

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

Omvandlingsprocess av kustnära kulturvården och kulturmiljöarbete i ett förändrat näringsfång i Bohusläns kustsamhällen

Maria Sikström

Degree project for Master of Science with a major in Conservation

2023, 60 HEC

Second Cycle

2023:1

Omvandlingsprocess av kustnära kulturvärden och kulturmiljöarbete i ett förändrat näringsfång i Bohusläns kustsamhällen

Maria Sikström

Supervisor: prof. Ola Wetterberg

Degree project for Master of Science with a major in Conservation, 60 hec

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

<http://www.conservation.gu.se>
Fax +46 31 786 4703
Tel +46 31 786 0000

Master's Program in Conservation, 120 ects
Author: Maria Sikström
Supervisor: prof. Ola Wetterberg

The transformation process of coastal culture values and conservation authorities work in a changing daily business in Bohuslän's coastal communities.

ABSTRACT

This study aims to reason and investigate the conservation authorities' institutions and conservation authorities' approach and methods and the value perceptions of various actors of coastal communities in Bohuslän. This study has focused on the observation and reflections of the study's actors in connection with a new daily business or conservation and preservation in the built environment. The thesis has investigated how coastal communities' cultural and historic environments have arisen and changed under the influence of several connections and factors. The study expects to make visible and clarify a transformation process of coastal cultural-historical values in selected coastal communities. The study also expects to make visible and clarify cultural heritage and historic environmental work in a changing daily business during the last 40 years. Therefore, the method of this essay has been an exploratory study of both quantitative and qualitative nature—empirical findings on case studies of both Mollösund and Sydkoster and interviews includes people who are actors in these cultural environments in various ways, including the institutions of conservation authorities. The survey shows that conservation authorities' definition of cultural value changes to varying degrees over time. Some cultural-historical values seem more permanent than others, and how permanent the cultural-historical value is over time is difficult to assess. The results show that a new economic daily business, housing ownership and community planning structure presents conservation authorities' cultural and historic environment work with new challenges. In conclusion, the study draws two overarching conclusions regarding conservation authorities' approach and methods to cultural-historical values in a changing economy, home ownership and community planning in Bohuslän's coastal communities.

Title in original language: Omvandlingsprocess av kustnära kulturvärden och kulturmiljöarbete i ett förändrat näringsfång i Bohuslän's kustsamhällen.

Language of text: Swedish

Number of pages: 129

Keywords: kustkulturarv, kulturhistoriskt värde, kulturmiljö, kulturmiljöarbete, kustsamhälle, Bohuslän

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV---23/01--SE

Förord

“It is not just about *what* we see but about *how we look*”, (Convery, Corsane & Davis 2012, s. 14), citatet stämmer väl överens med mina tankar och min intention med denna masteruppsats. Under åren på min bebyggelseantikvariska utbildning på Institutionen för Kulturvård vid Göteborgs Universitet, och genom min tidigare kandidatuppsats ”Den Mångtydiga Sjöboden - En undersökning kring sjöbodens och strandskyddets omvandlingsprocess i Bohuslän” har mitt intresse för samhällsomvandlingen av kustsamhällen i Bohuslän tilltagit. Samhällsomvandlingar uppstår genom förändringar av brukande av det samhälliga rummet. Hur brukandet av ett visst kulturarv selekteras, är svårt att definiera och beror på *hur intressenter och aktörer ser på det. Vad vi ser* omfattar kulturarv synligt genom bebyggelsehistoria, kulturvård och samhällsplanering, vars ämnesområden är mycket extensiva. Under 1980-talet gjordes omfattande forskning på kustsamhällens omvandlingar, en utmärkt grund att arbeta från. Det omfattande forskningsprojektet ”Kustsamhällen i Väst” bedrevs mellan åren 1977–1984 på Arkitektursektionen vid Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg med stöd från Byggnadsrådet, BFR. Decennierna efter det finns inte lika gedigen forskning att tillgå. Det var det som startade min nyfikenhet på vad som hände sedan och på vilket sätt kulturvårdens institutioner arbetar med kulturvärden i kustsamhällen i samtid.

Ett särskilt tack vill jag rikta till min handledare prof. Ola Wetterberg som återigen har stöttat mig och hjälpt mig med många förslag och rejäla tips. Jag vill också tillägga att detta examensarbete inte hade varit möjligt utan all hjälp jag har fått från mina informanter: Ett stort tack till alla som tagit sig tid och bidragit med information till detta arbete. Jag vill också visa min familj och mina vänner tacksamhet som har stöttat mig under denna process, särskilt min make Martin. Till samtliga vill jag avslutningsvis rikta ett stort tack till mycket intressanta samtal och diskussioner under detta arbetes gång.

Maria Sikström
Göteborg, januari, 2023

Innehållsförteckning

1.	INLEDNING	11
1.1	Bakgrund	11
1.2	Problemformulering	16
1.3	Målsättning och syfte	16
1.4	Frågeställningar	17
1.5	Disposition	18
2	BEGREPP OCH TEORETISK REFERENS RAM.....	19
2.1	Uttrycket kulturvård	19
2.2	Teoretisk referensram	26
3	METOD	30
3.1	Metodologiskt tillvägagångssätt	30
3.2	Etiska överväganden.....	31
3.3	Fältstudiens avgränsning och urval av informanter.....	32
3.4	Intervjuer och frågeformulär	34
3.5	Litteraturstudier, fallstudier och arkivbesök.....	35
3.6	Databearbetning och dataanalys	38
4	SAMHÄLLSFÖRÄNDRANDE STRUKTURER I BOHUSLÄNS KUSTSAMHÄLLEN SAMT TIDIGARE FORSKNING.....	40
4.1	Näringsfångsstrukturen	41
4.2	Bostadsägarstrukturen	42
4.3	Samhällsplaneringstrukturen; och samhällsplaneringen i Sverige.....	44
4.4	Boendeenheter och vistande i Bohuslän.....	47
4.5	Retrospektivt klargörande av markanvändning, bebyggelseförlopp och förändringstryck i Bohuslän.....	50
4.6	Kulturvårdens retrospektiva förhållningssätt och metoder	56
5	FALLSTUDIE MOLLÖSUNDS HAMNPLAN.....	60
5.1	Fiskeläget Mollösund	60
5.2	Bebyggelse och markägoförhållanden i Mollösund	65
5.3	Detaljplanearbetet i Mollösund 5:351 m.fl. Mollösunds Östra- och Västra Hamnplan	68
6	FALLSTUDIE EKENÄS PENSIONAT	78

6.1	Det agrara Sydkoster	78
6.2	Bebyggelse och markägoförhållanden på Sydkoster	80
6.3	Ekenäs Pensionat, Kile 1:96	82
6.4	Ekenäs Pensionat, detaljplan för Kile 1:96, 1:97, 1:112 m.fl.	87
7	DISKUSSION AV FALLSTUDIE OCH INTERVJUSTUDIE	93
7.1	Samhällsförändringar de senaste 40 åren.....	93
7.2	Vilka samhälleliga utmaningar står Mollösund och Sydkoster inför?	97
7.3	Kulturvårdens förhållningssätt och metoder av det samlade kunskapsvärdet i Bohusläns kustkulturmiljöer	98
7.4	Sammanfattning av diskussionsdel och framtida forskning.....	106
8	RESULTAT: Omvandlingsprocess av kustnära kulturvärden och kulturmiljöarbete i ett förändrat näringsfång i Bohusläns kustsamhällen.	109
8.1	Hur definierar kulturvårdens institutioner kulturvärden i en ny näringsfångsstruktur, bostadsägarstruktur och samhällsplaneringsstruktur i Bohusläns kustsamhällen?	110
8.2	Kunskapsunderlag, urval och värdering, riskanalys och strategier	112
8.3	Slutsats	124
	SAMMANFATTNING	127
9	SUMMARY	129
	FIGURFÖRTECKNING OCH TABELLFÖRTECKNING	131
	REFERENSER	134
	BILAGOR.....	146

1. INLEDNING

Arbetet med denna uppsats har gjorts höstterminen 2021 och vår- och höstterminen 2022 vid Institutionen för Kulturvård, Göteborgs Universitet. Examensarbetet omfattar 60 högskolepoäng och ligger till grund för en masterexamen i kulturvård.

1.1 Bakgrund

Initialt började denna uppsats studie i det nordiska forskningsprojektet ”Den Nordiska Trästaden”, initierat av Göran Lindahl, Konsthögskolans arkitekturskola och bedrivet under ICOMOS och Nordens riksantikvariers beskydd. För att få en ökad bakgrundsförståelse till kustsamhällens progression har flertalet forskningsprojekt varit behjälpliga, som ”Byggnadsverksamhet, bebyggelseregleringar och lokala byggnadstraditioner”¹, ”Kustsamhällen i Väst”², ”Fiskelägen i kris”³, ”Kustorter i Göteborgs och Bohus län - Bebyggelsens tillväxt och framtid”⁴ vilka gjordes under 1980-talet. Forskningsprojektens syfte var att öka det allmänna intresset för kulturvården och kulturmiljöerna i Bohusläns kustsamhällen vid tidpunkten 1970–1980-talen. Avsikten var också att påvisa olika uppfattningar kring bevarandefrågor inom samhällsplaneringen.⁵

För denna studie har även Westerlinds forskning hjälpt till att definierat fyra epoker som givit karaktäristiska särdrag för kustsamhällenas landskapsbild och därmed förståelse av kustsamhällets progression och samtida läsbarhet. Tidsperioderna omfattar tiden före 1860, 1860–1910, 1910–1950 och tiden efter 1950.⁶ Vidare i Kustbebyggelseprojektet (2011) tar

¹ Hans Bjur & Finn Werne, Statens råd för byggnadsforskning, 1980-talet.

² Forskningsprojekt lett av Pär Andersson, Chalmers tekniska högskola. Institutionen för arkitektur & Kustsamhällen i väst, 1983.

³ Ulf Svensson, Chalmers tekniska högskola, 1980.

⁴ Ann Mari Westerlind, 1983, Byggnadsforskningsrådet. Arkitekt Lars Alvegård och etnolog Marianne Ohlander samlade in och sammanställde material om kustsamhällen under åren 1976–1978. Slutlig bearbetning av materialet har gjorts av arkitekt Ann Mari Westerlind under åren 1979–1982, i etapper efter kontakter med kommunrepresentanter, myndigheter och andra forskare vid Chalmers tekniska högskola och Göteborgs Universitet.

⁵ Kustsamhällen i väst; ”En etnologisk studie av kulturmönster och ekonomisk anpassning i ett utkantsområde”, Agneta Boqvist (CTH, BFR, 1983). ”Käringöns sociala miljö”, Irene Berg (Etnologiska institutionen, Göteborgs Universitet, 1983). ”Företagande och sysselsättning i Bohusläns kustområden”, Pär Andersson (CTH, BFR, 1983). ”Planeringens verklighetsbilder”, Hans Bjur, Jonas Göransson, Finn Werne (CTH, BFR, 1983).

⁶ Som en kort sammanfattning består epokerna av ”tiden före 1860”, ”åren 1860–1910”; Bohusläns kustlandskap utvecklades genom fiske, konserv- och stenindustri med stor hastighet. För tidsepoken tillhör också det så kallade badortslivet då flera täta samhällen växte fram. ”Åren 1910–1950”; i vissa samhällen utvecklades trälfisket. Det medförde att vissa samhällen expanderade med nya bostäder och hamnar, pensionat och hotell eller industrier, medan andra samhällen började stagnera. Bebyggelsen har kvar sitt ursprungliga arkitektoniska karaktärsdrag på orter som stagnerat, men moderniserades i orter som fortsatte expandera. ”Tiden efter 1950”; samhällen utsattes antingen för utflyttning och fortsatt stagnation eller med kraftig inflyttning och utbyggnad till

Westerlind upp ytterligare tidsperioder som sträcker sig från 1950–1980 och 1980-talet till 2010-talet.⁷ Det förklarar hur varje kustsamhälle formats av ett tidigare näringsfång, klimat, ekonomi och teknik på sitt specifika sätt.

Den ursprungliga kärnan och strukturen i kustsamhällets äldre kulturmiljöer är uppbyggt med boningshus, sjöbodar och gatunät vilket utgör en del av den äldre kulturmiljön⁸. Över tid har många beståndsdelar av den äldre kulturmiljön frångått sin tidigare funktion medan bebyggelsen speglar uppbyggnaden av det ursprungliga näringsfånget. Denna struktur har gett förutsättningar för den kulturhistoriska miljö som finns kvar och är läsbar i våra Bohuslänska kustsamhällen i samtid. Åren 1950–1980 förändrades bebyggelsemiljön i avfolkningsorter gradvis genom om- och tillbyggnader. I växande samhällen uppstod trafikleder och områden gestaltade enligt 1960- och 1970-talens stilideal och normer som en följd av bil- och storindustrisamhället. Jordbruket börjar minska i betydelse och transportlederna till sjöss ersätts av landtransporter i form av färjor, broar och nya vägar. Vid denna tidpunkt minskar även arbetstiderna och fritiden ökar samtidigt som levnadsstandarden snabbt blir högre i folkhemmet. Familjehushåll ersätts med fritidsboende och pensionärshushåll. (Länstyrelsen, 2011, ss. 13–14) Följaktligen innehar Sveriges kust- och havsområden stora kulturvärden för turism och friluftsliv.

Mot den bakgrunden och sett till ett samtida perspektiv har samhällsomvandlingen i Bohusläns kustsamhällen skapat nya värden i form av nytt brukande och nya brukare av kustkulturarvet. Kustsamhällets äldre kulturmiljöer har blivit attraktiva ur husägarsynpunkt och dessa kulturmiljöer innehar också ett attraktivt värde för besöksnäringen. Därför kan det förändrade näringsfånget ligga till grund till Bohusläns kustkommuners samtida utmaning att fortsätta utveckla kustsamhällen. Kustkommuner i Bohuslän har som målsättning att möjliggöra åretruntboende med tillgång till samhällsservice året om, samt främja besöksnäring. Sammanfattningsvis har kustkommuners ursprungliga näringsfång omvandlats till besöksnäring i form av turism, delårsboende och upplevelsekonsumtion.⁹

Utifrån kulturvårdens institutioners perspektiv har förutsättningarna att bedriva kulturmiljöarbete parallellt med ovan nämnda omvandlingsprocesser förändrats över tid. Under 1970- och 1980-talen etablerades kommunala kulturmiljöprogram som möjliggjorde ökad kontroll över byggnaders bevarandevärde och kulturhistoriska miljöer. Perioden efter

central- och serviceorter. (Westerlind 1985, p. 90) Sillfisket och badortsväsendet är också två inkomstkällor som är av vikt för utvecklingen av det bohusländska kustlandskapet. (Stackell 1974, p. 29).

⁷ I Bilaga 4 finns en sammanfattande tidslinje av samhällsförändringar i kustsamhällen i Bohuslän.

⁸ Kustsamhällets huvudsakliga karaktärsdrag består av näringsfångets tre huvudkomponenter: båtar, bryggor och sjöbodar. Dessa tre avbildar tillsammans kustbebyggelsens tekniska-, ekonomiska och sociala beståndsdelar.

⁹ Upplevelsevärde består av bebyggelsen i Bohusläns kustsamhällen, vilka är speglade av näringsfångens utveckling från medeltid och fram till omkring år 1870. Från andra hälften av 1800-talet och fram till första världskriget var nybyggarverksamheten som mest intensiv. Perioden av industriella förändringar fram till 2010-talet har gett förståelse hur dessa samhällen har varit unika i tillväxt- och uppbyggnadsperioder.

1980-talet är samhällsutvecklingen starkt styrd av Plan- och Bygglagen¹⁰ (1987:10; 2010:900), Naturresurslagen (1987:12) och Naturvårdslagen (1964:822).¹¹

Vid denna tidsepok uppmärksammades också miljöfrågor vilket ledde till krav på åtgärder för bland annat översvämningrisker, vatten och avlopp, samt källsortering av avfall. Även kulturvärden i kulturmiljöer började uppmärksammas samt dokumenteras och genom lagskydd ska utpekade riksintressen för kulturmiljövärden¹² skyddas mot påtaglig skada. Råd och anvisningar togs fram kring hur kulturmiljön skulle bli en del av kommuners stadsplanering. Det medförde att många kulturmiljöprogram innehållande beskrivningar av kommunens historia och dess värdefulla områden upprättades. (Länsstyrelsen, 2011, s. 14) På så sätt kom kommuner att få ett ökat juridiskt skydd för sina kulturmiljöer. Däremot saknade många kommuner resurser till att ta fram tillfredställande kunskapsunderlag, samtidigt som rätten fanns att genomföra åtgärder på byggnader utan bygglov.¹³ (Länsstyrelsen, 2011, ss. 13–14)

Denna uppsats tar således upp några samhällsförändringar i Bohusläns kustsamhällen som fortgått under lång period och som anses intressanta för att få en förståelse för studiens uppbyggnad. Sammantaget har det gemensamma och huvudsakliga näringsfånget för kustsamhällen i Bohuslän varit fisket. Sedan fisket industrialiserades och rationaliserades har det traditionella fisket drastiskt minskat.¹⁴ En annan förändring är att intresset för havs- och kustområden under 2010-talet ökat markant i Sverige. Det intresset har medfört en högre exploateringsgrad för kustkommuner genom ökade aktiviteter för utveckling av kustsamhällen. I översiktsplaner från 2000-talet påvisar exempelvis Strömstads- och Orust kommun sin målsättning med att skapa fler helårsboenden och ett fungerande åretruntsamhälle genom att möjliggöra besöksverksamhet i form av turism.¹⁵ Således har flera

¹⁰ År 1987 tillkom den nya plan- och bygglagen som då ersatte den tidigare byggnadslagen, byggnadsstadgan och lagen om påföljder och ingripanden mot olovligt byggande. De tidigare lagarna trädde i kraft 1976. Plan- och bygglagen kom nu att riktas mot planeringsprocessen och blev decentraliserad. Det blev tydligare fördelning mellan stat, kommun och övriga aktörer. Genom detta förstärktes medborgarinflytandet och möjligheten att tycka till om ändringar i detaljplaner. Genom införandet av den nya lagen blev kommunerna tvingade att upprätta översiktsplaner för hela kommunen. Tidigare generalplanens planer fastställdes oftast inte då fastighetsägare hade möjlighet att utkräva ersättning om planen kom att påverka deras mark som resulterade i att de inte kunde använda marken som önskat.

¹¹ Naturvårdslagen upphävdes 1 januari 1999 då Miljöbalken (1998:808) trädde i kraft i dess ställe. Naturresurslagen upphävdes 1999 och ersattes av bestämmelser i Miljöbalken (1998:808). Inrättandet av naturskyddsområden och naturreservat medförde stora ”orörda” friluftsområden utanför bebyggda områden. (Länsstyrelsen, 2011, s. 14)

¹² Riksintressen för kulturmiljövärden är ”områden som särskilt tydligt berättar om kulturhistoriska sammanhang i landskapet kan pekas ut som riksintressen för kulturmiljövärden”. (RAÄ) Riksintressen för kulturmiljövärden regleras av 3 kap 6§ Miljöbalken (1998:808).

¹³ Byggnadsvårdsåret 1975 medförde olika insatser för att öka kulturmiljömedvetandet i landet genom byggnadsvårdsläger, utställningar och tillkomsten av flertalet byggnadsvårdsbutiker. (Länsstyrelsen, 2011, s. 14)

¹⁴ Genom badortens framväxt under 1900-talet har många kustsamhällen således skapat föreställningen att västkusten ska förbli hela Sveriges rekreationslandskap. (Stackell 1974, s. 267)

¹⁵ Redan i Skärgårdsutredningen från 1980 gick tre generella faktorer till samhällsförändringen att utskilja: befolkning, service och kommunikation. Samhällsplaneringen bör, enligt rapporten, ta hänsyn till helårsboende befolkningen och de människor som efterfrågar rekreation. (Länsstyrelsen, 1980, s. 9)

förändringar tillsammans skapat förutsättningar att på sikt övergå till ett rörligare samhälle¹⁶ och är följaktligen förändringar som skapar nya bruksvärden. (Forsberg, 2019, s. 97)

Ett av flera bruksvärden tar sig uttryck i fritidsboendet, vilket har en lång tradition inte bara i Sverige utan i de nordiska länderna överlag. Till exempel har fritidshusens ursprungliga roll och användningsområde som enkel sommarbostad förändrats (Müller, 2010, s. 4), vilket är synnerligen påtagligt i Bohuslän. Förändringstrycket och omvandlingsprocessen kan därför återspeglas i det som i denna masteruppsats namnges som näringsfångsstrukturen, bostadsägarstrukturen och samhällsplaneringsstrukturen. Lagt samman är det därför intressant att undersöka kulturvårdens förhållningssätt och metoder relaterat till samhällsförändringar inom ursprungligt näringsfång, bostadsägande och samhällsplanering de senaste 40 åren.

Kulturvårdens institutioner undersöker idag bruket av kulturarv och befintliga resurser.¹⁷ Det handlar om alla människors rätt att få tillgång till och påverka hur kulturarv används, definieras och väljs ut. Följaktligen innebär bevarande och utvecklande av kulturarv att göra val utifrån olika värderingar. På 1970-talet betonades det sociala värdet av bevarande och under 1980-talet betonades dess ekonomiska potential och i vår samtid går resonemanget kring användande av det förflutna. Numera ses kulturarv som en resurs och hållbarhetsperspektiv av betydelse för det moderna samhällets planering. Sammantaget har bevarandet av den historiska kulturmiljön förändrats i den traditionella synen på bevarandevärden. Det väcker frågor kring kulturvårdens förhållningssätt och metoder kring hur nya kulturvärden definieras och vilka ytterligare värden som tillskrivs antikvarier att ”ansvara” över.

Således berör denna uppsats olika aktörer med olika ansvar inom kulturmiljöfrågor. Aktörer med ansvar i kulturmiljöfrågor som ingår i studien är Orust- och Strömstad kommun, vilka ansvarar för hanteringen av samhällsplaneringsfrågor genom Miljöbalken (1998:808) och Plan- och bygglagen (2010:900). Hembygdsrörelsen är en aktör som tillgängliggör och förvaltar ett lokalt kulturarv på ideell basis. Privata bostadsägare utgör aktörer som innefattar privatpersoner som är helårsboende eller är delårsboende, samt företag som förvaltar kulturhistoriska byggnader och marker. Kulturvårdens institution är Bohuslänns museum¹⁸ i första hand vars bebyggelseantikvarier och arkeologer arbetar dagligen med kulturmiljövård i

¹⁶ Under 2000-talet har näringslivets omstrukturering i form av övergång till servicesamhälle möjliggjort mobil arbetsplats vilket innebär arbete på annan plats än det traditionella kontoret. Därtill har internet och mobiltelefoni möjliggjort en annan kommunikation än tidigare. Kanske påverkar också globaliseringen ett intresse för den lokala omgivning på ett nytt sätt än tidigare i en allt snabbare föränderlig värld. (Müller, 2010, s. 4)

¹⁷ Bebyggelse som har gått miste om sin ursprungliga funktion bli svårare att återge nytt bruksvärde och ett verksamhetsområde. Samtidigt som Bohuslänns kustkommuner möter utmaningar i form av avfolkning av lokala invånare finns ökat behov av rekreation och friluftsliv bland övriga invånare. På så sätt sker förändringar i brukandet av byggnader och markanvändning. Det är exempel på faktorer som påverkar både kustlandskapet och kustsamhällets unika struktur.

¹⁸ Länsmuseet är självständiga regional institution och har först och främst en kunskapsförmedlande roll gentemot kommunen och länsstyrelsen. Museet arbetar med kvalificerad vård av kulturmiljöer, samt gör bedömning, utredning, dokumentation och rådgivning av kulturmiljön. (Olsson, 2003, s. 108)

Bohuslän med omnejd. Övriga aktörer inom kulturvårdens centrala och regionala myndigheter i uppsatsen är Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelsen Västra Götaland.¹⁹

Sammantaget går det att se att kulturarv förändras till följd av samhällsomvandlingar. Hur kulturarvet tolkas för att förstå dess betydelse för olika samhällsgrupper är därför en prövande uppgift för kulturvårdens institutioner på flera plan. Kulturarvet kan således ses som en praktisk användning. Praktisk användning berör i huvudsak nyttjande av bostäder, människors vardag och att kommande generationer ska kunna leva ett gott liv. Begrepp, beskrivningar och teorier är hjälpmedel för förståelse samt att se styrkor, svagheter, möjligheter och hinder till förändring. Det kräver kunskap om samhällens uppbyggnad och förändringsmekanism, tillsammans med integrering av kulturvård.

Sammanfattningsvis är kulturvård ett uttryck i vid mening, däremot inte en formell beteckning. I grunden rör det sig om förvaltandet av vårt kulturarv och vars olika begrepp speglar en fortlöpande utveckling av dess innebörd. Uttrycket kulturvård kommer därför att användas genomgående i denna uppsats som synonym och uttryck för samlad enhet av kulturmiljöarbete.²⁰ De olika begreppen som är synonymt med kulturvård i denna studie kommer diskuteras längre fram i uppsatsen under rubriken 2.1 ”Uttrycket kulturvård”.

Tabell 1. Tabellen åskådliggör uppsatsens aktörer med ansvar i kulturmiljöfrågor utifrån olika perspektiv och som tillsammans utgör en ”kulturvårdande helhet” i studien.

Kulturvårdens institutioner	Aktörer lokal samhällsplanering	Aktörer lokalt
Riksantikvarieämbetet	Orust kommun	Föreningen Mollösund
Länsstyrelsen Västra Götaland	Strömstad kommun	Kosters Samhällsförening
Länsmuseum Bohusläns Museum		Privata bostadsägare Helårsboende Delaårsboende Förvaltande företag

¹⁹ Riksantikvarieämbetet, RAÄ, är central myndighet för kulturmiljöarbetet. Myndighetens mål är att arbeta för att de övergripande målsättningarna uppnås och har i första hand en kunskapsbyggande och policyskapande roll. Myndigheten ska biträda länsstyrelserna och länsmuseerna i deras arbete. Länsstyrelsen är regionala myndigheter för det statliga kulturmiljöarbetet och handlägger samt fattar beslut enligt Kulturmiljölagen (1988:950). (Olsson, 2003, s. 108)

²⁰ Kulturmiljöarbete har tidigare genom åren benämnts som kulturminnesvård och senare kulturmiljövård.

1.2 Problemformulering

Samhällsförändringar uppstår utifrån människors värderingar, behov och krav på levnadsvillkor. Således uppstår faktorer som ligger till grund för samhällsförändringar som också i förlängningen påverkar befintliga samhällsstrukturer. Varje kustsamhälle är formad av tidigare näringsfång, klimat, ekonomi och teknik var och ett på sitt specifika sätt. En samtida utmaning för Bohusläns kustkommuner är behovet av att utveckla kustsamhällen för att möjliggöra helårsboende och ett "levande" samhälle året om. Förutsättningarna att bedriva kulturmiljöarbete har förändrats över tid. Under 1970- och 1980-talen etablerades kommunala kulturmiljöprogram som medgav ökad kontroll över bevarandevärde av byggnader och kulturmiljöer. Genom Plan- och Bygglagstiftningens (1987:10; 2010:900) utformning faller en stor del av ansvar för kulturmiljöarbetet på kommunerna. Lagstiftningen avser att kulturvärden ska pekas ut och visas hänsyn och varsamhet i alla delar av både planeringsprocessen och byggprocessen. Sålunda kan det uppstå konflikter kring vad som anses vara av värde i kulturvårdens förhållningssätt och metoder, eftersom kulturhistoriska värden i den fysiska planeringen betraktas olika beroende på hur olika aktörer brukar kustkulturvet.

1.3 Målsättning och syfte

Under 1980-talet uppmärksammades i forskningen en förändring och omvandling av Bohusläns kustsamhällen genom flera års omfattande forskning och kartläggning. Forskningsprojektet uppmärksammade behovet av bevarandeplaner och lyfte fram kulturvården och kulturhistoriska värden i kustkulturmiljöer. Som tidigare nämnts har tre stora grundförändringar i Bohusläns kustsamhällen således karaktäriserats i denna studie: näringsfångsstrukturen, bostadsägarstrukturen och samhällsplaneringsstrukturen. Det är därför intressant att undersöka kulturvårdens förhållningssätt och metoder inom nytt näringsfång-, bostadsägande-, och samhällsplanering med utgångspunkt från de senaste 40 åren.

I denna studie är också ambitionen att föra resonemang kring kulturvårdens institutioner och kulturvårdens förhållningssätt och metoder, samt olika aktörers värdeuppfattningar. Fokus hålls kring aktörernas betraktande och reflektioner i samband med förändring, förnyelse eller bevarande i den bebyggda kulturmiljön. Denna masteruppsats målsättning är därför att undersöka hur kulturvårdens institutioner hanterar förändringen av Bohusläns kustsamhällens tre huvudsakliga strukturer 40 år senare. Syftet med studien är att undersöka kulturvårdens förhållningssätt och metoder till kulturhistoriska värden i ett förändrat näringsfång, bostadsägande och samhällsplanering i Bohusläns kustsamhällen.

1.4 Frågeställningar

Den övergripande problemfrågeställningen för att konkretisera syftet är:

- Hur har kulturvårdens förhållningssätt och metoder förändrats i kustsamhällens kulturmiljöer i Bohuslän de senaste 40 åren?

För att kunna besvara problemformuleringen och den övergripande problemfrågeställningen kommer följande underliggande fråga undersökas:

- Hur definierar kulturvårdens institutioner kulturvärden i en ny näringsfångsstruktur, bostadsägarstruktur och samhällsplaneringsstruktur i Bohusläns kustsamhällen?

För att besvara den underliggande frågan kommer följande punkter att undersökas:

- Kunskapsunderlag:
 - Hur har kunskapsunderlagen förändrats de senaste 40 åren?
- Urval och värdering:
 - Hur arbetar kulturvårdens institutioner med urval och värdering?
- Riskanalys
 - Hur arbetar kulturvårdens institutioner med riskanalys?
- Strategier
 - Hur arbetar kulturvårdens institutioner med strategier?

1.5 Disposition

Denna uppsats består av nio kapitel, där det första kapitlet presenterar bakgrund, problemformulering och forskningsfrågor. Detta kapitel förklarar också studiens avgränsning.

Kapitel 2 förklarar vidare det teoretiska ramverket som analysen av studien är baserad på, samt förtydligande av begrepp för läsaren.

I kapitel 3 presenteras material och metodiken för studien. Kapitlet diskuterar också studiens etiska överväganden och beskriver hur materialet har analyserats.

Kapitel 4 ger en retrospektiv analys av samhällsförändrande strukturer i Bohusläns kustsamhällen och innefattar också tidigare forskning. Kapitlet berör också kulturvårdens område i samhällsplaneringen. Kapitlet är avsett för att ge en kort retrospektiv bakgrund som hjälp att förstå bakomliggande samband och orsaker till ändrad näringsfångs-, bostadsägar- och samhällsplaneringsstruktur kopplat till kustsamhällets framväxt.

Denna uppsats undersöker också två fältstudier. I kapitel 5 finns fältstudie över Mollösund, Orust kommun. Kapitlet beskriver framväxten av vad som anses vara ett av Sveriges äldsta fiskelägen. Kapitlet tar också upp några exempel på antikvariska utlåtanden av bygglov under ett tidsspänn från 1980–2010-talet. Kapitlet avslutas med undersökning av samtida samhällsplanering och detaljplaner över Östra- och västra Hamnplanen i Mollösund och resonemang kring samtida samhälleliga utmaningar.

I kapitel 6 finns den andra fältstudien över Ekenäs pensionat på Sydkoster, Strömstad kommun. Det som skiljer fältstudierna åt är att ön Sydkoster är framvuxit ur jordbruket vilket medför helt andra bebyggelsestrukturer för ett kustsamhälle jämförelsevis med Mollösund. Kapitlet tar också upp några exempel på antikvariska utlåtanden av bygglov under ett tidsspänn från 1980–2010-talet. Kapitlet avslutas med området Ekenäs pensionat och resonemang kring samtida samhälleliga utmaningar.

I kapitel 7 diskuteras resultaten från den semistrukturerade intervjustudien och frågeformulär. Kapitlet innefattar också analys av det teoretiska ramverket kring kulturvård och samhällsförändringar i Bohusläns kustsamhällen.

I kapitel 8 presenteras studiens resultat och slutsats.

Slutligen går det att finna förteckning över figurer, tabeller, referenser och bilagor i slutet av uppsatsen. Uppsatsen är sammanfattad på både svenska och engelska i kapitel 9.

2 BEGREPP OCH TEORETISK REFERENS RAM

Detta kapitel diskuterar kort om uttrycket kulturvård och begrepp som kulturvärde, kulturarv, kulturmiljö och kulturmiljöarbete och hur definitionen används i uppsatsen. Syftet är inte att redovisa en heltäckande definition av begreppen kulturarv, kulturmiljö och kulturmiljöarbete. Avsikten är snarare att föra en kort diskussion hur begreppen används och vilken innebörd de kan ges. Detta avsnitt börjar med att fördjupa sig i ovan nämnda begrepp och hur de i teorin är inkluderande för olika perspektiv och medborgardeltagande. Det ska tilläggas att begreppen är komplexa vilket bidrar till olika uppfattningar om hur det ska praktiseras i verkligheten.

Detta kapitel utgör också det teoretiska ramverket och utgör en grund för den empiriskt insamlade materialanalysen av fältstudierna från Mollösund och Sydkoster, samt till uppsatsens forskningsfrågor. Teorikapitlet belyser olika teorier som kan förklara olika paradigmen till kulturvårdens förhållningssätt och metoder. Med hjälp av den teoretiska referensramen är avsikten också att förklara olika brukares uppfattning om vad som är kulturhistoriskt värde. Eftersom avhandlingen undersöker det praktiska arbetet inom kulturvårdens förhållningssätt och metoder blir det också relevant att förtydliga begreppet kulturvård och teorin om paradigmskiften i synen på bevarande. Kapitlet ligger till grund för den senare analysen av den expertorienterade delen av kulturvården för att se hur det påverkat kulturmiljöarbetet i Bohusläns kustsamhällen de senaste 40 åren.

2.1 Uttrycket kulturvård

Kulturvård synonymt med Kulturminnesvård – Kulturmiljövård – Kulturmiljöarbete

Uttrycket kulturvård formades av Riksantikvarieämbetets överantikvarie Sverker Janson (1908–2005) i boken ”Kulturvård och samhällsbildning” från 1974. Han ansåg att förbindelsen mellan den äldre samhällsutformningen och nybildningen av densamma hade brutits och att kontinuiteten i stora enheter förlorats. (Janson, 1974, s. 52) Eftersom det omfattade samtliga områden som kulturvården berör var det således svårt för kulturvården att bemästra. Janson (1974) lyfte frågan om kulturvårdens plats i samhället och menade att ”det allmännas, samhällets intressen har varit och är avgörande i äldre och nyare tid för utformningen av lagar och förordningar inom kulturvården”.

Janson (1974) påpekade också att våra kulturminnen gör att kulturvården blir en samhällspolitisk fråga, och inte som tidigare en antikvarisk fråga. (Janson, 1974, s. 42) Han ansåg att kulturvården måste samordnas med samhällsutvecklingen, vilket på så vis medförde konsekvenser för kulturvården. Att kulturvården, såsom på 1970-talet, utsätts för nya krav relaterat till samhällets ständiga förändring politiskt, ekonomiskt, socialt och kulturellt, är under 2000-talet fortfarande högst aktuellt. Janson (1974) ansåg att det är ohållbart att begränsa kulturvård till lagar och förordningar. Han menade att ”bevarandet ska ses som en

kontinuerlig vård av samhällsprodukterna”. Ibland kan emellertid politiska beslut hindra bevarandet. Vidare åsyftade Janson att ”*Kulturminnesvården* vidgas till *kulturvård* inom ramen för en allmän miljöpolitik och förankras vid sidan om de antikvariska institutionerna och museerna även i kommunernas, landstingens och länsstyrelsernas arbete”. (Janson, 1974, s. 8)

Begreppet *kulturarv* definieras som ”alla materiella och immateriella uttryck för mänsklig påverkan, till exempel lämningar, föremål, miljöer, verksamheter eller traditioner”. (Kulturarv, Riksantikvarieämbetets webbplats) Således går det att säga att kulturarvet, både materiellt och immateriellt, utgörs av de värden och traditioner som vi för vidare från tidigare generationer, både medvetet och omedvetet. Ibland preciseras begreppet för att belysa särskilda delar av samhällsutvecklingen. Smith (2006) anser att kulturarvet bör ses som ett kulturellt verktyg för att minnas och skapa mening, vilket under flera omständigheter kommer vara det som används för nuets behov. Genom kulturarv blir det förflutna ett kulturellt dynamiskt verktyg kring vilket mening och socialt skiftande värderingar aktivt omgestaltas och används här och nu. (Smith, 2006, ss. 273–274)

Begreppet *kulturmiljö* anges vara något som ”hela den av människor påverkade miljön som i varierande grad präglats av olika mänskliga verksamheter, aktiviteter och kan omfatta en enskild anläggning, en bygd eller region”. (Kulturmiljö, Riksantikvarieämbetets webbplats) Kulturmiljö ingår i begreppet kulturarv och kulturarv, vilket tidigare förklarades, äger rum i många former. Det finns i konkreta och påtagliga strukturer som landskap, platser och byggnader. Det finns också i immateriella former som seder och värderingar, känslor och minnen. Kulturmiljön är en del av kulturarvet och här finns en spännande samverkan mellan det materiella och det immateriella, och ”mitt emellan dessa finns människan med en fot i varje del”. (Forsberg, 2019, s. 21) Således kan kulturmiljö anses som det samlade uttrycket för människans materiella och immateriella påverkan. Denna påverkan går att koppla till geografiskt- och historiskt samband av utformande och prägling av en omgivning och en plats. För att förtydliga en kulturmiljö beskrivs ibland kulturarvet inom miljön som exempelvis det industriella kulturarvet, det biologiska kulturarvet eller modernismens kulturarv. (RAÄ)

Begreppet *kulturmiljövård* introducerades i propositionen 1987/88:104 Kulturmiljövård, och därigenom i Kulturminneslagens, numera Kulturmiljölagens (1988:950) portalparagraf.

”Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas”.
(SFS 1988: 950, Kulturmiljölag, 1 kap. 1 §)

”Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer”.²¹ Med den här termen innebär begreppet att kulturmiljön omfattar mer än det som skyddas genom lagen och avser den kulturmiljö som har kulturhistoriska aspekter att ta hänsyn till. (Olsson 2003, s. 33) Kulturmiljövård kan således avse hela den bebyggda miljön, men kan också utgöra ett urval av miljöer och objekt i den samlade bebyggelsemiljön.

År 2009 beslutades således nationella kulturpolitiska mål och i juni 2013 antog riksdagen nya nationella mål för kulturmiljöarbetet. Det statliga kulturmiljöarbetet ska sedan den 1 januari 2014 genom fyra mål främja:

- ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas,
- människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön,
- ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser, samt
- en helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen. (SOU 2012:37, s. 140)

I propositionen Kulturmiljöns mångfald (Prop. 2012/13:96, s. 1) föreslås ändringar i Kulturmiljölagen (SFS 1988:950) om kulturminnen och ändringar till följd av det i andra lagar. Det är också vid den här tidpunkten som lagens rubrik ändras till kulturmiljölagen och termen kulturminnesvård ersätts av den modernare termen *kulturmiljöarbete*.

Begreppet *kulturmiljöarbete* avser all verksamhet som utgår från en kulturhistorisk dimension av en plats eller en miljö och används många gånger synonymt med begreppet kulturmiljövård. (Génetay & Lindberg, 2015, s. 13) Begreppet definieras i Kulturmiljöarbete i en ny tid (SOU 2012:37) som ”den verksamhet som bedrivs för att främja kulturmiljöns värden. Det innefattar således såväl vård och levandegörande som nyttjande, dvs. sådana aktiviteter som syftar till att kulturmiljövärden tas tillvara och integreras i samhällsutvecklingen.” (SOU 2012:37, s. 76) Med det menas en verksamhet där kulturmiljön är utgångspunkten och avsikten är att vårda, skydda, undersöka, utveckla och förmedla kunskap om kulturhistoriska händelser och dess värden. (Génetay & Lindberg, 2015, s. 13)

²¹ Lag (2013:548)

Propositionen Kulturmiljöns mångfald (Prop. 2012/13:96) betonar också att de nationella målen har en viktig funktion för att vägleda arbetet hos samhällets olika aktörer. Syftet med nya nationella målen för kulturmiljöarbetet är således att skapa goda förutsättningar till ökad livskvalitet och att humanistiska perspektiv ges betydelse för samhällsutvecklingen. I propositionen betonas att kulturmiljöarbetet verkar över flera politikområden som miljöpolitik, kulturpolitik och samhällsplanering. (RAÄ, 2015, s. 3) Flertalet aktörer, myndigheter och organisationer är verksamma inom kulturmiljöarbetet. Bland annat Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser, kommuner, privata företag, regionala och kommunala museer men också aktörer inom civilsamhället som till exempel hembygdsföreningar. (Génétay & Lindberg, 2015, s. 13)

I den här uppsatsen diskuteras värde och används till övervägande del begreppen kulturhistoriskt värde och kulturvärde. *Kulturvärde* är en sammanfattande benämning av det som i den fysiska miljön bedöms som värdefullt ur kulturhistoriskt-, socialt-, och estetiskt perspektiv. (Kulturvärde, Boverkets webbplats) Kulturvärdet ur ett kulturhistoriskt perspektiv omfattar bedömning genom hur landskapet eller bebyggelsen förmedlar kunskap om olika sammanhang och skeenden. Riksantikvarieämbete har tagit fram en rapport vilken beskriver ett förhållningssätt till kulturhistorisk värdering; ”Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet”.

Kulturvärdet utifrån ett socialt perspektiv innebär att bedöma människors relationer till kulturmiljön. Det innebär hur olika aktörer, individer använder, värdesätter och uppfattar landskapet och bebyggelsen. Utifrån ett estetiskt perspektiv innebär en bedömning av kulturvärdet rumsliga, akustiska och visuella egenskaper i den fysiska miljön. Perspektiven kan ses som delvis överlappande men oftast ses dem åtskilda. I det kulturhistoriska perspektivet kan arkitekturhistoria och socialhistoria ingå i en bedömning av bebyggelsemiljö.²² På samma gång kan bebyggelsemiljöns kulturhistoriska innehåll och bakgrund påverka hur den värderas och upplevs ur ett estetiskt- eller ett socialt perspektiv i samtid. Således kan en miljö som inte bedömts som kulturhistoriskt värdefull, både värderas högt ur ett socialt perspektiv eller ett estetiskt perspektiv. (Kulturvärde, Boverkets webbplats) Socialt- och estetiskt värdeperspektiv kommer inte beröras djupgående i denna uppsats på samma sätt som det kulturhistoriska värdeperspektivet.

Kulturmiljön i perspektivet kulturhistoriskt värde utgör själva urvalet ett direkt uttryck för en definition av kulturmiljön relaterat till definierade värden och är ett centralt begrepp för kulturvårdens institutioner. Begreppet *kulturhistoriskt värde* avser således möjlighet att förmedla eller inhämta kunskap och förståelse genom olika skeenden och sammanhang utifrån immateriella och materiella företeelser. På så vis går det att öka förståelsen för människors levnadsvillkor i skilda tider parallellt med de levnadsvillkor och förhållanden som råder i samtid. (Génétay & Lindberg, 2015, s. 12) Sammanfattningsvis kan värdet ha

²² I Boverkets byggregler, BBR, används begreppet kulturvärden som en samlingsbeteckning för en byggnads byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga, konstnärliga och arkitektoniska värden. (Kulturvärde, Boverkets webbplats)

utgångspunkt i sociala, estetiska och kulturhistoriska händelser. Ur exempelvis ett ekonomiskt värdeperspektiv utgör den bebyggda miljön som helhet ett bundet kapital som är uppbyggt under lång tid i samhället. (Olsson 2003, s. 51) Vidare har olika aktörer varierande värderingssystem i olika sammanhang beroende på resurser, incitament och intresse. Varierande värderingssystem möts således i samhällsplaneringen då varierande värdetyper vägs mot varandra. (ibid)

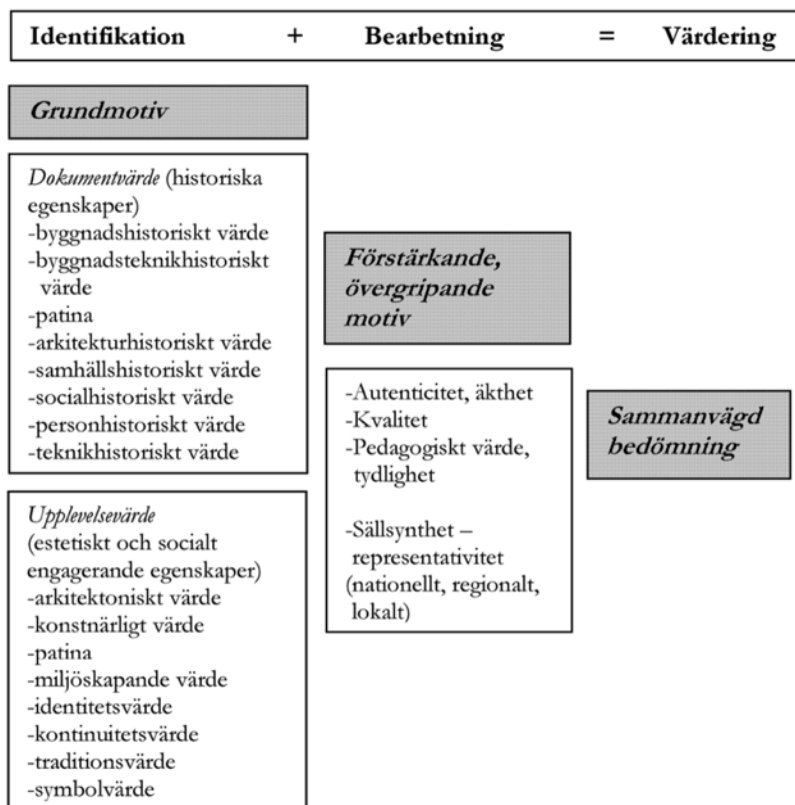
*”Det är en nationell angelägenhet att skydda
och vårda kulturmiljön”.*

(SFS 1988: 950, Kulturmiljölag, 1 kap. 1 §)

Kulturmiljöns värden kan utgå från fyra olika utgångspunkter som definierar kulturhistoriskt värdefull miljö genom upplevelsevärde, kunskapsvärde, bruksvärde och existensvärde. Upplevelsevärdet, det sociala värdet, är relaterat till känslö-, anknytnings-, och historiska aspekter till en plats. (SOU 2012:37, s. 78) Genom kulturarvet går det att förstå andra sätt att leva och få ökad kunskap om olika kulturer i tid och rum. Även upplevelsen av platsen som besöksvärde och turism ingår i upplevelsevärdet.

I kunskapsvärdet, det historiska och estetiska värdet, ingår både vetenskapliga aspekter och dokumentationsvärden. Bruksvärdet inkluderar både direkt och indirekt samhällsrelevanta aspekter och frågor om kulturmiljön som social, ekonomisk och miljömässig resurs. Optionsvärde ingår i bruksvärdet och således hur värdet kan utvecklas för framtida generationer. Existensvärdet utgår från samhällsvärdering av fornlämningar och kulturmiljöer utan att göra anspråk på att definiera den konkreta nyttan i samtid. Värdet omfattar argument för bevarande varför människor respekterar att det kan finnas ett värde för andra i framtiden eller i samtiden. (SOU 2012:37, s. 78) Följaktligen skulle det gå att anta att olika aktörer värderar kulturmiljöer utifrån olika utgångspunkter.

Kulturvärde är således något som är skapat av oss människor och vad som styr ett värde kan vara både politiska och ekonomiska intressen, men också något som påverkar oss starkt som upplevelse, minnen och känslor till en plats eller ett ting. En vanlig konflikt som uppstår kring kulturmiljöer är vilken bevarandeåtgärd som ska tillämpas för att dess kulturvärden ska bibehållas. Åsikterna går ofta isär kring hur kulturmiljön ska anpassas till människors samtida behov och krav. Således omfattar begreppet kulturhistoriskt värde bebyggelsens historiska egenskaper men också upplevelsevärden vilka kan spegla de värderingar som finns i samhället. (Olsson 2003, ss. 15–17)

Figur 1. Modell för kulturhistoriskt urval och värdering av bebyggelse efter Unnerbäck (2002), ss. 24–25. Modellen förtydligar antagandet att olika aktörer värdesätter kulturmiljön utifrån olika utgångspunkter för kulturhistoriskt urval och värdering. Bedömningen av värdet kan sedan vara underlag till att bestämma vilka åtgärder som är önskvärda eller nödvändiga för att precisera ett kulturhistoriskt värde.

Följaktligen ur ett antikvariskt perspektiv och arbetet med att identifiera kulturhistoriska värden kan emellanåt konflikter uppstå inom vissa delar av kulturmiljön. Konflikten kan handla om inriktningen av, och omfattningen på bevarandeåtgärder. Det handlar då inte om en byggnad ska bevaras eller rivas utan hur byggnaden ska hanteras så att dess kulturhistoriska värde upprätthålls. (Olsson, 2003, s. 17) Den traditionella metoden för kulturvårdens institutioner är att identifiera och skydda specifika objekt och särskilt kulturhistoriskt värdefulla miljöer ur den egna sektorns perspektiv. Således har fokus riktats mot den framtida existensen av objekt och miljöer med stora kulturhistoriska värden. (Olsson, 2003, s. 22) Perspektivet på kulturmiljön handlar då om själva urvalet som ett direkt uttryck för värdering av bebyggelsen. Följaktligen är urval och inventeringar av kulturmiljöer det traditionella arbetssättet och metoden för kulturvårdens organisationer att kunna vidta direkta skyddsåtgärder för värden i den byggda miljön. (Olsson, 2003, s. 36) Sammanfattningsvis är själva definitionen av kulturmiljön direkt sammankopplat till definitionen av värden. (Olsson, 2003, s. 51)

Karlsson (2019) diskuterar kulturarv som samhällsresurs i svensk politik. År 2017 lade svenska regeringen fram regeringspropositionen ”Kulturarvspolitik”. Således blev kulturarv ett eget politiskt fält. De senaste decennierna har kulturarv fått en mer politisk central roll i

samhällsdebatten. Många forskare anser att det har etablerats som självklart och okritiskt och därmed ligger kulturarv med andra ord i tiden. Fortfarande finns varken politiskt eller akademisk enhetlig definition av vad begreppet kulturarv omfattar. År 2020 ser de flesta forskare på kulturarv som en samtidskonstruktion och att kulturarv med fördel kan analyseras i relation till kulturpolitik. Det skulle i så fall innebära att kulturarv ses som ett normativt begrepp format av politiska och kulturella processer.

Sammanfattning av tidslinje av kulturvård ur ett politisk perspektiv:

- 1974: Kulturpolitiken skall garantera att äldre tiders kultur tas tillvara och levandegörs.
- 1988: Kulturmiljölagen (tidigare Kulturminneslagen). Kulturarvsbegreppet börjar användas för ett mer samlat område under hela 1980-talet; ”det tidigare generationer skapat”.
- 1998: Kulturarv – kulturmiljöer och föremål, en samlad politik för museer, arkiv och kulturmiljövård. Kulturarvsområde blir ett politiskt begrepp att bevara och bruka kulturarvet. Frågor om kulturarvets tillgänglighet och medborgarnas delaktighet betonas under hela 1990-talet.
- 2009: Kulturarvet som föränderligt och levande. Organisering av olika statliga organ föra att förmedla och säkerställa bevarande.
- 2017: Kulturarvsområdet blir ett eget politiskt område och omfattar det immateriella kulturarvet i högre grad. Det huvudsakliga målet var en ny museilag för att öka museernas fokus på bildning och kunskap och freda museer från politiskt inflytande. (Karlsson, 2019, ss. 134–138)

Avslutningsvis tillkom år 1942 fornminneslag och år 1988 kom Kulturminneslagen, numera Kulturmiljölagen (1988:950), omfatta både fornminnen och byggnadsminnen inom samma lagstiftning. Under 1980-talet slutfördes arbetet med Naturresurslagen, NRL, som anknöt till olika lagar om miljö och mark, Plan- och Bygglagen (1987:10; 2010:900), PBL. Dessa båda lagar är av betydelse för kulturmiljövården. (Fahlander, Kristiansen & Nordbladh, 2000, s. 99–100)

2.2 Teoretisk referensram

Att planera är att förändra samhället, på ett kontrollerbart sätt. Planering uttrycks ofta i form av fysiska planer. Fysisk planering är per definition en verksamhet som syftar till att förutbestämma samhällets framtida handlande genom att avgöra hur mark och vatten skall användas i tid och rum. Den planerade miljön kan skönjas som plats för samspel mellan människor så väl som agera arena för upplevelser. Jämväl innebär begreppet samhällsplanering riktlinjer för utveckling av bebyggelse, service, kommunikationer och miljö. Dessa utformas under demokratiska former utifrån anspråk på förändringar. (Nationalencyklopedin, samhällsplanering) En grundsyn är också att planering erfordras som ett medel för att hushålla med naturens och samhällets resurser. På samma sätt för att fördela rättigheter till mark mellan olika intressenter och att integrera verksamheter. Också för att understödja en rätttrådig fördelning av resurser inom ramen för välfärdsystemet. Samhällsplanering kan således också ses som en metod som används för att öka välbefinnande och trivsel, men också för att säkerställa balanserad samhällsbyggnad långt in i framtiden. (Nyström & Tonell, 2012, ss. 15–16)

Ett samhälle blir aldrig färdigplanerat utan pågår här och nu som ett samtida samhälles användning av det förflutna. Det förflutna kommer då vid varje tillfälle att förstås i sitt sammanhang med nuet. Människan i sig är en mångfald av olika individer, grupper och kategorier med olika levnadsvillkor och livsformer. Föreställningen av verkligheten blir därför många gånger subjektiv. Medvetet eller omedvetet konstruerar människan och kopplar samman dessa delar av verkligheten genom förväntningar och erfarenheter. Om inte kunskap finns nedtecknad eller sparad i den fysiska världen, existerar den enbart i våra tankar. Sammantaget finns denna socialt konstruerande värld levande i våra tankar och dessa är kanske den viktigaste delen i forandet av en kultur. (Forsberg, 2019, s. 24)

Smith (2006) menar att kulturarv är en process av aktivt identitetsskapande och omskapande. Kulturarvsprocessen är således ett användbart kulturellt verktyg eller diskurs genom vilken en gemenskap, olikartade grupper eller kollektiv identifierar sig själva. Den pågående processen handlar om människors känsla av att hävda identitet och minnets betydelse och att skapa nya minnen kopplade till platsen. Kulturarvsprocessen handlar också mer om själva förändringen av kulturarv, än att frysa tiden och skapa ett, som hon menar, inaktivt kulturarv. På så vis är det en process som inte bara förklarar bevarande, och inte heller bara handlar om att bevara det materiella eller immateriella. Det är också en process där kulturella och sociala värden skrivs om och omdefinieras, för att anpassas till rådande behov av olika kulturarv. (Smith, 2006, s. 273)

Kulturarvsprocessen tillför också det kollektiva minnet en stark känsla av tillhörighet eller att uppleva och vara på en plats. Denna process anser Smith (2006) förbises ofta eftersom bevarandetik tenderar att kräva kulturarv som något statiskt eller "frost i tiden". På så sätt menar hon att kulturarv är en process som förmedlar etablerade betydelser och värderingar, vilket i sig också leder till att skapa nya betydelser och värderingar. (Smith 2006, s. 46–48)

Svårigheten är emellertid att nå en hållbar förståelse för kulturarv, som både klarar identitetspolitik och auktoriserade diskurser som främjar splittring och motsättningar.

Resonemanget väcker också frågor om hur sambanden mellan kulturarv och identitet utvecklas och upprätthålls. Enligt Smith (2006) anammats detta ofta i litteraturen och framställs som relativt oproblematiskt. Hon drar slutsatsen att identitet inte är något "enkelt" som "bara" produceras eller representeras av arvsplatser eller kulturhistoriska monument. När det gäller aktuella politiska, sociala och kulturella behov är något kontinuerligt och aktivt som återskapas och förhandlas när människor, samhällen och institutioner tolkar, omvärderar och minns. Hon poängterar att det också handlar om förändring och kontinuitet; "Det är en mentalitet eller diskurs där vissa verkligheter och idéer om "vara" konstitueras, repeteras, bestrids och förhandlas och i slutändan görs om". Smith tror att det som gör vissa aktiviteter till "arv", är aktiviteter som engagerar tanken att inte bara fokusera på det förflutna i termer av "var vi kommer ifrån" utan också "vart vi är på väg" när det gäller nuet och framtiden.

Således tolkas kulturarv som en social och kulturell process som förmedlar politiska, kulturella och sociala förändringsuppfattningar. (Smith 2006, s. 83–84) Det argumenteras också att kulturarv är ett resultat, samt ett tillstånd vilket är vedertaget i nuvarande politiska, ekonomiska och sociala behov. (Ashworth, 2011, ss. 2–3) Utifrån denna diskussion analyserar Olsson (2003) innebörden av att kulturmiljön fungerar som en kulturell resurs med ett eget inneboende värde med kulturvårdens traditionella syn på bevarande. (Olsson 2003, s. 35) Ur ett annat perspektiv kan kulturmiljön ses som en resurs i politiska processer som understödjare till politiska viljeriktningar. Från ett tredje perspektiv innebär det direkt eller indirekt att kulturmiljön utgör en resurs för ekonomiska processer som exempelvis inom besöksnäringen. (ibid)

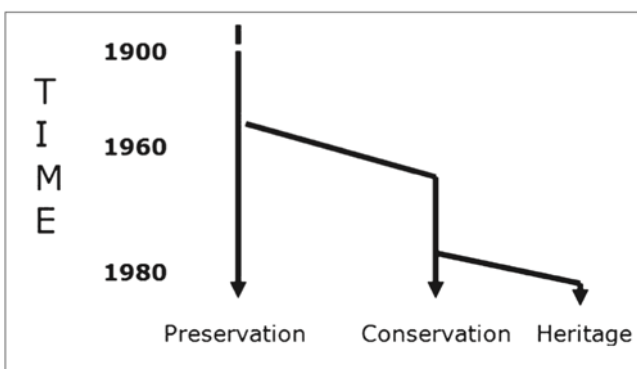
Under senaste åren har diskussionen inom forskningsområdet ökat kring samhällsengagemang och förhållandet mellan officiella och lokala myndigheters förståelse av kulturarv. Tendensen pekar numera på att forskningsinriktningen inom kulturmiljövården blivit mer regional och lokal, snarare än nationell. (Mydland & Grahn, 2012, s. 564) Ashworths (2011) teori om ett paradigmskifte inom integrerat bevarande skulle sålunda kunna förklara paradigmet inom kulturvård. Ashworth gör en analys av tre huvudparadigm: "The preservation paradigm", "The conservation paradigm" och "The heritage paradigm". Paradigmen "The preservation- and conservation paradigm" hänvisar bland annat till bevarandeteorier med utgångspunkt från Brandi, Ruskin, Riegl och Viollet-le-Duc som praktiserades under slutet av 1800- och under 1900-talet. Från ett samtida perspektiv i 2000-talet, har tankesättet om bevarande sitt ursprung från andra världskrigets slut år 1945. Sammantaget handlar "The heritage paradigm" mer om byggda miljöer och kulturmiljöområden i vår samtid.

"The preservation paradigm" härstammar från slutet av 1800-talet. Den industriella revolutionen hade medfört en snabb ekonomisk utveckling och social förändring. Resultatet av dessa faktorer ledde till en accelererad stadsutveckling med nya livsstilar, rumsliga mönster och urbanisering med nya former och nostalgi efter det som gått förlorat. Sättet att leva drev en romantisk nostalgi vilket skapade en slags smärta för det förlorade kulturarvet.

Således går det att härleda en inneboende mänsklig egenskap att tilldela det förflutna ett värde för att ta med det till nuet och framtiden. (Ashworth 2011, s. 5)

På 1960-talet följer "The conservation paradigm". I bevarandearbetet ingick officiell lagstiftning och idén om bevarandet blev officiella policydokument. Fokus låg nu inte bara på enskilda byggnader utan också på historiska platser. Byggnaden eller platsen i sig var en del av mer allmänna program för lokal renovering, revitalisering, ombildning och förnyelse i efterkrigstidens spår. (Ashworth 2011, s. 9) Begreppet "preservation" blev synonymt med "conservation", men skillnaden var att begreppet utvecklades och tillämpades av planerare och förvaltare i sammanhanget av den byggda miljön. Det definieras bäst som per definition "bevara målmedvetet", där samtida användning bör vara en integrerad och utgöra en lika del av själva beslutet att bevara. (Ashworth 2011, s. 10) Den kritiska skillnaden mellan "The preservation paradigm" och "The conservation paradigm" låg alltså inte i själva handlingarna som i metoderna, målen och tankesätten hos dem som utförde dem.

"The heritage paradigm" växte fram under 1980-talet och kulturarvsparadigmet skulle kunna ses som en förlängning av skiftet med fokuset "från objekt till process och resultat". (Ashworth 2011, s. 10). Följaktligen är tanken inte att bevara något från det förflutna utan att använda det förflutna i nuet. Användningen i sig skapar resursen vilket är ett redskap för vidarebefordrande av det retrospektiva vilket också tillgodoser samtida politiska, ekonomiska och sociala behov. Sammantaget handlar det inte om att bevara något från det förflutna utan att använda det förflutna i samtid. Det är hur vi använder kulturarvet som bestämmer och skapar resursen, snarare än att själva användningen är en efterföljande handling av något som redan är bevarat. (ibid) Kulturvårdens institutioner ansvarar för att välja ut och bevara kulturarv för framtiden och det väcker frågor kring hur ett sådant urval utförs och vem som gör det. Det vill säga med vilka kriterier baseras urvalet och utifrån vilken auktoritet som utför det.

Figur 2." An incomplete paradigm shift". Förhållandet mellan bevarande och utveckling är motsatser till varandra. Det ena är att förhindra eller mildra effekterna av förändring. Det andra är att uppmuntra en viss och önskvärd förändring. En kompromiss är inte möjlig mellan de två åtgärderna eftersom en ökning av bevarande orsakar motsvarande minskning av utvecklande och vice versa. (Ashworth 2011, s. 5) Sammanfattningsvis menar Ashworth att antingen bevaras kulturarv eller också utvecklas kulturarv och att det är svårt att uppnå lite av varje för samma objekt på samma plats.

Sammanfattningsvis har dessa huvudparadigm uppstått under tidsperioden 1900–1980-talet, som ursprungligen skapades i det förflutna för att tillgodose behov som fanns från en svunnen tid. Det som då återstår från det förflutna har lagts samman med samtida behov för att samexistera. Det vill säga att det som var ett direkt skapande av funktion som endast innehöll bruksvärde, blir nu själv en skapare av nya funktioner och får andra tillskrivna värden. Ashworth (2011) menar att denna samexistens gett upphov till många missförstånd mellan de ansvariga för olika samhällsrelaterade perspektiv av vad han benämner som arvsprocessen. (Ashworth 2011, ss. 3–4)

3 METOD

Olika bebyggelseområden speglar olika tidsepoker, samhällsgrupper och näringsfång. Avhandlingen har undersökt hur kustsamhällets bebyggelse och kulturmiljöer har uppstått och förändrats under inverkan av flera samband och faktorer. Således beskriver detta kapitel uppsatsens material och metodologiska tillvägagångssätt, samt materialanalys. Studien förväntas synliggöra och förtydliga en omvandlingsprocess av kustnära kulturvärden i utvalda kustsamhällen. Studien förväntas också synliggöra och förtydliga kulturmiljöarbete i ett förändrat näringsfång under de senaste 40 åren.

Därför har metoden för denna uppsats varit utforskande studie av både kvantitativ och kvalitativ karaktär. Kvantitativa metoder har använts i denna studie för att skapa en övergripande förståelse för kulturvårdens förhållningssätt och metoder. Den kvalitativa metoden består av fallstudie av Mollösund och av Sydkoster. Fallstudier är lämplig metod för att skapa en förståelse för en rad sammansatta processer där flera olika aktörer verkar och deltar i ett specifikt sammanhang. Intervjuer är därför riktade till personer som på olika vis är aktörer i dessa kulturmiljöer, inklusive kulturvårdens institutioner. Kvantitativa och kvalitativa metoder kan innebära vissa betänkligheter. Både kvantitativa och kvalitativa metoder valdes för att möjliggöra en djupare förståelse för kulturmiljöarbetet i ett förändrat näringsfång i Bohusläns kustsamhällen.

3.1 Metodologiskt tillvägagångssätt

Kvalitativa metoder är användbara för att söka svar på studiens frågor och för att förstå de komplexa inbördes sambanden mellan allt som existerar. (Stake, 1995, s. 37) En kvalitativ studie undersöker hur människor upplever en händelse, ett tillstånd eller händelseförlopp. Genom studien är det möjligt att upptäcka och belysa vad som händer i en specifik situation och synliggöra de bakomliggande aspekterna av en förändring utifrån en grupp, en enskild individ eller flera olika grupper.

Kvantitativa metoder fokuserar på siffror och matematiska analyser av data istället för berättelser och erfarenheter. (Walliman, 2011, s. 113) Valet av metod baserades på att det inte forskats så mycket kring uppsatsen ämne och metoden ger då möjligheten att dra generella slutsatser. Kvantitativ information har i denna studie samlats in genom frågeformulär som sändes till utvalda informanter i samband med intervjuplanen. Kvantitativa metoder ska genom generalisering kunna visa hur verkligheten ser ut även utanför urvalet som undersöks. (Yin, 2018, s. 20) För att etablera generaliseringar över olika händelseförlopp utförs observationer i olika situationer för att hitta en förklaring på de mest allmänna och genomgripande sambanden som uppstår genom en undersökning. (Stake, 1995, s. 39) Generalisering behandlar det unika i ett enskilt fall och sammanhang, vilka är viktiga för helheten av förståelsen av undersökningen och med syfte att lära känna studiens särart.

Forskningsfrågor är också utmanande att formulera och den etiska implikationsprocessen börjar med forskningsfrågorna. Det kan snabbt uppstå missförstånd mellan forskaren och den som ska intervjuas om själva ämnet som ska studeras. Således innebär det ett omsorgsfullt arbete med att tänka igenom vad frågorna kan ha för etiska konsekvenser. En icke önskvärd effekt kan annars leda till ofullständiga eller inga svar av respondenterna. Således finns en överhängande risk att viktig information och kunskap uteblir.

Intervjuer ger informationsunderlag som speglar källan och fakta som uppfyller användbarhet, vilket är viktigt bevis för reliabilitet. Det är kravet för tillförlitliga resultat och att resultaten måste uppfylla kravet på validitet, det vill säga vara giltiga och överensstämmande med teori. Teorin gör det möjligt att förutse nya förhållanden som sedan empiriskt kan prövas. Till det ska andra kunna granska slutsatserna kritiskt och resultaten måste därför vara användbara. (Lantz, 2013, ss. 15–32) Det riktas emellanåt kritik mot undersökningar med kvalitativ ansats då resultatens och slutsatsernas giltighet är svåra att värdera och kritisera.

I kvalitativa undersökningar sker fokus på utforskande av ett fenomen satt i ett sammanhang, och det går inte att dra slutsatser av resultatet i förväg. (Lantz, 2013, s. 135) För denskull utförs studien med en kvalitativ metod för att samla empiriska bevis, vilket omfattar litteraturstudier och studie av historiska kartor, arkivbesök, fältarbete och semistrukturerade intervjuer. Det förväntade resultatet är bland annat att upptäcka nya aspekter av det studerade fenomenet.

3.2 Etiska överväganden

Ämnet som avhandlas i denna masteruppsats har inte visat sig vara av känslig karaktär och heller inte ett ämne med etiska problem. Insamlandet av informationen från informanterna bygger på deras erfarenhet av kulturmiljöarbete i Bohusläns kustsamhällen. Således har informanterna valt hur de vill svara på frågor och om de vill vara anonyma.

Informanterna representerar sin arbetsplats, arbetsområde och profession vilket gör att informationen som delges till viss grad är subjektiv. Samtliga informanter har i god tid fått information om studien, se bilaga 1, och en samtyckesblankett, se bilaga 2. Informanterna har också i god tid fått ta del av frågorna som berör studien genom intervjuplanen, se bilaga 3. Intervjuplanen är uppdelad i tre delar: inledning, frågeformulär och intervjuformulär. Inledningen är till för att få lite bakgrundsinformation om informanten som blir intervjuad. Frågorna i frågeformuläret har varit möjliga att svara på innan själva intervjutillfället och returnera via mejl om så önskats. Frågorna i frågeformuläret är således av stängd karaktär. Intervjuformuläret innehåller de frågor som ställs under intervjun och är av öppen karaktär. Vid själva intervjutillfället har ovan nämnda information upprepats till informanten. Det

gjordes för att säkerställa att vederbörande informant direkt skulle kunna framföra önskan om att vara anonym eller ställa frågor om uppsatsen.

Informanterna har också gett sitt medgivande till deltagande av studien genom samtyckesblankett. Samtyckesblanketten har skrivits under vid personligt intervjumöte av informanten. Vid digitala möten eller telefonintervjuer har intervjuaren i samtycke skrivit informantens namn, ort och datum och att vederbörande godkänner det och samtycker till intervjun. Samtliga informanter har meddelat sina uppgifter om sina namn, yrkesroll och hur många år vederbörande har arbetat med kulturvård. Ingen av informanterna uppgav att vederbörande ville vara anonym och namnen på informanterna finns i referenslistan.

3.3 Fältstudiens avgränsning och urval av informanter

Genom detta projekt riktar sig undersökningen till att föra ett resonemang kring kulturvårdens institutioner och kulturvårdens förhållningssätt och metoder i ett förändrat näringsfång i Bohusläns kustsamhällen. Informanter har valts ut i egenskap av deras yrkesroll inom offentlig sektor eller ideellt verksamhetsarbete i lokal samhällsförening.

Den geografiska avgränsningen är gjord till Mollösund, Orust kommun och Ekenäs, Sydkoster, Strömstads kommun. Mollösund anses vara Sveriges äldsta fiskeläge. Ekenäs är beläget på Sydkoster som är Sveriges västligaste ögrupp. På Sydkoster är det jordbruket som ligger till grund för öns fiskelägen. Motivering till urvalet går att förklara med Stake (1995) som menar att det unika fallet är i centrum. Studier av fallet motiveras av ett intresse för att förstå själva fallet, som han benämner ”intrinsic case study”. (Stake, 1995, s. 3) Yin (2018) menar att urvalet i en studie innehållande flera fall, bör ske på så vis att de olika fallen kan jämföras. De olika fallen bör då ge olika resultat som kan förklaras, eller ge liknande resultat som kan förklaras. (Yin, 2018, ss. 61–62) För denna uppsats har således kustsamhällen som Mollösund och Ekenäs valts ut i egenskap av dess olika retrospektiva framväxt och liknande omvandlingsprocess. Undersökningen av den omvandlingsprocess av kustnära kulturvården och kulturmiljöarbete som skett de senaste 40 åren ska ge en förståelse för ett generellt problem eller övergripande frågeställning, vilken Stake (1995) benämner som ”instrumental case study”. (Stake, 1995, s. 3)

Då intresset har varit att undersöka kulturvårdens förhållningssätt och metoder i ett förändrat näringsfång i Bohusläns kustsamhällen har personer som arbetar med samhällsplanering på kommuner, antikvarier och kustsamhällets hembygdsrörelser tillfrågats. Det är för att triangulera regional företrädare, expertroll och företrädare för befolkningen i studien. Tyvärr uteblev svar från representanter från Länsstyrelsen i Västra Götalands Län. Vissa nyckelinformatörer identifierades i ett tidigt skede, som planarkitekt och antikvarie. Informanter i kustsamhällets hembygdsrörelse har ibland hänvisat till andra informanter inom

föreningen som haft specifik kunskap eller roll inom ett område i Mollösund eller på Sydskoster, vilka då också har kontaktats.

För att få en så heltäckande syn som möjligt på kulturvårdens institutioner och kulturvårdens förhållningssätt och metoder i Bohusläns kustsamhällen, har informanter kontaktats som omfattas av kulturmiljöarbete inom kommunen, museum eller hembygdsrörelse. De kommuner som berörs är Strömstad kommun och Orust kommun. Det museum som berörs är Bohusläns Museum. Hembygdsrörelser som berörs är Kosters samhällsförening, Kosters hembygdsförening och Föreningen Mollösund. Kön fördelning är inte relevant för denna studie men påvisar att fördelningen är jämn mellan män och kvinnor. Genomsnittlig tid med professionellt kulturmiljöarbete är 14 år. Under arbetets gång visade det sig att många fler personer var intresserade att delta i studien men på grund av tidsbrist fick en gräns dras och beklagligtvis tacka nej till dem. Intervjufrågorna varierar något mellan informanter beroende på yrkesroll eller ideellt arbete.

Tabell 2. Tabellöversikt av undersökningens informanter.

Informanter					
Antal informanter					9
Kön	Antal				
Män	5				
Kvinnor	4				
		Representerar	Profession	Antal	Arbetat professionellt med kulturmiljöfrågor, antal år
		Kommun	Planarkitekt	2	3, 16
		Institution	Bebyggelseantikvarie	2	3, 16
		Hembygdsförening	Ideellt arbete	5	4, 5, 10, 30, 41

3.4 Intervjuer och frågeformulär

Intervjuer är mer lämpade för frågor som kräver granskning för att få tillräcklig information, och intervjuer är fördelaktiga när kvalitativ information krävs.²³ Frågeformulär är lätta att organisera men har vissa begränsningar, som till exempel brist på flexibilitet. Frågorna i frågeformuläret är av stängt format vilket innebär att den intervjuade personen måste välja från en uppsättning givna svar och frågorna är lätta att koda och snabba att besvara. Metoden begränsar emellertid utbudet av möjliga svar. Sålunda kompletteras frågeformuläret med intervjuformulär med frågor i öppet format. Det ger möjlighet till yttrandefrihet och låter intervjupersonen motivera sina svar. Metoden är emellertid mer krävande och tidskrävande och svårare att koda för personen som intervjuar.

Således har semistrukturerade intervjuer hållits med planarkitekter, antikvarie, bygglovshandläggare med antikvarisk kompetens och personer verksamma i Kosters Samhällsförening, Kosters Hembygdsförening och Föreningen Mollösund. Informanterna arbetar med kulturvård och kulturmiljöer på olika sätt. Inledningsvis kontaktades nyckelinformanterna via e-post. Med några informanter hölls informella samtal före intervjun. Det berodde på osäkerhet kring vem som hade bäst kunskap i ämnet för frågorna eller hade allmänna frågor kring själva studien. Intervjuplanen som användes i studien är uppdelad i tre delar: inledning, frågeformulär och intervjuformulär. Inledningen är till för att få lite bakgrundsinformation om informanten. Frågorna i frågeformuläret var möjliga att besvara i förväg. Intervjuformuläret innehåller de frågor som kommer ställas under intervjun. Intervjufrågorna varierar marginellt mellan informanter beroende på yrkesroll eller ideellt arbete med kulturvård. Således gav intervjuplanen möjlighet till förberedelse till själva intervjutillfället för varje informant.

Vid kontakttagandet med informanterna fick vederbörande välja tidpunkt inom en föreslagen tidsram för intervjun och det tillvägagångssätt som fungerade bäst för densamma i form av personligt möte, telefonintervju eller digitalt möte. De semistrukturerade intervjuerna har bestått av sex stängda frågor och nio öppna frågor. Varje intervju inleddes med inledande frågor där informanten fick berätta om sig själv och kring sin arbetsbakgrund och utbildning, antal yrkesverksamma år inom kulturvård samt nuvarande arbetsuppgifter. Därpå följde genomgång av frågeformuläret med informanterna. Därefter ställdes frågorna i ordningsföljd utifrån intervjuformuläret. Tillsammans utgjorde frågeformuläret och intervjuformuläret både stängda och öppna frågor. De stängda frågorna är frågor där svaret är ”mycket”, ”tillräckligt”, ”delvis” eller ”inte alls”. Undantag är första frågan i frågeformuläret där svaret är ”bygglov”, ”inventering av kulturmiljöer”, ”byggnadsvårdsfrågor”, ”rådgivning” eller ”annat”. De

²³ Insamling av primärdata som semistrukturerade intervjuer är en organiserad aktivitet. Det har öppet format men följer ett manus, en intervjuplan. (Bernard 2017, s. 163) I situationer där du inte får mer än en chans att intervjua någon är semistrukturerad intervju bäst. En semistrukturerad intervju innebär en intervju som innehåller strukturerade och ostrukturerade avsnitt med standardiserade och öppna frågor. Det har mycket av den frigående kvaliteten hos ostrukturerade intervjuer och kräver samma färdigheter, men semistrukturerade intervjuer bygger på användandet av en intervjuplan. Således kan intervjun ge möjlighet att också ge insikt i intervjupersonens attityder. Eftersom frågorna inte har stängt format för den intervjuade är de fria att besvara på sitt sätt. (Walliman 2018, s. 110–114)

stängda frågorna möjliggjorde uppföljningsfrågor eftersom de initierar att frågan kan besvaras rakt och tydligt, men många gånger också är orsaksberonde baserat på olika situationer. De öppna frågorna undersöker genom ”hur” och ”vilket”. Varje informant fick möjlighet att ge sina perspektiv på frågorna i intervjuplanen för att skapa god förståelse för intervjuaren av den insamlade informationen. Intervjuplanen avslutades med en öppen fråga om huruvida informanten ville lägga till mer. Utrymme för egna kommentarer möjliggör på så sätt för informanten att ge information som inte efterfrågats. Bilaga 3 visar alla inlednings- och intervjufrågor.

Alla intervjuer spelades in med informantens godkännande. Inspelningen skedde med hjälp av inspelningsverktyg på Ipadplatta. Anteckningar gjordes i liten utsträckning eftersom anteckningar kan innebära att det fria samtalsflödet avbryts. Intervjuerna tog mellan 40 minuter till en timme och 20 minuter. Vid två tillfällen tog intervjun längre än två timmar. Efter intervjuerna sammanfattades dem för att effektivisera arbetsprocessen. Varje enskild sammanfattning har gjorts för att komma så nära det muntliga narrativet som möjligt genom att skriva precis vad informanten säger. Till skillnad från transkribering har inga pauser, samtyckeskommentarer eller vad intervjuaren sagt skrivits ner. Halvfärdiga meningar eller försäkran om att ha uppfattat informanten korrekt bekräftades under intervjutillfället med informanten. Således fick informanterna inblick i hur intervjuaren tolkade samtalet och jämväl vad som kommer tas upp i uppsatsen. Möjlighet till kontakt med intervjuaren för efterkommande frågor eller ett exemplar av undersökningens resultat är också förtydligat. Tre informanter har vid intervjutillfället framfört önskemål att vilja ta del av resultatet och uppsatsen.

3.5 Litteraturstudier, fallstudier och arkivbesök

Litteraturgenomgång

Denna studie använder sekundärdata främst i litteraturöversikten vilket innebär att läsa vetenskapliga artiklar och litteratur skriven om ämnet. Sekundärdata är data som registrerats av andra forskare eller författare och gjorts tillgängliga exempelvis genom böcker, rapporter och tidskriftsartiklar etcetera. Alla forskningsstudier kräver sekundära data för att förklara dess bakgrund. (Walliman, 2018, s. 86) Det betyder att metoden innebär att man använder befintlig data. En jämförelse av litteratur har också gjort det möjligt att granska källorna kritiskt. Sammanfattningsvis har litteraturgranskning använts under hela uppsatsen, men främst för att bygga upp en bakgrund i kapitlen ett, två och fyra och för att ge en överblick över fallstudierna för Mollösund och Ekenäs, Sydkoster i kapitlen fem och sex.

Litteratur har sökts både genom digitala sökningar och platsbesök på respektive bibliotek. Källorna inkluderar tidskriftsartiklar, avhandlingar, rapporter, dokument, lagtexter, historiska kartor och böcker med tema kustsamhällen i Bohuslän, fältstudieforskning etcetera. Dessa källor har nåtts via Göteborgs universitetsbibliotek, Biomedicinska biblioteket och

samhällsvetenskapliga biblioteket vid Chalmers Tekniska Högskola, arkiv och akademiska databaser som Google Scholar, Digitala Vetenskapliga Arkivet, DIVA och länsstyrelsen. För att få grepp av genomgången av litteratur delades efterforskningen in i 1980–1990-talet och 2000–2010-talet. Därefter sorterades litteraturen vidare under ”politiskt beslutade dokument”, ”rapporter” och ”tidigare forskning”. Årtalen i tabellerna följer kronologisk ordning. Metoden underlättade den litterära översikten för vad som blev relevant för denna uppsats och en god överblick på litteratur som berör ämnets omfång över lag.

Litteraturgenomgången, tillsammans med studier av historiska kartor har varit en avgörande förutsättning för att förstå den unika struktur som är inneboende i varje kustsamhälle, parallellt till ökad förståelse av svensk samhällsplanering. Genom litteraturstudier av samhällsplanering utifrån dess retrospektiva perspektiv blir sambanden i förlängningen tydligare kopplat till den antikvariskt förhållningssätt och metod i samhällsplaneringen. Följaktligen behövs insamlande av information utifrån kulturvårdens institutioners aspekt. För att uppnå ett holistiskt perspektiv undersöks helheten och kompletterats med intervjuer av olika informanter.

Litteraturundersökningen gör nedslag i litteraturen från 1980-talet och fram till 2020-talet. Det var mycket svårt att hitta specificerad litteratur för ämnet i den här uppsatsen som berör *Bohusläns* kustsamhällen under tidsepoken 2010-talet. Istället finns många rapporter och analytiska dokument från projekt att tillgå. För att utesluta att gå miste om forskningslitteratur från 1980-talet till 2010-talet har hjälp tagits på både samhällsvetenskapliga biblioteket Chalmers Tekniska Högskola och Biomedicinska biblioteket Göteborgs Universitetet med ytterligare sökningar. Erfarenheten blev att det var svårt att anträffa lika omfattande forskning som den från 1980-talet som utgör ett gediget grundmaterial för den här masteruppsatsen. För att vidga perspektiven för kulturmiljöarbete i kustsamhällen under 2000-talet gjordes sökning på specificerad forskning inom socio-ekonomi, turism och brukande och värden av kustnära områden. Likaså har projekt rapporter studerats. Projekt och rapporter har stora likheter med vanliga böcker och kan vara vetenskapliga till sin natur. Rapporter ges ofta ut av myndigheter eller organisationer och kan ibland sakna personlig författare. En del sajter fungerar som ett arkiv till ett visst datum, som exempelvis projektet Tillväxt Norra Bohuslän. Organisation avvecklades juni 2019 även om arbetet fortsätter runt om i berörda kommuner. Den digitala arkivtiden är i det här exemplet 10 år.

Fallstudier

Metoden är till hjälp för att förstå komplexa sociala fenomen och tillåter djupgående fokus och för att systematiskt studera en omvandling. Sammantaget går metoden ut på att återge ett holistiskt och verkligt perspektiv, till exempel genom att samla in och analysera empiriska bevis. (Yin, 2018, s. 5) Fallstudien visar också de förklarande funktionerna och inte bara deskriptiva- eller utredande funktioner. Genom att följa upp en operativ process som löper över tid, som exempel en samhällsomvandling, framkommer alternativa förklaringar som kan ligga till grund för insiktsfulla slutsatser. (Yin, 2018, ss. 6–7). En fallstudie är en empirisk metod som undersöker och tolkar ett samtida fenomen, "the case", på djupet och inom dess

verkliga kontext. Speciellt när gränserna mellan fenomen och sammanhang kanske inte är tydliga. (Yin, 2018, s. 15; Stake, 1995, s. 41) Således relaterar fenomenen till många tillfälliga handlingar och för att få förståelse av dem måste de sättas in i ett brett spektrum av sammanhang. Sammanfattningsvis kan det beskrivas som tidsmässiga och rumsliga, historiska, politiska, ekonomiska, kulturella, sociala och personliga sammanhang. (Stake, 1995, s. 43) På så sätt medverkar ett kvalitativt tillvägagångssätt att förstå innebörden av omvandlingsprocessen av kustnära kulturvärden i ett förändrat näringsfång i Bohusläns kustsamhällen som ingår i denna avhandling.

Data som redan kan ha samlats in och är tillgänglig via olika arkiv är också så kallad sekundärdata. Det betyder undersökningar, enkäter, observation, arkiv- och historisk forskning. Typerna av källor för sekundärdata är skriftligt material, icke-skrivet material och enkätdata. (Walliman 2018, s. 88) Exempel på enkätdata har bestått i att analysera antikvariska utlåtanden av bygglov, remisser och lagstiftning.

Arkivbesök

Besök på arkiv har gjorts för att samla information och material till studien. De arkiv som har besökts är kommunarkivet på Orust kommun och kommunarkivet på Strömstads kommun. Även besök i Strömstads stadshus arkiv och Bohusläns Museums arkiv. I arkiven har efterforskning gjorts av generalplaner, översiktsplaner, detaljplaner, områdesplaner och bygglov. Trots hjälpsamma arkivarier har det emellanåt varit svårt att hitta information då kommunens diarienummer inte följer kronologisk ordning som efterfrågas i ett arkiv. Det visar sig att det inte finns resurser i form av tid och tjänst för fler arkivarier som skulle behövas för att sortera upp de enorma mängder dokument som är tillgängliga. Många gånger har arkiven börjat föra dokumentation från mitten av 2000-talet. Det medför att mycket information från tidigare epoker kan gå förlorade. Källmaterial som är digitaliserat på CD-skivor, särskilt under 1990-talet, går inte att öppna med dagens digitala teknik. Därmed är en stor mängd källmaterial oåtkomligt då det är krypterat.

När fysiskt arkivbesök inte varit möjligt har mejl- och telefon gjorts med arkivet Högsta Förvaltningsdomstolen, före detta Regeringsrätten,²⁴ för begärande av handlingar beträffande detaljplanen över Kile 1:96, Ekenäs, Sydkoster. (RegR/HFD Målnummer 4919–03) I vissa fall finns sparsamt med dokumentation kring ett område, som i det här fallet Kosteröarna och Ekenäs. Generalplaner kan ibland finnas i andra arkiv som Länsstyrelsens- eller Bohusläns museums arkiv etcetera. Det visar sig också att kommunernas planavdelningar innehar en del källmaterial som inte finns i själva kommunarkivet. Så var det i Strömstads kommun. Orust kommun har mer källmaterial bundet till Bohusläns museum. Senare daterade översiktsplaner, detaljplaner och områdesbestämmelser finns på respektive kommuns hemsida. Äldre källmaterial har funnits att tillgå på kommunarkiv, museala arkiv, statsarkiv och bibliotek.

²⁴ Den 1 januari 2011 ändrades domstolens namn från Regeringsrätten, RegR, till Högsta Förvaltningsdomstolen, HFD. Verksamheten är i egenskap av högsta domstol i förvaltningsmål som gäller tvister mellan enskilda och myndigheter. (Nationalencyklopedin, Högsta förvaltningsdomstolen)

3.6 Databearbetning och dataanalys

Standardiserade och föreskrivna bestämda modeller och metoder saknas för databearbetning av hur resultaten har tillkommit. Således kan det ligga till grund för svårigheten att beskriva vilken metod som använts för databearbetningen. Kvalitativ dataanalys av den tillfälliga datainsamlingen leder till en större förståelse av situationen och avgör vilken ytterligare datainsamling som behövs och krävs. Processen upprepar sig för att bygga en mer sofistikerad förståelse av avhandlingens ämne.²⁵ Kvalitativ data är ideligen relaterad till ett sammanhang och det subjektiva. Framtagande av generella modeller för databearbetning skulle kunna strida mot den kvalitativa ansatsen, som går ut på att fånga det subjektiva och unika. (Lantz, 2013, s. 134) Tillvägagångssättet med rådata har varit att intervjuerna är sammanfattade och dokumenterade i text. Avgränsningen blir då att intervjupersonens känslomässighet till fenomenet har uteslutits. Sammanfattningsvis medför datareduktionen att rådata av utsagor innehållsmässigt endast är av beskrivande karaktär. (Lantz, 2013, s. 146)

Intervjusammanfattningarna har sorterats utifrån teman. Till exempel sorterades alla svar som ”likartat” och ”olikartat”. Svaren har också sorterats under näringsfångsstrukturen, bostadsägarstrukturen och samhällsplaneringsstrukturen. Det gjordes för att påvisa vilken struktur kulturvårdens institutioner verkar mest och om studien påvisar det tydligt. För att få grepp om skillnader och olikheter i Mollösund och Sydkoster har svaren från intervjuplanen sorterats in under ”aktiva åtgärder”, ”passiva åtgärder”, ”uttryckligen” och ”outtalat” för varje fråga. Det innebär praktiskt att söka mönster i data och genom att ställa frågor till data eller de tabeller och matriser som framkom i analysprocessen. Beroende på ur vilket perspektiv fenomenet betraktas kan olika bilder framträda. På så sätt kan helheten tolkas på ett meningsfullt sätt. (Lantz, 2013, s. 159) Analysen har sedan använts i diskussionsdelen av denna uppsats.

Således sammanställdes svaren i frågeformuläret i diagram eller tabeller tillhörande varje fråga, för att kunna påvisa och redovisa likheter och olikheter mellan Mollösund och Sydkoster i studien. Data som utgör underlag för kvalitativ analys är beskrivande. I analysen försöker vi differentiera och nyansera det fenomen som beskrivits. Det görs genom att studera motsättningar och likheter. Sammantaget utforskas vilka drag eller sammanhang som ligger ”osynliga” i beskrivningen av fenomenet. (Lantz, 2013, s. 136) Svaren från frågeformulären har också hjälpt till att förtydliga bakomvarande omvandlingsprocesser och resonemanget av kulturvärden och kulturmiljöarbete i ett förändrat näringsfång i Bohusläns kustsamhällen.

²⁵ Den upprepade datainsamlingsprocessen, teoriutvecklingen och förfining av forskningsfrågorna indikerar var studiens datainsamling saknas. Denna process fortsätter tills tillfredsställande material har samlats in. Definitionen av denna process och dessa begrepp är mer utforskande och trevande i kvalitativ forskning än i kvantitativ forskning. I datainsamlingen och analysen ligger den mest betydande skillnaden mellan kvalitativ och kvantitativ forskning. (Walliman 2018, s. 148)

Diagrammen och tabellerna har skapats för att få de numeriska i svaren och få ett grepp om den allmänna bilden av uppsatsens problematisering. Efter dataanalys har diagrammen och tabellerna designats utifrån examensarbetes betraktelsesätt. Att sortera svaren, som beskrivet ovan, har följaktligen hjälpt till med att identifiera generella problem och utmaningar som framkom från intervjustudien. Av den orsaken redovisas frågor från intervjuplanen i diskussionsdelen av uppsatsen.

Frågor från intervjuplanen som berör vilka samhälliga utmaningar som Mollösund och Sydkoster står inför, hur det tar sig uttryck i planeringen och om det upplevs att det överensstämmer med planbeslutet med tanke på dessa kustsamhällens utmaningar, tas upp i respektive kapitel om Mollösund och Ekenäs, Sydkoster. Generellt har temasorteringen gjort skrivprocessen smidigare då informationen samlades och sattes in i nya sammanhang och gjort arbetet med analysen tydligare.

4 SAMHÄLLSFÖRÄNDRANDE STRUKTURER I BOHUSLÄNS KUSTSAMHÄLLEN SAMT TIDIGARE FORSKNING

Ämnet som denna avhandling undersöker är stort och omfattande. Därför är en kort retrospektiv sammanfattning till hjälp för läsaren att skapa en bakgrundsförståelse till samhällsförändrande strukturer i Bohusläns kustsamhällen. Kapitlet förtydligar också hur de tre samhällsstrukturerna över tid har vuxit fram och karaktäriserat de kustsamhällen som vi upplever idag. Kapitlet förtydligar också markanvändning och bebyggelseförlopp i Bohuslän från forntid fram till 2010-tal. Avsikten är att förtydliga på vilket sätt markägandet har varit och fortfarande är en komplicerad del av Bohusläns kustsamhällen.

Detta kapitel börjar med att på ett sammanfattande vis gå igenom de tre huvudsakliga strukturer som denna uppsats har identifierat. Den första strukturen som tas upp är näringsfångsstrukturen, vilket ursprungligen jordbruk, fiske och med tiden stenhuggeri och konservindustri satt prägel och karaktäriserat varje kustsamhälle. Sedan mitten av 1900-talet har ett nytt näringsfång vuxit fram som berör turismnäring, rekreation och fritidsboende.

Den andra strukturen, bostadsägarstrukturen, är nära förknippad med näringsfångsstrukturen. I takt med ökad efterfrågan på rekreation och friluftsliv har kustsamhällets bostadsägare sedan början av 1900-talet och över seklet anpassat sitt boende till ett nytt framväxande näringsfång. Numera syns en förändring i bostadsägarstrukturen då helårsboende har omvandlats till delårsboende. Ytterligare en förändring i bostadsägarstrukturen är att bostaden inte längre går i arv och förändringen består i att nya bostadsägare inte har samma lokala anknytning till platsen som tidigare.

Den tredje strukturen, stadsplanering har existerat sedan svensk stormaktstid på 1600-talet. Genom uppsatsen kommer det påvisas hur stadsplanering har applicerats i Bohusläns kustsamhällen. Olika planeringsideal har över tid varit svåranpassad till kustsamhällen och genom samhällsplaneringsstrukturen kommer resonemanget kring kustsamhällens samtida utmaning att frambringa helårsboende genom nytt bostadsbyggande och kustsamhällets anpassning till besöksnäring i form av turism.

Kapitlet tar också upp tidigare forskning. Flertalet bevarandefrågor togs upp under 1970-talet och den tidigare forskningen har först och främst varit fokuserad på bevarandeåtgärder och lagskydd av kustsamhällets kulturmiljöer. Jämförelsevis har samtida av kulturvårdens institutioner fokuserat på bevarandeåtgärder, lagskydd samt utveckla kulturarv för kommande generationer. Förutom det tillkommer numera också frågor kring hållbarhet, klimatpåverkan och energibesparing i utlåtanden och remissärenden av kulturmiljöer.

Vidare visar forskningen att många frågor ställs kring kulturmiljön som resurs ur kulturhistoriskt värdeperspektiv. Således uppmärksammas kulturarv och kulturmiljöarbete utifrån olika problematiseringar vilket sålunda sätts i nya kontexter i samtida forskning. När det kommer till kustsamhällen är det möjligt att applicera den forskningen på

omvandlingsprocesser men den direkta kopplingen till kulturvårdens förhållningssätt och metoder kring dessa förändringar är svårare att konkretisera i den tidigare forskningen.

4.1 Näringsfångsstrukturen

Landskapet i Bohuslän är traditionellt förknippat med havet och olika typer av vattenbruk och generellt sett har Sveriges kust och hav en grundläggande central roll inom industri och produktion för fiske, sjöfart, vattenbruk och energi. Likaså har kusten- och havsområdet stora värden för turism och friluftsliv. Det påverkar kustzonen och havet utifrån näringsfångens aspekt, då skiftet av ekonomi från fiske- och konservindustri, samt sjöfart och stenhuggeri ändrats till i första hand omfatta besöks- och turistnäring. Med hjälp av att följa olika samhällsförändringar och hur de har inverkat på till exempel bebyggelseutvecklingen, blir sammanhången för kustsamhällets framväxt läsbara.

Bohuslän ansågs länge som ett kargt och ofruktbart landskap och ursprungligen byggde kustinvånarna sin tillvaro på skärgårdsjordbruket och från havets resurser. Således uppfördes bebyggelsen i huvudsak av fiskarbönder, hantverkare och fiskare (Werne, 1982, s. 16) Pärlandet som finns kvar av små och stora kustsamhällen placerade bland kustbergen i Bohuslän är unikt för Sverige. (Westerlind 1985, p. 100) Dessa kustsamhällen uppstod i slutet av 1800-talets glansperiod då olika näringar kopplade till havet gav goda inkomster. Särskilt den sista riktigt stora sillfiskeperioden som ägde rum under 1790-talet innebar stora resurser. Den sista sillperioden fick dock ett abrupt slut under åren 1799–1800 vilket medförde en stor avflyttning från Bohuslän och kustsamhällena. Istället fick Bohuslän ett expanderat jordbruk till grund av det uteblivna fisket och fraktfart blev en viktig binäring. Sjöfarten fick emellertid konkurrens kring året 1867 då järnvägsnätet nådde västra Sverige. (Stackell 1974, p. 30–31)

Omvandlingen av det ursprungliga näringsfånget har lett till konsekvenser i Bohusläns kustsamhällen. Sedan mitten av 1900-talet har omvandlingen legat till grund för en succesiv avfolkning i många kustsamhällen. Numera minskar den helårsboende lokalbefolkningen till grund av förändrad ekonomi där åretruntbostäder på många ställen omvandlas till fritidshus. Därmed ökar en delårsboende befolkning. Fritidshus²⁶ menas här i studien att många hushåll innehar en extrabostad utöver den vardagliga bostaden och är ofta belägna på kustbygden

²⁶ I studien "The Displacement Myth: Second Home Tourism in the Stockholm Archipelago" (Marjavaara 2007, s. 296–317) visar resultaten något annat. Ökade fastighetsvärden beror främst på ökat antal permanenta bostäder och att områden återbefolkas snarare än avfolkas. Studien visar också att avstånd och tillgänglighet är av stor betydelse för bostadsbeståndets sammansättning. Hög tillgänglighet är ett krav för helårsboende tillsammans med exklusivitet och avlägsenhet är faktorer som verkar gynna ett fritidshus. Äganderätten till fastigheter är också något som påverkar tillgången till att använda marken för olika ändamål. Kommunal eller privat fastighetsägd mark utvecklas till en byggd miljö i större utsträckning än statligt ägd mark. Statligt ägd mark är sällan bebyggd med bostäder. Således kan olika typer av bevarande- och bevarandebestånd vara utmanande för kulturvårdens institutioner att bemöta.

eller på landsbygden. Detta fenomen har föranlett lägre antal helårsboende invånare och ett högre antal delårsboende för kustkommuner. Det har också skapats en betydande prisutveckling på fastigheter och sjöbodar i de centrala delarna av dessa kuststäder vilket i sig har skapat en slags gentrifisering.

Det finns mycket forskning kring brukandet av fritid och fritidshus. Forskningen påvisar att närvaron av delårsboende också innebär lokala möjligheter. Förutom ekonomiska effekter som fritidsboendet utgör ska det uppmärksammas att många delårsboende engagerar sig i tillhörande kommun genom deltagande i olika slags samhällsengagemang. Från kommunens sida kan det handla om att uppmuntra delårsboende till helårsboende. Det kan exempelvis handla om uppmuntran till att flytta med arbete eller företag till sin lokala omgivning. (Müller, 2010, s. 34)

Choi et al., (2010) undersöker ekonomisk värdering av kulturmiljöområden och menar att under de senaste två decennierna har ekonomer uppmärksammat ekonomiska värden för kulturella varor och tjänster och kulturekonomi som begrepp. (Choi, Ritchie, Papandrea & Bennett, 2010, s. 213) Än så länge har forskning om värdet av kulturarv fokuserat på det pedagogiska värdet. Två huvudfaktorer tillskrivs ett växande intresse för kulturarvsekonomi. Det ena är samspelet mellan ökad fritid och ökad efterfrågan av besökare. Det andra är förändringar i politik och marknadsekonomi. Det finns fler perspektiv på främjande av turism och regional utveckling. Som en markör för regional identitet förblir arv ett komplext forskningsfält.

Bessière (2013) använder gastronomiskt arv för att undersöka förloppet att konstruera kulturarv. Hon anser att kulturarvsprocessen är en viktig fråga för främjandet av landsbygdsturism. Hon menar att om mat idag anses vara en plats för interkulturellt utbyte som ett bidrag till en konstruktion av sociala identiteter, borde den också betraktas som en viktig resurs för strategisk landsbygdsutveckling. (Bessière, 2013, s. 275) Hon pekar på att föreställningen om historia och anknytningen till en given plats avgör vad som kommer vara den begreppsmässiga grunden för arvsresursen. (Bessière, 2013, s. 282) Intressant är Bessière's resonemang kring fenomenet turism och turistidentitet som hon menar anses vara en inneboende aspekt av moderna samhällen, som i olika kombination bidrar till nya värderingar. Således är turism en föregångare till förändring som blandar det gamla med det nya. Turism bidrar alltså till att en tradition införlivas på nytt i ett transformativt (kustsamhälle: egen notering) landsbygdssamhälle. (Bessière, 2013, ss. 286–287)

4.2 Bostadsägarstrukturen

Från början betraktades Bohusläns landskap som fult, otrevligt, skrämmande, otillgängligt, kallt, grått och fattigt. Under första halvan av 1800-talet ändrades emellertid synen på den vilda naturen. Istället ”upptäcktes” Bohusläns västkust. Det vilda och skrämmande blev

istället dramatiskt och lockande. Sålunda uppfattades landskapet som något nytt och spännande att uppleva och därmed förändrades inställningen till Bohusläns kustsamhällen. Under 1900-talets början kom det salta havsvattnet och havsluften att anses hälsosamt och flera kustsamhällen omvandlades över tid till populära kur- och badorter.²⁷ (Hagberg 2012, p. 93)

En första period av sommarboende i kustsamhällen sträcker sig från slutet av 1800-talet och ungefär fram till andra världskrigets början. Under tidigt 1900-tal byggdes större villor än vad som behövdes av skeppar- och lotsarfamiljer där uthyrning till sommargäster gav möjlighet till ekonomisk vinst. (Stackell 1975, p. 219) Således vid denna tidpunkt började den bofasta befolkningens bostäder anpassas till sommaruthyrning. Uthyrningen omfattade både enstaka rum och hela lägenheter som utgjorde större delen i ett bostadshus. När bostaden hyrdes ut till sommargästerna flyttade bostadsägaren med familj ner i den rumsinredda stensockeln.²⁸ Hysesinkomster av detta slag gav ett välkommet tillskott till hushållsekonomin för många fiskarfamiljer. Det omfattade inte bara familjer med svag ekonomi utan följaktligen också de bättre bemedlade.

Under 1970-talet visade det sig att länsstyrelsen motsatte sig bygglovgivning för helårsboende och att det var lättare att få byggnadslov till fritidshus. (Forsström & Olsson, 1982, p. 15) Det medförde en begränsad möjlighet för kustsamhällets lokalbefolkning att bygga bostäder på egen mark. Under 1980-talet blev kustzonen i Bohuslän mest bebyggt till övervägande del av fritidshus. (ibid) Bebyggelsen har som regel tillkommit på små och spridda byggnadsplaner vilka nyttjar marktillgångarna extensivt. Omvandlingen till moderna fritids- och turistsamhällen har länge inverkat på miljön och samhällsstrukturen i Bohusläns kustsamhällen. (Länsstyrelsen, 2011, s. 27) Bohusläns kust är därför speciell då permanenta bostäder i kustlandskapet har omvandlats till fritidshus i högre grad än övriga landet. Sverige är också bland de länder i världen som har flest fritidshus per invånare.

Tidigare forskning har pekat på att bostadsfrågan är intimt förknippad med det lokala näringsfånget och att fastighetsmarknadens priser bör stå i relation till det lokala näringslivet. Om en region eller ort inte kan erbjuda lämpliga och tillräckligt omfattning av bostäder begränsar det ortens möjlighet att utveckla näringsliv. Då huspriser tidigare stått i direkt relation till den lokala ekonomin har istället brist på lämpliga bostäder uppstått vilket minskat möjligheten att utveckla ett lokalt näringsliv. (Werne, 1982, ss. 7–8) Ekonomiska förutsättningar att bygga om äldre fastigheter har många gånger utgjort ett hinder eftersom det har varit en större ekonomisk fördel att köpa ett nybyggt hus. Konsekvensen blev en

²⁷ Med tiden godtogs det ”fria strandbadet och balneologin” till en medicinsk disciplin. Som en naturlig följd ökade det möjligheter för flera i samhällsskikt att få nyttja rekreativt liv. (Stackell 1974, p. 269) Här utvecklades också en miljö för rekreation och en slags kompensationsmiljö för friska människor med livligt nöjes- och sällskapsliv, först och främst för det välbeställda samhällsskiktet. (Stackell 1974, p. 29)

²⁸ Från sekelskiftet 1900 tillkom de ymniga verandorna och balkongerna i arkitekturen, med inspiration från Europa och särskilt England, avsett för badgästerna. (Stackell 1975, p. 14) Avskilda societetshus uppfördes inte alltid. I dessa kustsamhällen förändrades inte området i den äldre bebyggelsen, utan istället placerades exempelvis badhus utanför detta område. (Stackell 1975, p. 219)

uppdelning av kustsamhällen. Uppdelningen karaktäriseras av ett äldre område befolkat av delårsboende mestadels sommarhalvåret. Uppdelningen karaktäriseras också som ett senare bebyggt område utanför den äldre kärnan, och är befolkat av helårsboende. (Werne, 1982, s. 8)

Under en 30-års period, 1975–2005, har antalet helårsbostäder ökat med 32% samtidigt som befolkningen ökat har med 6%. (Länsstyrelsen, 2011, s. 56) Genom fastighetsmarknaden uppstår konkurrens mellan fastighetsköpare om fritidshus och delårsboende i attraktiva västkustmiljöer. Under 2000-talet har förtätning och exploatering förändrat dessa kustsamhällets bostadägarstruktur. Således är utmaningen för många av Bohusläns kustkommuner att öka flertalet helårsboende befolkning.

4.3 Samhällsplaneringstrukturen; och samhällsplaneringen i Sverige

”Frågan om planeringens nytta och risker tangerar frågan om hur det goda samhället skall nås och hur en viss samhällsordning bör skapas”. (Strömgren, 2007, s. 11)

Från medeltiden fram till år 1952 var socknarna samhällets minsta beståndsdelar. Socknarna, som hade utvecklats ur de ännu äldre byalagen formades när Sverige kristnades. Följaktligen har socken som begrepp också utstakat gränser för människors sedvänjor i det vardagliga livet. År 1862 etablerades kommunalpolitiken och socknarna omvandlades till kommuner. Socken- och kommungränser är i det närmaste orörda sedan 700–800 år tillbaka i tiden.

I stormaktstidens Sverige byggdes städer som var intentionellt ordnade. Innan dess växte jämförelsevis städer fram spontant vid handelsplatser utan övergripande styrning av bebyggelsens helhet. Sammantaget kan sägas att stadsplanering då har existerat i Sverige sedan 1600-talets stormaktstid då många av dagens stadskärnor anlades. (Strömgren, 2007, s. 13) Planläggandet av städer hade då som främsta uppgift att stärka försvaret av landets gränser men syftade också till en ökad brandsäkerhet i städerna. Således tillämpades planering av den fysiska miljön vid anläggandet av nya städer eller vid uppbyggnad av städer efter omfattande bränder. (ibid)

Med tiden skulle städer inte längre tillåtas växta spontant. År 1874 kom första nationella byggnadsstadgan med idén om att skapa ”den goda staden” genom progressiv planering och stadsplanen skulle reglera stadens expansion. Bebyggelsen fortsatte dock spontant sin

framväxt i städernas utkanter utan övergripande planstyrning. Till följd av att stadsplanen inte reglerade tätbebyggelse utanför planens område blev resultatet att respektive kommuner stod vanmäktiga inför denna expansion som skedde i städernas utkanter. (ibid) Således kom en ny stadsplanelag år 1907 som fastslog att de bebyggelsereglerande bestämmelserna skulle ha civilrättslig verkan. Det innebar att fastighetsägaren förbjöds bebygga mark som i planen var avsedd för gator och allmänna platser. Kommunen gavs rätten att lösa in den mark som skulle användas därtill. Det blev upprinnelsen i stadsplanelagen som följaktligen blev ”det kommunala planmonopolet” i 1947-års byggnadslag. Således skulle det fastställas att planering framför allt var en kommunal angelägenhet. (Strömgren, 2007, s. 14)

Ambitionen att planera bebyggelsens helhet tilltog under 1930-talet och stomplanen, en översiktlig plan, kom till med syfte att bereda framtida inlösen och exploatering av mark. Stomplanen var ett led i reglering av stadsmässig bebyggelse men också områden utanför städer. Det reglerades genom en utbyggd stadsplanelag och ny byggnadsstadga beslutad år 1931. Rätten att planlägga var fortfarande framförallt bunden till äganderätten och kommunen kunde reglera tätbebyggelse som förväntades uppstå inom ett visst område. Däremot kunde kommunen inte bestämma var och när tätbebyggelse skulle uppföras. (ibid) Under 1940-talet identifierades däremot den växande tätbebyggelsen men också dess okontrollerade spridning. Den okontrollerade spridningen av bebyggelsens framväxt ansågs som ett fundamentalt problem för samhällsstrukturen. Således hävdades i 1947-års byggnadslag att det allmänna skulle avgöra var och när sådan bebyggelse skulle få uppföras. Rätten att planlägga markanvändning i tätbebyggelse förflyttades från markägaren till kommunen. Följaktligen upphörde den tämligen fria exploateringsrätten och blir således markör till en påtaglig förskjutning åt tillförlitligheten av samhällsstyrning. Sammantaget hade den tidiga och mer spontana utvecklingen ersatts med en mer intentionellt planerad sådan. (Strömgren, 2007, s. 15)

Med 1947-års byggnadsplan skapades genom generalplaner översiktlig planering. Planeringens inriktning var avsedd att långsiktigt utreda hur bebyggelsen skulle utvecklas på ett rationellt sätt. Sålunda var tanken att skissa ett framtidsscenario baserat på prognoser vilka sedan skulle vara vägledande i den mer detaljerade stadsplaneringen. Än idag består plansystemet av en översiktlig planering som ligger till grund för detaljerad planläggning, vilket i sin tur utgör underlag för prövning av om enskilda byggprojekt skall få bygglov eller inte. Planlagstiftningen har emellertid vid flertalet tillfällen reviderats, utvecklats och förändrats. (ibid)

Med Strömgrens (2007) undersökning av plansystemet är det så vi kan förstå hur viljan att styra framtiden med planering har utvecklats.²⁹ Planeringsbegreppet innebär svårdefinierat, instabilt och normativt laddat, vilket han menar motiverar empiriska studier. Således kan vi förstå hur aktörer i ett bestämt socialt sammanhang har sett på nyttan och

²⁹ Strömgrens (2007) avhandling ett övergripande syfte att undersöka hur vi föreställt oss möjligheten att styra framtiden med planering och hur dessa föreställningar har förändrats; det vill säga en mänskligt skapad samhällsordning. (Strömgren, 2007, s. 12)

möjligheten av att planlägga framtida samhällsordning. Det har gjorts genom att undersöka hur det har talats om planering. (Strömngren, 2007, s. 12)

1960-talets förda planpolitik uppmärksammade det planlösa tillståndet i bebyggelsen. Än så länge hade den översiktliga planeringen och den ökade professionaliseringen inom samhällsplanering uppfyllt sin funktion att hindra den spontana utvecklingen. Sammantaget hade inte utvecklingen styrts av anpassningsbar eller utredande översiktlig planering med syfte att vägleda utvecklingen. (Strömngren, 2007, s. 232) Planläggning och planutredningar skulle inte bara omfatta tätbebyggelse utan också glesbebyggelse. År 1972 inrättades också fysisk riksplanering med syfte att hushålla med mark- och vattenresurserna i landet. (ibid) Men det var under 1960-talet som den politiska, anpassningsbara och totala planeringsdiskursen utformades. Den fysiska planeringen blev också miljömedveten då verksamheten syftade till att både bevara naturresurser och rationellt exploatera dem. (Strömngren, 2007, s. 233)

Strömngren (2007) menar att det var den politiska, anpassningsbara och totala planeringsdiskursen som slutligen institutionaliserades i och med Plan- och Bygglagen 1987. Han tar upp tre beståndsdelar från den beslutsprocess som föregick lagreformen i diskursen från den tiden:

1. Politiska element ifrågasätts: Varför var det bara förtroendevalda politiker som skulle ägna sig åt planering? Efterföljande lagförslag och motivering syftade till att det medborgerliga inflytandet endast skulle ses som ett komplement till det representativa systemet.
2. Anpassningsbara element renodlades: Kommunerna var nu skyldiga att utföra översiktlig planering, men fick inte styra efterföljande planbeslut eller konkreta bebyggelseprojekt. Således blev planen en slags redovisningsform för kommuners markanvändning och mer anpassningsbar till enskilda intressen.
3. De totala ambitionerna i sättet att tänka: I den nya plan- och bygglagen infördes avgörande lättnader för markägare. Till exempel på glesbygden fick vissa tillbyggnader och justeringar av befintlig bebyggelse ske utan bygglov. Generellt skulle det i fortsättningen göras avvägning mellan allmänna och enskilda intressen, samt ett kompletterande medborgarinflytande. (Strömngren, 2007, ss. 233–234)

Under 1990-talets första hälft växte sig ett nyliberalt perspektiv sig starkare: det hävdades nämligen att offentlig planering orsakade samhällsproblem. Politiskt ansågs det att en bättre bebyggelsestruktur skulle uppnås om existerande planhushållning ersattes av en marknadshushållning istället. (Strömngren, 2007, s. 234) Bostadsdepartementet lades ned, subventionerna till bostadsbyggande drogs in och de statliga bostadslånen avvecklades. En viktig förändring som skedde under det här decenniet var att detaljhandel skulle styras av konkurrensmekanismer och inte längre i offentlig detaljplanering. Det fanns också ett

förändringstryck som ”utmanade antagandet om att planering var en politisk verksamhet och att förtroendevalda skulle ha makten över markens användning”. (Strömgren, 2007, s. 235) Det konstateras också att Plan- och Bygglagen är ett tillfredställande instrument för att nå det hållbara samhällsbyggandet, samt att offentlig planering är ett viktigt instrument i arbetet med långsiktigt hållbar utveckling. Således kvarstår det kommunala planmonopolet. (ibid)

4.4 Boendeenheter och vistande i Bohuslän

Kustsamhällen i Bohuslän har som tidigare nämnts olika bakgrund av uppbyggnad men står inför liknande frågor när det kommer till samtida utveckling och samhällsplanering. Fram till byggnadslagstiftningens tillkomst 1947 kunde en fyrtioårig bebyggelseexpansion ske utan bygglov. (Forsström & Olsson, 1982, p. 74) Byggandet i Bohusläns kustsamhällen anses därefter som mest intensivt under 1980–1990-talen och tidigare omflyttningar av lokalbefolkningen kom sig av att förbättra boendemiljö och boendestandard. (Forsström & Olsson, 1982, p. 15–18)

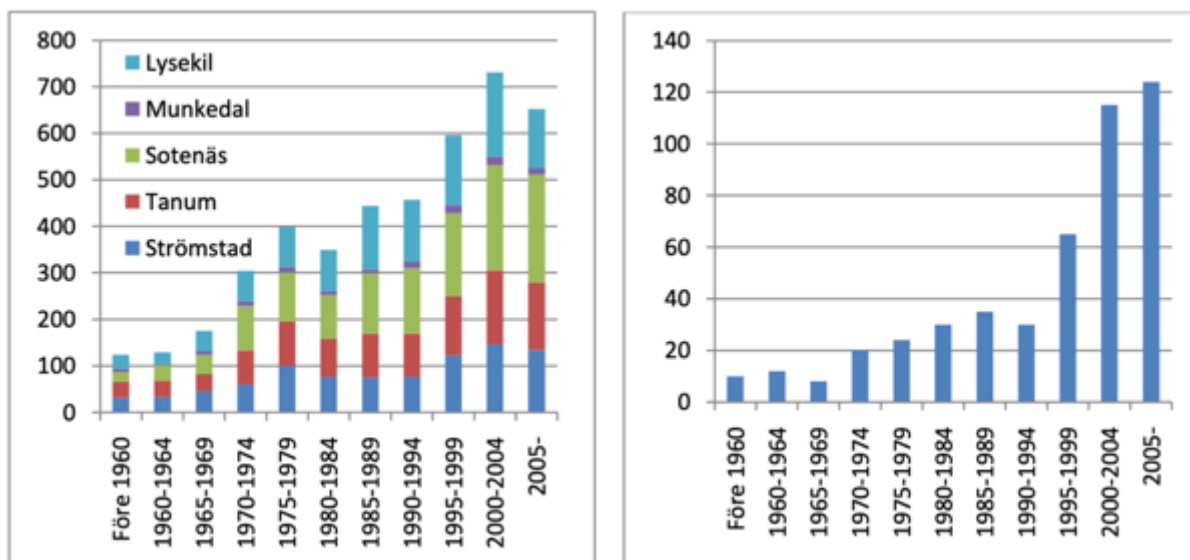
Efter andra världskriget förlorade fiskelägen i Bohuslän sitt tidigare fasta näringsfång som utgjordes av fiske, sjöfart, sten- och konservindustrier. Världsdepressionen på 1930-talet slog hårt mot fiske-, sjöfarts-, och stenhuggeriverksamheten. Som ett led av den ekonomiska krisen skapades under 1940-talet intressekonflikter mellan ortsbor och sommargäster. Under efterkrigstiden upphörde uthyrningsverksamheten succesivt och sommargästerna började istället köpa äldre hus i kustsamhällena.

Ytterligare en samhällsförändring som skapat efterfrågan på vistelse i form av turism i Bohusläns kustsamhällen var förändrad arbetstid under 1900-talet. Den allmänna semestern infördes 1938 vilken gav arbetarna rätt till två veckors semesterersättning. (SFS 1938:287) De flesta invånare började få bättre ekonomi och hushållen hade pengar över när fasta utgifter var betalda. Genom kortare arbetsveckor³⁰ och ökat antal semesterveckor samt hushållens förbättrade ekonomi började efterfrågan på fritidsaktiviteter och rekreation öka. Runt 1960- och 1970-talen började ett stigande antal av rörlig turism, både bilburna- och båtturister, att besöka kustorterna.

Befolkningens ökade fritid och märkbara behov av att tillbringa sin fritid utanför den vardagliga miljön, kan sammanfattas med att friluftslivet och fritidsbebyggelsen ökade i omfattning. Många kustkommuners näringsfång har under 2000-talet ändrats till besöksnäring, turism och delårsboende och deras konsumtion. I samtid finns över 600 000 fritidshus i Sverige varav hälften av det totala antalet finns i någon av kustkommunerna. Många fritidshus ägs av personer som bor i en annan kommun. En stor del fritidshus har

³⁰ Från år 1973 har arbetsveckan kommit att vara 40 timmar. (SOU 1971:75)

utländska ägare. Vissa fritidshus omvandlas succesivt till helårsboende och brukas då som delårsboende. (Boverket 2020) Periodvis leder det stora antalet delårsboende till stora belastningar på infrastrukturen i berörda kommuner. Samtidigt har omvandlingen också skapat stor efterfrågan på fastighetsmarknaden.

Figur 3. Ett exempel på delårsboende från norra Bohuslän. Diagrammet till vänster påvisar förvärvsår för delårsboenden i norra Bohuslän och diagrammet till höger påvisar förvärvsår för norska delårsboenden i norra Bohuslän. Få fritidshus hade samma svenska ägare från 1970-talet. Under tidsperioden 1995–1999 översteg norskt förvärv av fritidshus av samtliga förvärv. Under 2000-talet skaffade 50% av norska delårsboende fastighet. Källa: Delårsboende som resurs för tillväxt och utveckling i norra Bohuslän. (Müller, 2010, s. 15)

Projektet ”Kustzonplanering och landsbygdsutveckling i norra Bohuslän, 2010” formulerades av kommunalråden och kommuncheferna i Lysekil-, Munkedal-, Sotenäs-, Strömstad och Tanum kommun under 2006 och våren 2007. Medel söktes och erhöles från Naturvårdsverket, Nutek och Västra Götalandsregionen. Enligt rapporten har Länsstyrelsen utfört en jämförelse mellan olika kommuners översiktsplaner. Det finns tidigare politisk överenskommelse kring integrerat samarbete kring utveckling, tillväxt och fysisk planering. Genom analysen av översiktsplanerna har det blivit möjligt att identifiera skillnader och likheter på olika frågeställningar om mark- och vattenanvändning inom bebyggelse, turism- och friluftsliv men också näringslivsutveckling.³¹

Nyss nämnda kommuner har tillsammans omkring 56 000 invånare. Under sommarsäsongen ökar antalet vistande i kommunerna till omkring 200 000 personer. De delårsboende som äger

³¹ Attraktiva värden som kommunerna gemensamt tagit fram är:

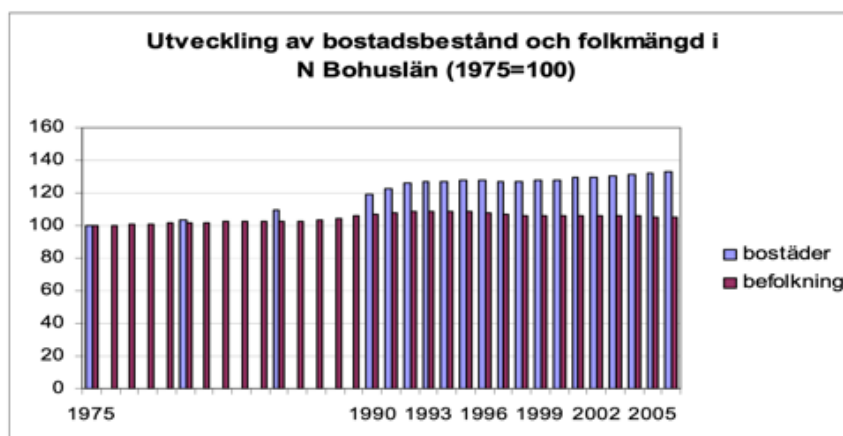
- Naturen och landskapsbilden
- God tillgänglighet till natur och hav
- Kulturhistoriska värden
- Levande kustsamhällen

(Tillväxt Norra Bohuslän, verksamhet 2007–2009, 2010, s. 7)

fastighet i Lysekil-, Munkedal-, Sotenäs-, Strömstad och Tanum kommun uppgår till omkring 40 000 personer. Som tidigare uppmärksammats har under perioden 1975–2005 antalet åretruntbostäder i exempelvis norra Bohuslän ökat med 32%, men helårsboende befolkningen har endast ökat med 6%. Efterfrågan är således stor på bostäder i norra Bohusläns kustområden. Bostadsmarknaden är gemensam för både dem som söker helårsbostad och dem som söker delårsbostad. Därutöver har under samma period byggts ett stort antal fritidshus, vilka inte ingår i det statistikunderlag som har redovisats i rapporten. (Tillväxt Norra Bohuslän, verksamhet 2007–2009, 2010, ss. 3–6)

För att åskådliggöra bostadsmarknaden utgör Mollösund, Orust kommun ett tydligt exempel. Historisk sett, vid tiden 1874 bodde sammanlagt 90 % av Mollösunds invånare vid eller till sjöss. 65 % av inkomsttagarna var fiskare och 25 % var skeppare, sjömän eller styrman. (Hagberg 2012, s. 57) På 2000-talet är i Mollösund endast 20 % av det totala fastighetsägandet helårsboende. Således utgör 80% av fastighetsägande av andra husägare, vilka är deltidboende.

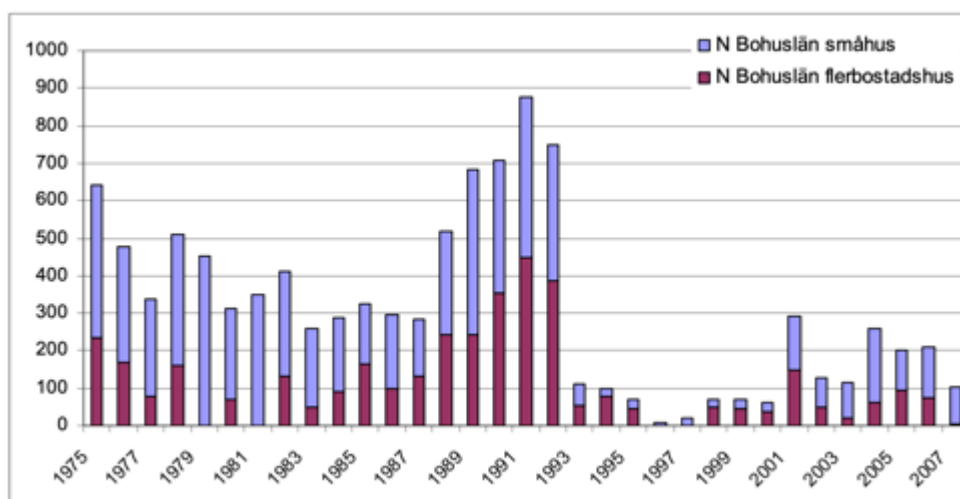
Kommunerna i Lysekil-, Munkedal-, Sotenäs-, Strömstad och Tanum kommun har under 2000-talet på ett aktivt sätt försökt stimulera ett ökat helårsboende genom de olika styrmedel som kommunerna fogar över. Exempel på sådana styrmedel är val av upplåtelseform, vitesklausul för tomter och lokalisering av nya bostäder till områden med lägre efterfrågan från fritidshusmarknaden. (Tillväxt Norra Bohuslän, verksamhet 2007–2009, 2010, ss. 3–6)

Figur 4. Diagram: Utveckling av bostadsbestånd och folkmängd i Norra Bohuslän 1975–2005. (Tillväxt Norra Bohuslän, helår/delår, 2010, s. 6)

Sammanfattningsvis för att vända denna befolkningstrend krävs fler aktiva insatser från kommunerna inom ramen för nuvarande lagstiftning. Sannolikt krävs även lagändringar för att målet om bibehållen eller ökad befolkning i norra Bohuslän ska kunna nås. Under perioden 1975–2005 är det antalet lägenheter i flerbostadshus det som relativt sett har ökat mest. Antalet lägenheter har ökat från drygt 6000 till drygt 9000. Även antalet småhus har ökat från närmare 17 000 till drygt 20 000. Siffrorna för fritidshus är osäkra eftersom bestämmelserna

för vad som räknas som fritidshus har ändrats under perioden. Det bostadsbyggande som skett under perioden har inte lett till en motsvarande befolkningsökning. (Tillväxt Norra Bohuslän, helår/delår, 2010, ss. 5–6) Med nuvarande lagstiftning har inte kustkommuner mandat att bestämma om nya bostäder används som helårsboende eller inte. (Tillväxt Norra Bohuslän, helår/delår, 2010, s. 22)

Figur 5. Diagram: Färdigställda lägenheter i nybyggda hus 1975–2005.
(Tillväxt Norra Bohuslän, helår/delår, 2010, s. 6)

4.5 Retrospektivt klagörande av markanvändning, bebyggelseförlopp och förändringstryck i Bohuslän

Bohuslän är rikt på fornlämningar utifrån en tidslinje från äldsta stenålder fram till vikingatidens slut omkring 1050 e.Kr. (Andersson, 2021, s. 23) Vid tiden 500 f.Kr låg många av Bohusläns förhistoriska lämningar betydligt närmare strandkanten än idag. Vid järnålderns början sträckte sig havsnivån ungefär tio meter högre upp på land. Gravarna och gravfälten är också de synligaste spåren från denna tidsepok och vittnar om var bosättningarna var belägna. Människorna var bönder som odlade och höll tamboskap och det går att antaga att havets resurser var välkommet komplement till hushållet. (Andersson, 2021, ss. 23–25) I Bohuslän varierade också förutsättningarna för åkerbruk från område till område beroende på landskapets förutsättningar och klimat. Innanför kustlinjen finns uppodlade sprickdalar och de

röjda åkerytorna är generellt små och på vissa platser vidgas landskapet till vida öppna slätter.³² (Andersson, 2021, s. 238)

Bohuslän har sedan medeltiden varit ett rikt landskap tack vare fisket och tillgången på skog. Under det att Bohuslän stundom tillhört både Danmark och Norge var landskapet ur krigssynpunkt ett mycket bra strategiskt läge för Sverige. År 1658 undertecknades freden i Roskilde och därmed blev Bohuslän svenskt. (Andersson, 2021, s. 308) På grund av alla krig som dittills utkämpats var skogen skövlad, fisket mindre givande och jordbruket hämmat i landskapet. Tidigare reformation från år 1536 innebar att klostren lades ned och dess egendomar tillfördes kronan. På västkusten var jordbruket vid den här tidpunkten det huvudsakliga näringsfånget. Fiske och skogsbruk ansågs som binäringar. Det som förändrade näringsfånget var sillfiskeperioden under 1500-talet.

Genom sillperioden på 1700-talet uppstod fiskelägen. Under 1800-talets sillperiod ökade frakterna och flera fiskelägen och kustnära gårdar förvandlades till kustsamhällen. (Nationalencyklopedin, Bohuslän) Strandstället är en jordbruksbosättning som består av boningshus, uthus och tillhörande ägor. Strandställets bebyggelse är placerad inom strandbygden där lantbruk med fiske är huvudnäringsfång. Jordbruksbosättning är en kustgård som innehar samma struktur som strandstället. Kustgårdens bebyggelse är däremot placerad inom den inre kustbygden. (Pettersson, 1953, s. 66) Också strandbygdens bodbebyggelse kan delas in i strandbodar och sjöbodar beroende på byggnadernas detaljläge. För att förtydliga skillnaden är en strandbod belägen vid stranden med fundamentet placerad i själva strandlinjen och en sjöbod är belägen i själva strandlinjen med byggnadens fundament helt eller delvis vilande på havsbotten. (Pettersson, 1953, s. 87)

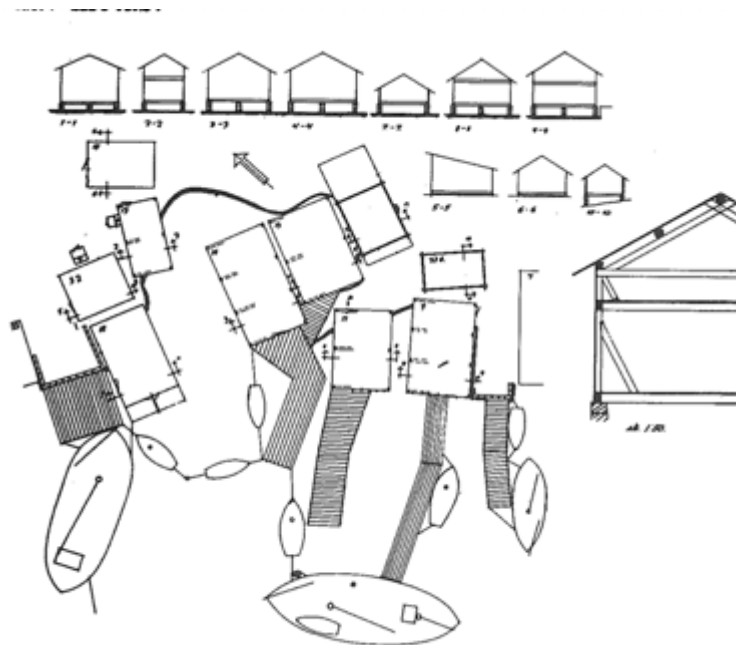
Från början nyttjades strandplatserna av jordbrukande befolkning som enskilda eller samfälliga strandområden. I samband med näringsfånget fiske var strandområdet först och främst en avsedd båtplats (primärt utvecklingsskede) som periodvis bebyggdes med bodar (sekundärt utvecklingsskede) eller boningshus (tertiärt utvecklingsskede). (Pettersson, 1953, s. 87) Således har de strandplatser som med eller utan bodbebyggelse uppnått i ett tertiärt utvecklingsskede, blivit fiskelägen. Många strandplatser och fiskelägen namnges med gårdsnamn och strand. Ordet strand eller strander, som inte avser ett specifikt fiskeläge, åsyftar istället en bestämd plats: nämligen gårdens båtplats vid sjökanten. (Pettersson, 1953, s. 88)

Strandbodarna som i regel varit jordbrukarnas egendom, utgör sålunda fiskelägets bebyggelsekärna. Det till trots att strandbodarna saknar anknytning till boningshusen, vilket däremot sjöboden gör.³³ Genom seklen har fiskelägen, tillika strandplatser, drabbats av

³² Begreppet kornbod, det vill säga bördigt jordbruksområde, är inte förknippat med Bohuslän. (Andersson, 2021, s. 238)

³³ Fiskelägenas huvudsakliga bebyggda karaktärsdrag består av fiskets näringsfång som innehåller tre huvudkomponenter: Båtar, bryggor och sjöbod. Huvudkomponenterna är kopplade till det närliggande huvudbostadshuset. Tillsammans utgör denna unika bebyggelsestruktur en återgivning av västkustbebyggelsens tekniska-, ekonomiska och sociala beståndsdelar och utvecklingsperioder. Fortfarande är placeringen av huvudbostadshus, sjöbod och brygga utmärkande för det kustnära kulturarvslandskapet.

ödeläggelse och tillbakagång. Då har böndernas strandbodar tidvis blivit ensamma kvar och bevittnat att jordbruket, bundet till husbehovsfisket, stått emot de påfrestningar som föranlett fiskelägets tillbakagång. Det ska också nämnas att beståndet av bodar som uppkommit genom direkt anknytning till fiskeläget genom kameral utgångspunkt är strandsittarnas egna strandbodar och sjöbodar. (Pettersson, 1953, s. 89) Sammantaget förklarar dessa strukturer en god del av den komplexitet som bebyggelsen utgör i Bohusläns kustsamhällen.

Figur 6. Del av situationsplan över hamnområdet i Hovenäset. Kustsamhällets huvudsakliga karaktärsdrag består av näringsfångets tre huvudkomponenter: Båtar, bryggor och sjöbod. Dessa tre avbildar således kustbebyggelsens tekniska-, ekonomiska och sociala beståndsdelar. Under 2000-talet har sjöbodar omvandlats till fritidsbostäder både genom hur det marknadsförs av mäklar företag samt ägare av sjöbodar har använt dem till bostäder för exempelvis uthyrning till turister. Sammanfattningsvis då sjöboden separeras från huvudfastigheten ökar risken att den kulturhistoriska förbindelsen mellan bostadsbyggnaden och tillhörande sjöbod bryts. (Hasslöf, 1977, s. 42)

Med utgångspunkt från den retrospektiva genomgången går det att sammanfatta att markanvändandet i Bohuslän från början är en logisk följd av naturgeografiska förhållanden. Det som har anpassat markanvändningen till människans kulturformer är för olika epoker tillgänglig teknik för brukande, utnyttjande av transportsystem och exploatering av resurser. Även sociala, kulturella och administrativa förutsättningar tillräknas anpassad markanvändning. (Nyström & Tonell, 2012, s. 22)

Sedan gammalt har bebyggelsereglerandet på landsbygden i första hand varit inriktat på jordägoförhållanden. I andra hand har landsbygdens verksamhet haft inverkan på själva bebyggelsen vilket omfattar husen, deras grupperingar, gator och dylika anläggningar.

Jämförelsevis med städerna har reglerandet främst berört själva bebyggelsen. Planering har ägnats åt utformning och placering av byggnaderna, gator och för infrastrukturens avsedda anläggningar. (Hasslöf et al., 1944, s. 3) Olika näringsfång har också präglat olika byggnadskick och stora olikheter finns mellan byggnadstekniker i olika regioner och bygder. Således utvecklades särartade byar, hustyper och gårdstyper i flera olika geografiska områden, (Werne, 1993, s. 44) vilka anpassades till tekniken, klimatet, naturen och ägoförhållanden. (Werne & Östnäs, 1983, s. 26) Under olika perioder av befolkningsökning har åkermark tagits i bruk då bebyggelsen behövde expandera, vilket har gett den äldre delen av kustlandskapet dess samtida karaktär. (Nationalencyklopedin, Bohuslän)

Till följd av ökad transportmöjlighet både genom båt och bilism, samt för många familjer en långt förbättrad ekonomi, medförde det en ökad efterfrågan på attraktiv mark för både fritidsbebyggelse och friluftsliv. De senaste decennierna fram till 1970-tal hade privat konsumtion i form av resor och rekreation ökat snabbast och dubbelt så snabbt sett till den totala konsumtionen under samma decennier. (SOU 1971:75) Vid den tidpunkten fanns i Sverige omkring 492 000 fritidshus och under senaste decenniet innan 1970-talet räknat, ökade antalet fritidshus med omkring 23 000 per år.

När det kommer till att mäta förändringstrycket i Bohusläns kustområden utvecklade Riksantikvarieämbetet år 2004 tillsammans med Statistiska Centralbyrån, SCB, en metodik med användningsområde för socioekonomisk statistik med fokus på indikatorer för hållbar utveckling i kustområden. (Waldén, Génétay & Moström, 2011, ss. 4–5) På så vis är det möjligt att påvisa förändringar längs med Sveriges kust, sjöar och vattendrag. En kombination med flera olika statistiska variabler i ett index kan ge en förenklad verklighetsbild av mönster och trender i ett område. Det ger möjlighet att ringa in tänkbara påverkansområden där särskild observation eller utredning kan komma att behövas. Det kan exempelvis handla om påverkan på kultur- och naturvärden, men också sociala värden samt särskilda bebyggelse- eller landskapsmiljöer där förändringar kan behöva identifieras och följas upp mer i detalj. På så sätt kan ett index användas som en indikator för att identifiera övergripande geografiska områden där högt förändringstryck råder. Samma index kan med stor säkerhet peka på att det pågår en förändringsprocess av något slag. (Waldén, Génétay & Moström, 2011, s. 4)

”Förvaltningsindex som metod för att mäta förändringstryck” (Riksantikvarieämbetet, 2011) är en beräkningsmetod som geografiskt indikerar tendenser och utvecklingstrender i olika områden i Sverige. Det är ett index som baseras på befolknings- och bebyggelsestatistik och kan användas som en geografisk vägledning till mer detaljerade studier. Statistiska variabler som index har baserats på i förstudien bestod av befolkningsutveckling, fastighetsutveckling och helårsboende. Indexet har efter det delats in i fyra kategorier som heta områden, svala områden, neutrala områden och områden med få eller inga boende. (Waldén, Génétay & Moström, 2011, s. 7) Heta områden definieras med hög bebyggelsestillväxt och befolkningsstryck, ofta nära större städer. För hållbart brukande av kust- och skärgård behövs balans mellan exploateringstryck och bevarande av mångfalden i bebyggelsestrukturen, samt behovet av områden för rekreation. Svala områden definieras med lågt exploateringstryck och negativ befolkningsutveckling. För ett hållbart brukande av kust- och skärgård behövs

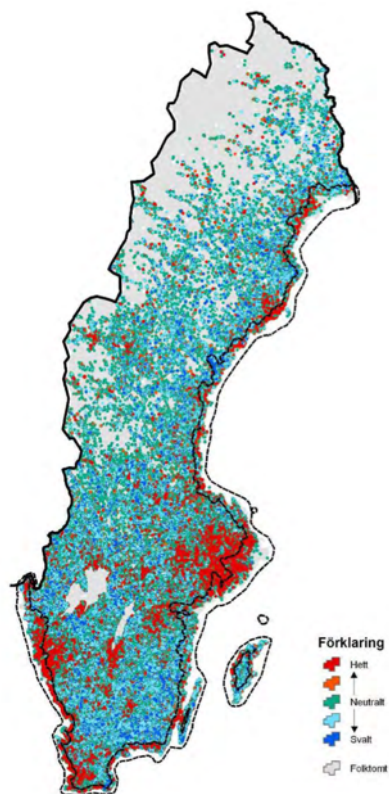
metoder för att förhindra förluster av kvaliteter i landskapet då brukare och förvaltare försvinner. Neutrala områden definieras som en kombination av heta- och svala områden. Utvecklingen är svåröversäglig. Områden med få eller inga boende saknar fast befolkning och saknar lokal förvaltning av bofasta brukare. (ibid)

Förvaltningsindex är också ett sätt att tillmötesgå europeiska landskapskonventionens krav på att följa och analysera landskapsförändringar och de drivkrafter som ligger bakom. Hittills arbetar flertalet län med att ta fram regionala landskapsstrategier. Syftet är att på ett sammanhållet sätt beskriva nationella och regionala värden ur ett landskapsperspektiv. Sammantaget skulle förvaltningsindex utgöra ett värdefullt stöd i arbetet med att karaktärisera och beskriva socioekonomiska förutsättningar och drivkrafter ur ett läns- eller regionperspektiv. (Waldén, Génétay & Moström, 2011, s. 56)

Subindex för fritidshusutveckling innebär att tidigare beskriven metod är reviderad och tillåter ytterligare en variabel som variabeln för utveckling av fritidshus. (Waldén, Génétay & Moström, 2011, s. 12) Gemensamt för områden med högt subindex är att området återfinns i anslutning till kusten eller vid inlandets sjöar. Det sammanfattar vattnets attraktivitet vid byggnation av fritidshus. Vid storstadsområden innebär denna process att fritidshus omvandlas till helårsboende vilket medför att respektive fritidshus avviker från statistiken.

Lysekils kommun är upptaget som exempel och området ingår i den del av Sveriges kuststräckor där det finns bestämmelser som reglerar mark och vatten som ”endast får användas på ett sätt som inte påtaglig skadar de samlade natur- och kulturvärdena”. (Waldén, Génétay & Moström, 2011, s. 25) Bohusläns kust är i sin helhet, enligt 4 kapitlet Miljöbalken (1998:808), av riksintresse med hänsyn till de natur- och kulturvärden som finns där. I Lysekils kommun har dispenser beviljats i områden enligt förvaltningsindexkartan placerade i både heta områden och områden med få eller inga boende. Flera av de områden som enligt förvaltningsindexkartan är klassade som områden med få eller inga boende är enligt subindex fritidshusutveckling belägna i heta områden med högt förändringstryck. (Waldén, Génétay & Moström, 2011, s. 25) Det ska tilläggas att Bohusläns kust är speciell då bostäder för helårsboende vid kusten omvandlas till fritidshus i högre grad jämförelsevis med övriga landet.

En sammantagen bedömning innebär att variabeln ”fritidshusutveckling” inte bör läggas samman med det sammanlagda förvaltningsindexet. Variabeln kan bättre användas för att påvisa geografiska trender och utvecklas till diskussionsunderlag för att istället följa utvecklingen av fritidshus i Sverige. (Waldén, Génétay & Moström, 2011, s. 12)

Figur 7a. Kartan visar tidigare metod; Förvaltningsindex över Sverige. Streckad linje är markör för kustzonen fem kilometer från kustlinjen. Källa: Fastighetsregistret, fastighetstaxeringsregistret. Bearbetning: SCB och RAÄ. (Waldén, Génétay & Moström, 2011, s. 8)

Länsstyrelsen Västra Götaland anser att indexet kan tjäna som en första indikator för kulturmiljövården. Framförallt i kustsamhällen då utredningar och förebyggande insatser måste sättas in för att uppnå balans mellan kulturhistoriska värden och expansion, bebyggelseanpassning och friluftsliv. (Waldén, Génétay & Moström, 2011, s. 58) Det ska tilläggas att statistiken kan peka på var benägenheten till förändringar är som störst men inte dra slutsatser hur de påverkar kulturmiljön. (RAÄ, 2009, s. 5) Således behövs komplement i form av fältarbete med kartläggning av tillståndet i den fysiska miljön. Hittills visar statistiken att företrädesvis är kust- och skärgårdsområdena mycket attraktiva som boende- och rekreationsmiljöer. Sammantaget kommer områdenas attraktivitet till fysiskt uttryck genom ett ökat befolknings- och exploateringstryck. Följaktligen är planering och styrning central i stor omfattning längs hela kusten.

Figur 7b. Kartan visar bebyggelse tillkommen under perioden 2000–2005. Det är tydligt att koncentrationen av nybyggnation är belägen vid kustområdet. Källa: Fastighetstaxeringsregistret. Bearbetning: SCB och RAÄ. (Waldén, Génetay & Moström, 2011, s. 6)

4.6 Kulturvårdens retrospektiva förhållningssätt och metoder

Skapandet av nationell ärofull historia har en lång tradition inom den västerländska kulturen, särskilt i utrikespolitiska sammanhang. Ett land med lång historia förväntas bli bemött med respekt och med ålderns rätt, bli hög i rang. Mot den bakgrunden kom Gustav II Adolfs instruktioner år 1630 för Svea rikets första antikvarie och år 1666 utfärdades första lagskyddet för kulturarv och kulturmiljövården, ett ”plakat och påbud om gamle monumenter och antiquiteter”. Antikvitetskollegiet bildades under åren 1667–1693 och lagskyddet kompletterades så småningom med kyrkolag och hembudsplikt.

Under upplysningstiden var nationens historia inte lika dominerande då intresset vändes åt annat håll och ur ett riksantikvariskt perspektiv ansågs 1700-talet som en mörk period. (Fahlander, Kristiansen & Nordbladh, 2000, 81–82) Med tiden kom det statliga kulturintresset

att öka igen och år 1786 bildades Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, KVHAA, som hade det övergripande ansvaret för landets kulturarv. Under 1800-talet blev arkeologin självständigt vetenskapligt ämne och således kom fornminnen att återigen stå i centrum och ur ett ideologiskt perspektiv var tiden präglad av nyromantiska strömningar. (Fahlander, Kristiansen & Nordbladh, 2000, ss. 84–85)

Vitterhetsakademins minnesvårdande verksamhet blev begränsad vid sekelskiftet 1900. Istället växte ett intresse för folklig byggnadskultur fram inspirerad av Arthur Hazelius. Hans verksamhet spred sig över landet och tog sig uttryck i hembygdsrörelsen. Således övergick kulturminnen från att ingå i statens politiska intressen till att det som stat och kommun definierar som medborgarnas gemensamma. (Fahlander, Kristiansen & Nordbladh, 2000, ss. 88–89) Under den tidiga delen av 1900-talet ställde Sverige om från att vara ett jordbrukarsamhälle till att bli en industrialiserad och urbaniserad stat. Samhällsomdaningen medförde att hembygdsrörelsen och naturvårdsrörelsen grundades. Det föranledde till en omorganisering av kulturminnesvården, numera kulturmiljövården, och ett starkare krav på att bevara kulturarvet. Omorganiseringen mynnade också ut i olika sätt att se på bevarandefrågor både på museum och genom kultiverande av sin plats. (Fahlander, Kristiansen & Nordbladh, 2000, s.101)

Under 1920-talet uppstod en tydlig åsiktsskiljaktighet mellan gammalt och nytt till följd av modernismen. Motsättningen resulterade i en förskjutning i bevarandefrågor kring samhällsplaneringen till att koncentrera skydd för ett färre antal viktiga miljöer. (Fahlander, Kristiansen & Nordbladh, 2000, s. 90) Under efterkrigstiden kom turismen att innebära ett ökat intresse för kulturarvet.³⁴ (Fahlander, Kristiansen & Nordbladh, 2000, s. 96) Med tiden ökade människors fritid i form av längre semesterperiod och under 1960- och 1970-talen uppkom ett stigande antal rörliga turister. Samtidigt under 1970-talet och med start med fysisk riksplanering och riksintressemiljöer blev kulturmiljövården en integrerad del av statsförvaltningen.³⁵

Länsantikvarien blev en produkt av decentralisering av beslutstagande från Riksantikvarieämbetet till länsstyrelserna. Syftet var ”att bibehålla ett så rikt bestånd av kulturminnen och kulturmiljöer, att möjligheten bevaras för allmänhet och forskning att följa landets odlings- och bebyggelsehistoria och förstå den utveckling som lett fram till vårt nuvarande samhälle”. (Fahlander, Kristiansen & Nordbladh, 2000, s. 91) Urvalet baserades på att framhålla de kulturhistoriska miljöer i vilka landskapet ska kunna utläsas från sitt samhällsmässiga och ekonomiska samband tillsammans med den topografiska omgivningen.

³⁴ Världsdepressionen på 1930-talet medförde stor förändring inom fiske-, sjöfart-, sten- och konservindustrier i Bohusläns kustsamhällen (Fahlander, Kristiansen & Nordbladh, 2000, s. 96) Med den allmänna semestern som infördes 1938 hade industriarbetarna rätt till två veckors semesterersättning, (SFS 1938:287) och efter andra världskriget ökade efterfrågan av rekreation och friluftsliv.

³⁵ År 1978 inleddes kandidatprogram för den byggda miljön, på Institutionen i Kulturvård, vid Göteborgs universitet. Programmet var ett passande svar på de radikala omvandlingarna som skedde i stadskärnorna vid den här tidpunkten. På så vis blev bevarandet av kulturarvet en integrerad del av stadsplaneringen, den regionala planeringen och således togs kulturarvet upp på nationell nivå. Institutionen för Kulturvård utbildar fortfarande studenter med yrkestiteln antikvarie. (Lagerqvist, Holmberg & Wetterberg 2014, s. 114–116)

Det skulle också inom kulturvården läggas tonvikt på kontinuitet. Således skulle kulturvården kunna anses som en samhällspolitisk fråga och inte enbart en antikvarisk fråga. (ibid)

Tidigare forskning

Mydland & Grahn (2012) har funnit kontextuella mönster av samma slag i nordisk kulturmiljöförvaltning. Förutom klyftan mellan den lokala och nationella förståelsen av kulturarv pekar också författarna på relationen till internationell politik. Lagstiftning kring byggnadsminnen har varit svagare än lagstiftningen kring fornminnen och utifrån det perspektivet kom så sent som år 1920 föreskrifter för den kulturhistoriska byggnadsvården.

Wetterberg (1992) beskriver en ”ordnande urvalsprincip: förhållandet mellan monument och miljö, förhållandet mellan den kulturhistoriska byggnadsvårdens kärnområde och en vidare humanistisk miljövårdande tendens i arkitektur och stadsplanering.” (Wetterberg, 1992, s. 324) Efter sekelskiftet 1900 fanns beröringspunkter som låg i både idé- och problemuppfattning, samt i mer praktiska frågor. Antikvariens och arkitektens yrkesroller möttes i byggnadsvården oavsett om det handlade om enskilda byggnader eller landskap- eller stadsbild. Det går att urskilja två utvecklingar vid den här tidsepoken. Den ena är en reaktion mot en bebyggelseutveckling som bestämdes av formell rationalitet och abstraktioner. Det ansågs att en utveckling lett till att substantiella värden i bebyggelsen inte tagits tillvara och därmed gått förlorat. Det andra är att den kulturhistoriska byggnadsvården tidigt inordnades i byggandets- och stadsplaneringens formella rationalitet och abstraktioner. Det vill säga, genom arkitekternas och antikvariernas skolade kunskaper i byggnadsteknik och gestaltning och starka tilltro till stadsplanering och regelstyrning. (ibid)

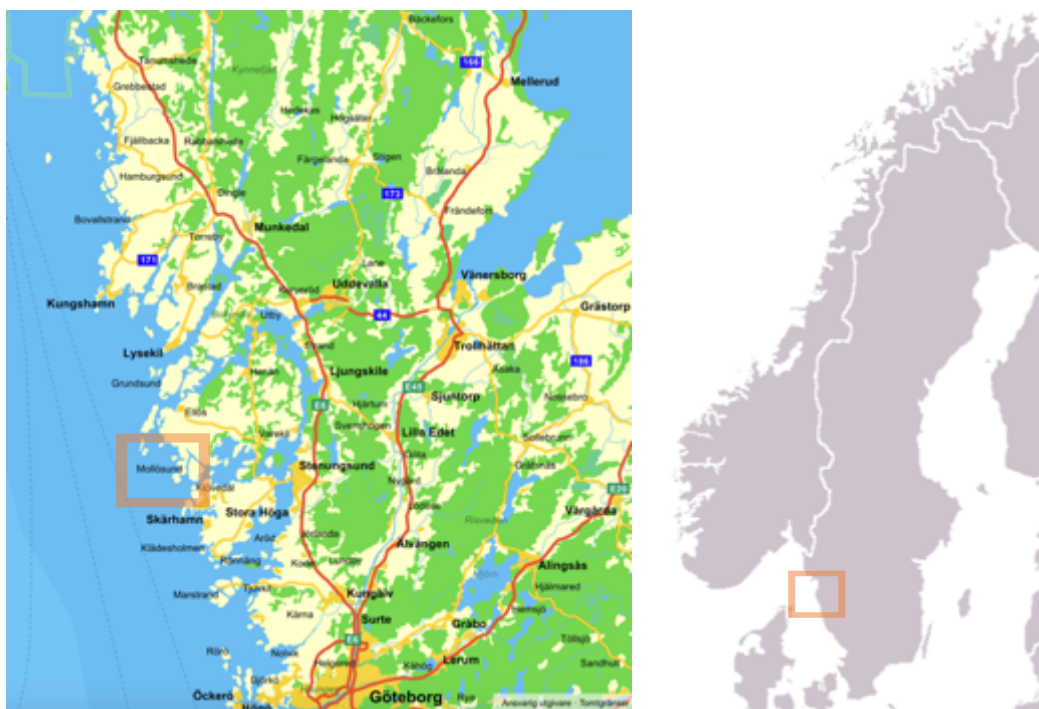
Kulturverksamhet har allmännyttiga egenskaper som bidrar till samhällets välbefinnande. (Choi, Ritchie, Papandrea & Bennett, 2010, s. 214) Forskning på kulturekonomi visar att fåtal undersökningar har gjorts på det samhälleliga värdet. Det beror till viss del på att kulturarv både har marknadsmässiga och icke-marknadsmässiga varors egenskaper, vilket är svårt att värdera. Fastän tidigare forskning har bedrivits kring ekonomisk värdering av kulturarv finns i liten grad undersökningar kring användnings- och icke-användningsvärden. Således finns föga antal studier som sätter ekonomiskt värde på kulturarv trots kulturarvets värde för samhället. Detsamma gäller för framväxten av kulturekonomi som vetenskaps- och forskningsområde. (ibid) Avslutningsvis rekommenderar författarna en ”choice modeling approach for valuing heritage sites”, det vill säga, vad är personer villiga att betala eller acceptera, som ekonomisk värdering för att inkludera både användare och ickeanvändare av kulturarv. (Choi, Ritchie, Papandrea & Bennett, 2010, s. 219)

Genom att tänka utifrån ett ekonomiska perspektiv, menar Mason (2008), möjliggör en stor insikt om kulturmiljövärd genom en ekonomisk diskurs. Han drar distinktioner mellan ekonomiska diskurser och bevarandediskurser men undersöker också varför och hur ekonomiska argument förs kring bevarande. Mason (2008) förespråkar ett seriöst engagemang för kulturekonomi. Vidare menar han att bevarande av kulturarv har förvandlats under den senaste generationen. Bevarande har gått från en relativt sluten praxis till alltmer ett redskap

för andra sociala syften. Sociala syften kan till exempel vara kulturell mångfald, turistinkomst, hållbar utveckling och större känsla av plats. (Mason, 2008, s. 303) Vidare belyser han två distinkta diskurser vilka har vuxit fram i samtida samhällen. Det ena är en ekonomisk diskurs och det andra är en bevarandediskurs som representerar inom professionella kretsar.

De två diskurserna är bådadera komplexa och innehar en lång historia men är påtagligt olika. Bevarandediskursen tar för givet fördelarna med bevarande av kulturarvet. Den ekonomiska diskursen ifrågasätter skeptiskt fördelarna med att bevara arvet och skjuter till marknadernas bedömning som ett effektivt sätt att fatta beslut och fördela resurser. Således betraktar ekonomer bevarande först och främst som ett marknadsfenomen där varor och tjänster värderas i termer av priser. Bevarandediskursen betraktar arv bortom ekonomisk analys eftersom kulturellt arv är ovärderligt. (Mason, 2008, s. 304) Ekonomiska värden uttrycks i pris medan kulturella värden klassificeras som betydande eller inte. Det är också viktigt att hålla isär ekonomi och affärsmässighet. Avslutningsvis belyses ekonomi vara mer än marknadsvärden och studien menar att vi bör använda ekonomi som ytterligare ett verktyg som underlag för att fatta bra bevarandebeslut och förstå kulturarvets roll i samtida samhället. (Mason, 2008, s. 315)

5 FALLSTUDIE MOLLÖSUNDS HAMNPLAN

Figur 8. Till vänster: Karta över Orust och Mollösund. Hämtad från Eniro. Till höger: Karta över Norden och Sverige. Kartan är hämtad på Google.

Mollösund

Län: Västra Götalands län (fd. Göteborg och Bohus län)

Härad: Orust västra härad

Socken: Mollösund socken

Kommun: Orust

Stift: Göteborg

Församling: Morlanda

Landskap: Bohuslän

5.1 Fiskeläget Mollösund

Mollösund är beläget på ön Orust i Bohusläns västkustskärgård, cirka 100 km från Göteborg och är ett av de medeltida strandsittarsamhällen som anses vara Bohusläns äldsta fiskeläge. Utmärkande för ett fiskeläge är bebyggelsens koncentrationen kring båtlandningsplatserna eller hamnen eftersom det saknades vägar då all kommunikation ursprungligen gick via havet. (Thornblad 1971, s. 110) Sålunda har fiskelägen som Mollösund bildas vid grundare vikar och sund. Det karaktäriserande för ett fiskeläge är sjöbodarnas placering i direkt anslutning

till bryggorna eller dess placering omedelbart intill. Sjöbodarnas täta placering speglar att fisket ursprungligen till stor del var ett lagarbete. Arbetet utfördes gemensamt på tillhörande bryggor och sjöbodar. Därför behövdes inga vägar mellan sjöbodarna. Själva huvudbostadshuset placerades strax ovanför sjöboden för att disponera så nära gångavstånd till arbetsplatsen som möjligt. Denna struktur är numera karaktäriserande för kustkulturlandskapet. (ibid) Längre bort från denna struktur placerades torkplatser för fisk och redskap. Mollön är beläget mittemot Mollösund och har varit en viktig plats för torkning av långa. Det är den norra delen som bär namnet Mollön medan den södra kallas för Sörön. Sålunda har Mollösund fått sitt namn efter fiskeläget Molsund anno 1565. Förledet i namnet härleder till ön Mollön vilket sannolikt hänger samman med fornengelskans 'molda', 'hjäsna'. Öns övre del påminner nämligen om formen av en hjäsna med dess avrundade kulle. Efterleden i namnet Mollösund avser sundet mellan Mollön och Orust. (Wahlberg, 2016, s. 225)

Redan år 1564 omnämns Mollösund i ett kungligt brev från Fredrik II³⁶ och samhället utvecklades under första sillperioden som varade omkring åren 1556–1589. Det anses att Mollösund redan under 1560-talet var ett av de stora fiskelägena med relativt utvecklad samhällsstruktur eftersom det fanns både tullbod, kyrka och egen präst. (Thornblad 1971, ss. 12–13) Befolkningen bestod således av tullare, köpmän, salteriägare, skeppare, handlare och fiskare. Vid perioden då sillfisket avtog fick fiskare nyttja kronohemmanet Nedra Tången till betesmarker. Emellertid följde fattigdom och befolkningsminskning. (Westerlind, 1982, s. 52)

Mollösund påverkades inte nämnvärt av andra sillperioden åren 1660–1680 eftersom den svenska handelspolitiken gynnade fiskemonopol för fåtal orter. Mollösund hörde inte till dem, men blev enligt ett nytt utfärdat fiskerireglemente år 1666, en av sex orter vid Bohusländska kusten som fick ta emot sill. Följaktligen fick sillen endast föras iland, saltas och packas härvid. Under dessa förhållanden växte ett tiotal salterier och trankokerier fram i Mollösund vid denna tidpunkt. (Bohusläns Museum, 1980, ss. 15–17)

³⁶ Fredrik II:s regeringsperiod sammanföll nästan på året med första sillperioden och kungen fann det rika sillfisket i Bohuslän vara ett utmärkt skatteobjekt, i synnerhet eftersom sillfisket i Östersjön gått dåligt under några år. (Andersson, 2021, s. 291) I juli månad år 1561 utfärdades de äldsta kända reglerna för fisket och handel med sill som var samlade i motböcker. (Thornblad 1971, s. 14) Till detta löd regel nummer ett i 1561-års förordning: ”all handel med sill skall gå över Marstrand”, varför tullbodar etablerades i Mollösund. (Andersson, 2021, s. 291)

Figur 9. Spilad långa som hänger på ställning för torkning på Mollön. Fotografiet är från 1940-talet. På Mollön har numera Föreningen Mollösund återskapat en av de många torkställningarna som en gång fanns på Mollön. Terrängen utgörs för övrigt till övervägande del av bergs- och hållmark. Vegetationen är sparsam och består huvudsakligen av buskar och örtväxter.

Under 1700-talet var återigen en stor sillperiod vilket medförde successivt ökad befolkning och invånarna i Mollösund fördubblades. Hemmansklyvning ledde till gränsen för vad jorden kunde ge människorna i mat. För att överleva kombinerades jordbruk med fiske, sjöfart eller båtbygge i kustområdet. Bebyggelsens placering är som den vi ser idag. År 1808 upphörde sillfisket och fiskelägena, med avfolkning som följd. Även Mollösund avfolkades. Flera av salterierna och trankokerierna revs. Mot slutet av 1800-talet ökade istället fraktseglingen, vilket gynnade båtbyggnadsindustrin, som ett led i exporten av havre och granitprodukter utomlands. Speciellt havre fraktades till England. Mollösund fick betydande roll i storsjöfisket och beredningsverksamheten växte fram. Salterier och beredningsfirmor uppförde lager och magasin och skeppare, fiskare, tjänstemän, affärsmän och handlare etablerade sig här. Sammanfattningsvis innebar expansionen att Mollösund förtätades och byggdes ut. (Bohusläns Museum, 1980, ss. 19–21; Westerlind, 1982, s. 52)

Genom århundradena har olika fiske- och fiskförädlingstyper spelat en framträdande roll i Mollösunds försörjning och var det primära näringsfånget fram till mellankrigstiden. (Hagberg 2012, s. 59) Djurhållning och jordbruk har också varit en väsentlig inkomstkälla, samt gods- och sjötransporter för varor under en kortare period.

Figur 10. Geometrisk karta från år 1773 som visar flera markerade sjöbodar och ladugårdar.

Utvecklingen i storbackefisket³⁷ gynnade initialt befolkningstillväxten i det storskaliga fiskeområdet som ligger längst väster om Orust och Tjörn. I början av sekelskiftet 1900 var det möjligt att transportera fisk nedkyld med is på järnväg till bland annat Göteborg. Senare rationaliserades fisket genom trålning och konservindustrin uppstod. Hela mekaniseringsexpansionen gjorde fisket ekonomiskt lönsamt genom storskalig drift och i takt med denna utveckling genomgick fisket en radikal strukturomvandling.

Den storskaliga fiskeverksamheten blev omfattande och båtarna blev effektivare och större i omfattning. Stordriftsorganisationerna kom att koncentrera sig på större verksamhetsenheter som fördelades på mindre fiskelägen. På så sätt har bebyggelsen vuxit fram under lång tid underbyggt av ekonomiska och sociala förhållanden. (Hagberg, 2012, s. 11) I en del kustsamhällen ökade befolkningen som exempelvis i Göteborg och på Sotenäshalvön. Andra kustsamhällen genomgick en stagnation av befolkning, som exempelvis det storskaliga

³⁷ Storbackefiske är en västsvensk term på fiske med backor, krokfiske. Storbackefiske är vanligtvis efter långa. Denna form av fiske har varit manuellt utfört men numera är många av dess arbetsmoment rationaliserade. (Nationalencyklopedin, backefiske)

fiskeområdet längs Bokenäset-Orust-Tjörn, där den demografiska ökningen uteblev. (Andersson 1983, s. 11–12)

Under åren 1915–1920 hade Mollösunds samhälle omkring 1000 invånare och var således ett av Sveriges största fiskelägen och blev municipalsamhälle år 1904. (Westerlind, 1982, s. 55) Mollösund ansågs emellertid inte omfattas av begreppet badort under tidigt 1900-tal. Det byggdes nästan inga nya hus från perioden 1918 och fram till efter andra världskriget. Flertalet invånare flyttade till Göteborg men behöll sina äldre föräldrahus i Mollösund. (Informant 5) År 1920 gjorde stadsplaneingenjör Albert Lilienberg stadsplan enligt Stadsplanelagen från 1907 över Mollösund. Dock avslogs stadsplanen till grund av bristande hänsyn till de befintliga ägo gränserna.

Ägoförhållandena utreddes likväl på 1950-talet och en byggnadsplan utarbetades. Den nuvarande hamnen byggdes i Mollösund under 1930-talet. I tillägg har den bofasta befolkningen minskat i antal sedan 1930-talet och sommargäster börjar köpa boningshus.³⁸ (Westerlind, 1982, s. 59) Det var också under 1940-talet som västkusten blev populär bland alla samhällsgrupper. Bostaden för den helårsboende befolkningen anpassades till sommarens turister för uthyrning. Både enkelrum och hela våningsplan hyrdes ut vilket utgjorde större delen av hela boningshuset. Under uthyrningsperioden flyttade husägare med familj ner i den rumsinredda stensockeln. Ur bebyggelsemässigt perspektiv byggdes från sekelskiftet 1900 storslagna verandor och balkonger som ett tillägg till den befintliga arkitekturen.³⁹

Under 1950-talet köps torp, mindre gårdar och fiskares boningshus upp i området Mollösund och under 1960-talet byggs fritidshus i stort antal. Det medförde utbyggnad av kommunalt vatten och avlopp i Mollösund. (Del 8, ÖP 2009, s. 156) Det var först under 1980-talet som bostäderna började säljas till personer som inte haft anknytning till Mollösund. Under 1980-talet försvann också beredningsindustrin för långa och yrkesfisket gick drastiskt ner. Många personer lämnade fiskenäringen och tog arbete i Stenungssund på petrokemiindustrin som hade etablerats där. Fasta arbetstider var det som lockade. EU:s reglering av fiskekvoter har också varit en konsekvens till fiskets nedgång. Samtidigt ökade fritidsboendet i Mollösund⁴⁰.

³⁸ Bohuslän ansågs före 1800-talet som ett fult, kalt, grått och farligt landskap. Men under 1800-talet kom denna uppfattning att ändras. Det sägs att kung Oscar II sommarsejourer i början på sekelskiftet 1900 på Marstrand förändrade badortens status och sommarlivets karaktär på västkusten. Som kungen också uttryckte sin "glädje och lättnad över att få koppla av från officiella plikter och infoga naturlyriska impressioner". Havsbadandet blev också vid den här tidpunkten medicinskt vedertaget och för de välbeställda uppkom således kurorter och badorter. Ångbåtsbryggor anlades i många hamnar och badinrättningar och socitetshus uppfördes på en del platser. Badgästerna hyrde till en början in sig hos lokalbefolkningen, men efterhand uppförde eller köpte de egna fritidshus.

³⁹ Den arkitektoniska inspirationen kom från Europa och framför allt England, och var endast avsett för badgästerna. (Stackell 1975, s. 14) Det uppfördes inte alltid separata socitetshus och i många fiskelägen förändrades inte området i den äldre bebyggda miljön. Istället placerades till exempel badhus utanför detta område. (Stackell 1975, s. 219)

⁴⁰ Omkring år 1874 bodde sammanlagt 90 % av Mollösunds invånare som arbetade vid eller till sjöss. 65 % av inkomsttagarna var fiskare och 25 % var skeppare, sjömän eller styrmän. (Hagberg 2012, s. 57) År 1976 brukas mer än 50% av boningshusen som fritidshus. (Bohusläns Museum, 1980, s. 28) Från 2010-talet är utgör endast 20 % av det totala fastighetsägandet, 400 bostadshus, av helårsboende i Mollösund. Således är 80% av fastigheterna ägda av deltidsboende husägare. (Orust ÖP kapitel 2, 2009, s. 17)

De hus som varit till försäljning under 2010-talet har så gott som ingen köpare som tidigare har anknytning till Mollösund. Sammanfattningsvis är det några faktorer till samhällsförändringar avspeglats i Mollösund (Informant 5)

5.2 Bebyggelse och markägoförhållanden i Mollösund

Det har överlag funnits behov av förbättringar och förtydliganden av boendeförhållanden i Bohusläns kustsamhällen. År 1897 tillställde befolkningen i Mollösund Länsstyrelsen ett brev. Det handlade om en strid om marken till grund av laga skiftet som vid denna tidpunkt hade pågått sedan mitten av 1800-talet. Konflikter som uppstod i samband med laga skiftet pågick flertalet kustsamhällen och handlade om att jordbrukarna försökte få äganderätt till fiskarbefolkningens bebodda impediment. (Bjur, Werne & Göransson, 1985, pp. 98–99)

Pågående konflikt fick således konsekvenser på kustsamhällets fortsatta utveckling. Mollösund blev indelad i två läger bestående av jordägare och icke jordägare.⁴¹ Långt in på mitten av 1900-talet påtalades missförhållanden i frågan om äganderätts- och lagfartsförhållanden inom vissa Bohuslänska fiskelägen.⁴² Långdragna byggnadsförbud och ett allmänt osäkerhetstillstånd påverkade bosättning och familjebildning på ett hämmande sätt vilket ledde till konsekvenser för det enskilda kustsamhällets utveckling. Att planläggningen i Bohusläns fiskelägen kommit till korta torde ha varit en konsekvens av bristande kunskap hos stadsplanerare om kustsamhällets egenartade näringsliv, naturförhållanden och arbetsorganisation. Sammanfattningsvis framstår god planläggning som nödvändig i strävandet att rationalisera hela fiskenäringen. (Kungl. Byggnadsstyrelsen, 1949, s. 8)

I Mollösund föranledde det till stadsplaneändring under 1950-talet. Anledningen till omarbetande av stadsplanen var att vid tidpunkten av upprättande av gällande stadsplan från 1920-talet inte lade vikt vid de redan då rådande hävde- och bebyggelseförhållanden. Närmare bestämt var de nämnda fastighetsförhållanden otillfredsställande.

Följaktligen hade tomtindelningsförslag upprättats och kvarter hade fastställts men ingen tomt kunde rättsligen bildas till grund av äganderätts- och bebyggelseförhållanden. (Stadsplanen

⁴¹ Strandsittarbebyggelsen uppstod till följd av befolkningsökningen i bondbyarna under 1800-talet. Strandsittaren approprierade strandsavsnitt och således byggde sina hus på ofri grund. De obesuttna sökte sig helt enkelt ut till kusten för att försörja sig på husbehovsfiske. Strandsittare är ett uttryck som användes i Bohuslän som människor som bodde i samhällen vilka kallades strandsittarlägen och senare fiskelägen. (Hasslöf, 1985, s. 473; Nationalencyklopedin, strandsittare)

⁴² Redan vid mitten av 1900-talet befästes att upprättande och reglering av stads- och byggnadsplaner för fiskelägena blivit en ansträngande post för dessa samhällen. Svårigheter uppkommer i samband med planläggning är till grund av kustsamhällets unika struktur och särpräglade karaktär. Det som gör det unikt är hur varje samhälle är format av naturen, klimatet, kommunikationerna och näringslivet, men som också har bildat förutsättningen för det kulturella och sociala livet. I praktiken har det visat sig att tillkomsten av stadsplaner, byggnadsplaner eller särskilda föreskrifter ingalunda är anpassade till existerande förhållanden, och att många byggt ”å enskild ofri grund”. (Kungl. Byggnadsstyrelsen, 1949, ss. 7–8)

för Mollösund, 1954, s. 4) I frågan om fastighetsförhållanden har de till största delen uppstått genom att de människor som en gång uppfört hus har gjort det som tidigare nämnts på ofri grund och många gånger utan hänsyn till befintliga fastighetsgränser. Ytterligare anledning till planändring var äganderättsförhållanden blivit ”svåröverskådliga och komplicerade genom att redan lagfarna fastigheter genom upprepade arv eller andra överlåtelser övergått till nya ägare utan att arvsskiften eller lagfarter blivit vederbörligen ordnade”. (ibid)

Figur 11. Vy över Mollösund år 1902 och i bakgrunden syns hamnen.

Ett viktigt inslag i Mollösund är de smala ytorna, det vill säga små stigarna mellan husen, ”smättarna” tillgängliga för alla. ”Smättarna” förband boningshuset med fiskarens arbetsplats, det vill säga sjöboden, bryggan och båten. Sjöbodarna stod uppkantade längs inloppet mot Mollön. (Hagberg 2012, s. 11) I ovan nämnda planförslag från 1950-talet är dessa ”smättar”, eller stigar avsedda ”för gångtrafik” som det uttrycks i planförslaget. Planen framhåller att samhället ”åtager sig vården om” dessa stigar och föreslås ingå i allmän platsmark. (Stadsplanen för Mollösund, 1954, s. 5) Övriga stigar föreslås ingå i den kvartersmark som inte får bebyggas.

Bebyggelsen och den yttre miljön har ständigt omvandlats för att motsvara invånarnas behov. I Mollösund har också topografin tvingat byggnaderna att placeras och utformas på ett relativt begränsat område. Detta område sträcker sig mellan stranden och klipporna i östra delen av Mollösunds område. Klipporna var ursprungligen inget eftertraktat bostadsområde, men efter den betydande befolkningsökningen i slutet av 1800-talet bebyggdes även detta område. Sjöbodarnas täta placering beror på som tidigare påpekats att fiske till stor del är lagarbete och att arbetet utfördes gemensamt på tillhörande bryggor och sjöbodas. Därför behövdes heller inga större vägar dras mellan sjöbodarna.

Vid tidpunkten 1980 hade Mollösund omkring 350 helårsboende. De helårsboende är av hög ålder emedan de yngre flyttat till mer centrala orter. Samhället Mollösund är i sig långt

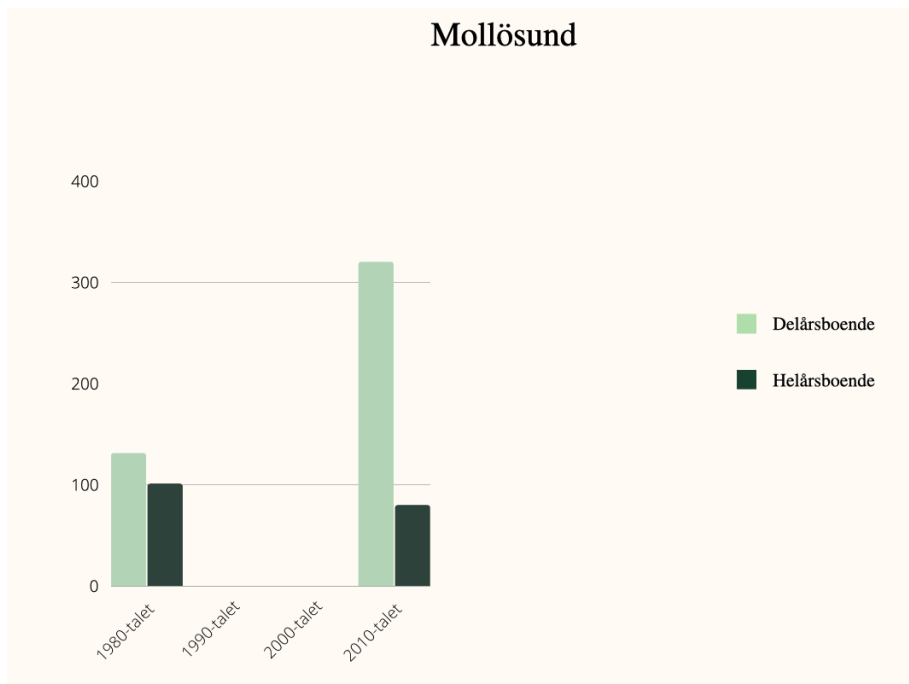
beläget från Henån, som är Orust kommuncentrum sedan 1971. Det har föranlett konsekvenser i form av försämrade kommunikationer och begränsad samhällsservice. Samtidigt har deltidsboendet haft en markant expansion under sommarhalvåret sedan 1960–1970-talen. De deltidsboende är till stor del pensionärer som varit yrkesverksamma på annan ort. Ökad turism har under 1980-talet bidragit till inrättande av mindre marknadsstånd under sommarperioden. Ökad turism bidrog också till ett sommaröppet värdshus.

År 1980 utkom sammanställd rapport över kulturhistoriskt material. Materialet hade syftet att verka som underlag till fysiska planeringen i Mollösund. (Bohusläns Museum, 1980, ss. 7–8) Även en omarbetad stadsplan tas fram i mitten av 1980-talet omfattande byggnadsåtgärder i anknytning till butik, post och industrilokaler hamnen och torget i Mollösund. Planområdet ingår således i ett område som har stort kulturhistoriskt värde och ett preliminärt bevarandeprogram antog detsamma. Planen understryker att byggnadsåtgärder inte ska föregripa kommande planering för bevarande i Mollösund i övrigt. (Stadsplanen för Mollösund, 1985, ss. 1–2)

Figur 12. Under perioden 1860–1910 blev sjöbodar vanliga i kustsamhällen, men mycket tyder på att Mollösund haft dessa konstruktioner tidigare. Mollösund fick sin kyrka redan under 1500-talet som ett av de första kustsamhällena. Bebyggelsemönstren är välbevarade i Mollösund där byggnader är placerade i en oregelbunden gruppering och mellan boningshusen finns "smättarna".

Vid tidpunkten 1980-tal är det också tydligt att det finns intresse hos barnfamiljer att bosätta sig i Mollösund då pendel- och arbetsmöjligheterna fanns till Stenungssund, Uddevalla och Göteborg. Byalaget i samhället vurmar för barnfamiljers inflyttning och sysselsättning i regionen. Den andra föreningen i samhället, Föreningen Mollösund, har starkt intresse i sommaraktiviteterna och hembygdsmuseet. (Bohusläns Museum, 1980, ss. 34–35)

Figur 13. Stapeldiagrammet påvisar förändringen från helårsboende till delårsboende under perioden 1980–2010 i Mollösund. Antal nybyggnationer under samma period är svårdefinierat, då definitionen av fritidshus är oklart. Källor: Bohusläns Museum, 1980, s. 39, Orust ÖP kapitel 2, 2009, s. 17.

5.3 Detaljplanearbetet i Mollösund 5:351 m.fl. Mollösunds Östra- och Västra Hamnplan

Som tidigare nämnts anses Mollösund vara Bohusläns äldsta fiskeläge med anor från medeltiden och har omnämnts i skriftliga arkiv sedan 1500-talets sillperiod. (Bohusläns museum, Rapport 2020: 14 del 1. 2020, s. 86) Då var också Mollösund det största samhället på Orust. Mollösund är således ett område av riksintresse i syfte att bevara kulturmiljön. Riksintresset lyder med ”*Motivering*: Ett av Bohusläns äldsta och största *fiskelägen*, med karakteristisk tät långsträckt bebyggelseklunga utmed huvudstråket ”Gatan “. Den ekonomiska tyngdpunkten har, förutom sillfiske, varit djuphavsfiske med storbackor och fiskhandel; torkställningar med spilad långa är fortfarande inslag i samhällsbilden. *Uttryck för riksintresset*: Tätt och oregelbundet uppförd trähusbebyggelse (flera hus byggda före år 1800), tät rad med sjöbodas och magasin (1–2 våningar målade med faluröd eller ockergul slamfärg), torkställningar för långa, kyrkogård, kyrka i trä från 1866, huvudstråk ”Gatan”, stigar, smala prång och trånga gränder. (Samhällets struktur med bostadshus utmed ”Gatan” och vissa sjöbodas fanns enligt karta redan 1773)”. (RAÄ, Mollösund [O 32] Mollösund socken)

Samtida samhälleliga utmaningar för Mollösund

Befolkningsunderlaget minskar till grund av avfolkning av helårsboende och tillkomst av alltfler delårsboende och det finns ingen grundskola kvar i Mollösund. Utmaningen för Orust

kommun är att få en befolkning som bor året runt. (Informant 5) Många människor vill bo i Mollösund men har inte ekonomiska resurser till det. Fastighetspriserna är väldigt höga och konsekvensen blir att avfolkningen fortsätter öka då det blir för dyrt för invånare i allmänhet att köpa hus eller bo kvar. Underlaget för samhällsservice drabbas därmed vilket resulterar i att skolor läggs ner etcetera. Så länge den fria marknaden styr är det ett problem som kommer att kvarstå så länge berörda kommuner inte har verktygen för att hantera stark köpkraft av fastighetsmarknaden. (Informant 6)

Den logiska följdriktningen av ett vackert kustsamhälle där många vill bo leder till en slags gentrifiering. Enligt Miljöbalken (1998:808) är det inte tillåtet att uppföra nya fritidshus, vilket är enkelt att kringgå genom att bygga ett permanent boende som *används* som fritidshus. Det finns inget i lagen som reglerar hur du använder ditt permanenta boende. Således byggs många permanenta bostäder på Orust som används som fritidshus. Ägandeformer och marknadsmässigt tryck är ytterligare en utmaning då det kommer till hur mycket ett litet samhälle som Mollösund klarar att omdanas. Det är tydligt att det krävs en ständig diskussion kring vad som får göras och vad som ska tillåtas med förevarande samhälle. (Informant 3)

Samtidigt är Orust kommun den kommun som i Sverige har mest antal ”q” i sina detaljplaner sett till antal byggnader i kommunen. Orust kommun har gediget kulturmiljöskydd i detaljplanerna. Orsaken är att de äldre detaljplanerna omfattade av den tidigare Plan- och Bygglagen (1987:10). På 2020-talet hade dessa ”q” varit ”k” (§8:17, Plan- och Bygglagen 2010:900) för varsamhetskydd i detaljplanerna. Äldre byggnader har i sig kulturhistoriskt värde och går under paragrafer §8:13, förbud mot förvanskning och §8:17, varsamhetskravet (Plan- och Bygglagen 2010:900) som gäller även om det inte står något specifikt skydd på byggnaden i detaljplanen. Senare framtagna detaljplaner i Mollösund är tydligare utformade samtidigt som andra detaljplaner kan låsa en epok. Det kan i förlängningen leda till svårtolkade antikvariska utlåtanden där beslutet upplevs motsägelsefullt. När det kommer till utlåtande eller beslut på detaljnivå bör utlåtandet eller beslutet också vara detaljrikt och inte så svepande som det kan vara vid en översiktlig planering. Detaljplaner som tas fram på 2020-talet är mer specifika och utgår från hus till hus.⁴³ (Informant 3)

Hur tar planeringen sig uttryck?

Orust kommun har tagit fram detaljplaner över hamnområdet i Mollösund och avser att ändra och utveckla ett industriområde vid Mollösunds småbåtshamn. Planområdet är beläget i Mollösunds hamn och berör området kring hamnplanen, lilla och stora

⁴³ Det tidigare framtagna kulturmiljöprogrammet på Orust är mer områdesbaserat och går inte specifikt på byggnad. Det finns inventering av kulturmiljöer utförda 2020, (Rapport 2020:14, del 1–4, Kulturmiljöer på Orust, Bohusläns Museum) Vid framtagande av ny detaljplan för ett område kommer ytterligare inventering av kulturmiljön tillfogas. Ofta görs kulturmiljöinventeringen när detaljplan tas fram då underlaget till detaljplanen innehåller en byggnadsinventering där byggnad för byggnad är dokumenterad. När det kommer till byggnadsvårdsfrågor finns en broschyr framtagen: ”Med varsam hand”, som är den del av Kulturmiljöprogrammet som Bohusläns Museum arbetat fram och författat underlaget till och är en rådgivande information. (Informant 3)

hamnbasängen, samt ett område öster om stora hamnbassängen.⁴⁴ Fiskberedningsindustrin är största arbetsgivaren i Mollösund och har aviserat flytt av sin verksamhet. Planförslaget möjliggör förutsättningar för en fortsatt utveckling genom tillkomst av bostäder, service och handel. Verksamheter som anknyter till ortens historiska betydelse för fiskenäringen uppmuntras för att erbjuda helårsbetonad sysselsättning inom exempelvis turistnäringen. Bebyggelsen ska utformas med hänsyn till omkringliggande natur och befintlig bebyggelse. Planen ställer höga krav på god gestaltning av nya byggnader i området.⁴⁵

Målsättningen med detaljplanen är att bevara kulturarvet i det ursprungliga fiskeläget samt investera i ett levande samhälle. Således också investera i den viktiga turistnäringen och samtidigt tillfredsställa aktörer med olika intresseområden i Mollösund. Följaktligen är kommunens övergripande mål med detaljplanerna att ta ett helhetsgrepp kring utvecklingen i Mollösunds centrala delar. Målsättningen är att för Mollösund skapa förutsättningar för helårsboende och lokal utveckling av näringsliv och besöksnäring. Målsättningen syftar också till att säkerställa bevarandet av den äldre bebyggelsen i områden som saknar skydd i gällande detaljplaner. (Orust Kommun, Mollösund DP, 2020, s. 5)

När den gällande detaljplanen togs fram fanns fortfarande industriverksamhet i hamnen. Då den industriella verksamheten är avvecklad finns behovet av restauranger och andra typer av verksamhet, vilket den nya detaljplanen ska möjliggöra. Dessa verksamheter finns redan i området och detaljplanen försöker anpassa sig till och driva utvecklingen i en viss riktning, samtidigt som vikten av bevarandet av kulturhistoriskt värde är i kulturmiljön är stor. (Informant 3) Ytterligare en samhällsförändring som är upptagen i detaljplanen är havsnivåhöjningen, särskilt kopplat till kulturmiljön.⁴⁶ Det kan exempelvis vara tillåtelse av höjning av grunden på befintliga sjöbodar inom vissa områden. Detaljplanen för Västra Hamnplan har tagits beslut på men är i nuläget överklagad. (Informant 3; Informant 7)

Detaljplan för Mollösunds västra hamnområde

Detaljplanen är tilltänkt för en andra granskning under 2023. Som tidigare nämnts syftar detaljplanen till att ta ett helhetsgrepp kring utvecklingen i Mollösunds centrala delar. Det innebär skapande av förutsättningar för en lokal utveckling av besöksnäring och näringsliv,

⁴⁴ Tidigare ingick ett större område i detaljplanen som benämndes ”Detaljplan för Mollösund 5:351 m.fl.”. Efter att detaljplanen varit på granskning beslutades att detaljplanen skulle delas i två separata. Den ena benämns som ”Detaljplan för Mollösunds västra hamnområde” och den andra för ”Detaljplan för Mollösunds östra hamnområde”. Efter beslutet att dela upp detaljplaneområdet handläggs detaljplanerna separat sedan november 2021. (Orust kommun, 2021)

⁴⁵ Många olika grupper har olika intressen för utvecklingen av Mollösund, vilket kan innebära motsättningar mellan till exempel helårsboende, delårsboende, fritidshusägare, sommargäster, tidigare anställda i fiskeindustrin, möjliga utvecklare, möjliga turister med flera.

⁴⁶ I Mollösund finns flera planer från 1980-talet, 2008 och 2022 och i några av detaljplanerna saknas skydd för kulturmiljöer. I den nya detaljplanen över Västra- och Östra hamnområdet finns bevarandet från den äldre planen med. De nya planerna förtydligar också punkter som tidigare varit oklara och som till viss del blivit feltolkat. När det kommer till klimatförändringars inverkan i form av havsnivåhöjning belyser detaljplanen bevarandet och kulturvård på ett bra sätt.

parallellt med att hänsyn tas till värden i den befintliga kulturmiljön. Likaledes består kulturmiljöns värden av identifierade karaktärsdrag vilka säkerställs och regleras genom specifika planbestämmelser om utformning i detaljplanen. Målsättningen med detaljplanen är att skapa ett levande lokalsamhälle med fler arbetstillfällen och nya bostäder inom planområdet. Planförslaget möjliggör en fortsatt utveckling av Mollösund genom förbättrade förutsättningar för handel och service. På samma sätt som detaljplanen för det östra hamnområdet, uppmuntras verksamheter med anknytning till fiskenäringen för sysselsättning året om, inom till exempel turistnäringen. I likhet syftar detaljplanen också till att redogöra för lösningar att bemöta klimatförändringar. Det innebär att hitta lämpliga åtgärder med havsnivåhöjning ur ett långsiktigt perspektiv. Således också minska fordonstrafik inom kärnområdet för Mollösund, särskilt under turistsäsong.

Figur 14. Detaljplanerat område över Mollösunds västra hamnområde och utgörs av själva hamnplanen och anslutande verksamheter. Även området kring lilla hamnbassängen samt några privata bostadsfastigheter ingår också i planen. (Orust kommun 2021)

Figur 15. Detaljplanerat område över Mollösunds östra hamnområde med befintliga verksamheter och sjöbodrar, samt några privata bostadsfastigheter. (Orust kommun 2021)

Detaljplan för Mollösunds östra hamnområde

Detaljplan för Mollösunds östra hamnområde antogs vid kommunfullmäktiges sammanträde 10 februari 2022, § 8. Detaljplanen syftar till att säkerställa bevarandet av den äldre bebyggelsen i planområdet. Kulturmiljöns värden består av identifierade karaktärsdrag vilka säkerställs och regleras genom specifika planbestämmelser om utformning av bebyggelse i detaljplanen. Detaljplanen syftar också på att ge befintliga verksamheter planstöd och möjlighet att utvecklas och finnas kvar. Verksamheter med anknytning till fiskenäringen uppmuntras för sysselsättning året om inom till exempel turismnäringen. Därutöver syftar detaljplanen till att redogöra för lösningar att bemöta klimatförändringar som havsnivåhöjning med lämpliga åtgärder ur ett långsiktigt perspektiv, men också minska fordonstrafik inom kärnområdet för Mollösund, särskilt under turistsäsong.

Planarbetet för Mollösunds östra hamnområde har pågått under en längre tid och antikvarisk kompetens, Bohusläns Museum, har vid flertalet tillfällen lämnat sitt utlåtande kring detaljplanen för Mollösunds östra- och västra hamnområde och ställer sig positivt att en plan för hamnområdet tas fram. Samtidigt observeras och framhålls det att en stor del av Mollösunds karaktär ligger i hamnområdet, vilket också medför svårighet att i ”detalj beskriva och finna gestaltungsprinciper”. I ett utlåtande från år 2013 framhävs att det är angeläget att detaljplanen tydligt påvisar vikten av bevarandet och underhåll av de äldre sjöbodarna. Likaledes de stora sjömagasinen uppmärksammas på så vis att utmaningen ligger i att besöksnäringens brukande av desamma inte påverkar kulturhistoriska värden och upplevelse av autenticitet. Bohusläns museum uppmärksammar också miljöer vars kulturhistoriska värden är utsatta för klimatförändringar. (Bohusläns Museum, VA 870–2013)

I samband med förslagshandling och samråd framhåller Bohusläns museum i ett yttrande från år 2017 de mycket höga kulturhistoriska värden som Mollösund besitter och vikten av att de bevaras. Likaså att Mollösunds grundkaraktär beaktas så att utbyggnadsfaser och topografiska begränsningar även är läsbara och går att tolka i framtiden. Museet vill uppmärksamma planerare på att ”värna om vedertagen praxis kring nyttjande av sjöbodar och magasin”. Det vill säga att dessa ekonomibyggnader skall brukas som förråd eller verksamhetslokal och inte för boende.

Figur 16. Sjömagasin och sjöbod i Mollösund. Besöksnäringen påverkar inte nämnvärt sjöbodar och sjömagasin på samma sätt som privatiseringen av desamma. I Mollösund har samarbetet mellan förening och antikvarie till största delen fungerat bra, förutom hamnplanen där föreningen och Bohusläns museum inte är överens. Länsstyrelsen har gjort sitt utlåtande och planen har därefter omarbetats. (Informant 5)

Uppkommer magasin för boende arbetar vedertagen praxis mot sig själv. Utlåtandet framhäver också vikten av den Bohuslänska byggnads- och färgsättningstraditionen. Kritik framförs gällande ”slentrianmässigt sjöbodstema” och poängterar att det maritima och attraktiva i Mollösund inte ska bli ett missbrukat tema. Tidigare detaljplaner är mycket otydliga på flertalet punkter. Därför framhåller Bohusläns museum också att nya detaljplanen kompletteras med både inventering och motivering som tydliggör de enskilda byggnaderna och dess kulturhistoriska kvaliteter samt hur byggnaderna framöver ska förvaltas. Museet menar att uteslutande hänvisa till att huset inte får förvanskas, rivs eller ändras. Detaljplanen ger inte tillräckligt stöd eller tydlighet för framtida tolkning som kan krävas vid hantering av bygglov. För att bemöta konsekvensen av havsnivåhöjningen anses detaljplanen för otydlig i aspekten av bevarandet av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. (Bohusläns Museum, Bm 618–2016)

I ett utlåtande från 2021 hade Bohusläns museum i ett tidigare skede fått uppdraget av Orust Kommun att genomföra en konsekvensutredning: ”Detaljplan Mollösunds hamnplan - Kulturhistorisk konsekvensanalys, samt en bebyggelseinventering: ”Mollösunds hamnplan – Bebyggelseinventering”. Konsekvensanalysen har fastslagit att det är möjligt att genomföra nybyggnationer i avsett område. Det framhålls att det ”krävs mycket hög grad av anpassning”. Diskussioner som Orust Kommun i efterhand har haft med antikvarisk kompetens, har museet låtit understryka vikten av att planens syften uppfylls utan negativ påverkan av de kulturhistoriska värdena. Följaktligen framhålls vikten av att bestämmelser i planen följs för att inte påverka riksintresset för kulturmiljövård negativt och att Orust kommun bör vara extra stringent vid bygglovsskede. (Bohusläns Museum, 21/0033)

Kulturvårdens reaktion på Mollösunds samhällsförändringar 1980–2010-talet

Under 1980-talet drar en ny rivnings- och exploateringsvåg fram och i slutet av årtiondet kom uttrycket kulturmiljövård presenterat i propositionen om den samma. Tidigare benämnda kulturminnesvården ska numera ses som en del i en bredare inriktad kulturmiljövård och kulturvården arbetar med uppsatta kulturmiljömål. Syftet med kulturmiljöarbete är att vårda byggnader, bebyggelsegrupper och kultur som representant för en viss händelse, tid eller historisk process. (Bjur, Wetterberg & Statens råd för byggnadsforskning, 1990, pp. 16–17) Under 1980-talet blir också kulturmiljövårdens uppgift en mer allmänt bevakande och beaktande, det vill säga att hänsyn tas till tidsdimensionen vid exploatering och planering och fokus ligger på hur kulturvården hanteras i den yttre miljön. År 1988 har den tidigare benämnda kulturminnesvården vidgat perspektivet från monumentstänkande till ett miljötänkande och verksamhetsfältet betecknas nu i den fysiska planeringen som vi i samtid benämner kulturmiljöarbete. (Eklöf, 1996, pp. 3–4)

Hur tar sig då detta uttryck i Mollösund? Från mitten av 1980-talet anförs vid planläggning av kulturmiljöområden i Mollösund att befintlig bebyggelse inom planområdet anses vara av sådant kulturhistoriskt värde att kommunfullmäktige i Orust kommun beslutat att ett preliminärt bevarandeprogram ska tas fram i avvaktan på vidare planläggning. Följaktligen påvisar utlåtandet hur den antikvariska kompetensen kommer efterfrågas. Under 1990-talet definierades värde genom befintliga lagskydd och föreslagna lagskydd i Orust kommuns översiktsplan tillsammans med kulturmiljöprogrammets rekommendationer och förslag. I en pågående detaljplan är syftet att förena krav på skydd av de kulturhistoriska värdena parallellt med behovet att utveckla samhället. Kulturhistoriska rekommendationer framhålls vid renoveringsarbeten och till- och ombyggnader och ska utföras med hänsyn till områdets och byggnadens karaktär.

Genom kulturvårdens institutioner belyses värdet av att värna om kulturmiljöerna för att kommande generationer ska kunna ta del av varje bygds historia. Det lagskydd som vid den här tidpunkten finns är områden av riksintresse⁴⁷. Det föreslås att miljöer i

⁴⁷ Den stora förändringen för kulturminnesvården - kulturmiljövården, numera kulturmiljöarbetet kom när den fysiska riksplaneringen, FRP, vars benämning inte används längre och startade åren 1969–1970. Urval av

kulturmiljöprogrammet som inte är klassat som riksintresseområde ska skyddas i översiktsplanen med stöd av naturresurslagen, NRL 2:6 och Plan- och Bygglagen (1987:10) §3:1 och §3:10.⁴⁸ (Carlsson & Overland, 1994, ss. 193–196)

Ett exempel på antikvariskt remissutlåtande från 1990-talet gäller bygglov för en tillbyggnad av terrass och Bohusläns museum anser att det är av vikt att bevara både enskilda byggnadens karaktär liksom bebyggelsens helhet. Jämväl understryks att inom ett kulturhistoriskt värdefullt område som Mollösund bör alla om-, till- och nybyggnadsförslag underordna sig den lokala byggnadstraditionen. Det framhålls att stora terrasser och altaner är ett främmande inslag i äldre bebyggelsemiljöer som Mollösund. Således är rekommendationen att inte bevilja bygglov. (Bohusläns Museum, 813/90 D) Ytterligare ett exempel är en tillbyggnad av frontespis på en enkelstuga, vilket mer för tankarna till sommarvilla anno sent 1800-tal i badortens miljö. Bohusläns museum anser att det inte ligger något värde i att omforma en byggnad som föreslaget. Yttrandet åsyftar att det inte finns något kulturvärde i att tillförskansa ett främmande arkitektoniskt element på en så traditionell och enkel byggnad som det enkelhus som bygglovet omfattar. Det antikvariska utlåtande framhåller att hänsyn ska tas till byggnadens inneboende värde innan förslag till förändring upprättas. (Bohusläns Museum, 455/97 K)

Med anledning av det redan nämnda komplicerade fastighets- och markägoförhållanden berör det också kulturmiljöarbete och remissutlåtanden. Till exempel från år 2005 är en sjöbod som genom lantmäteriförrättning samt detaljplanering idag står, för ägaren av sjöboden, på grannens mark och densamme granne vill riva sjöboden. Det visar sig att på flera håll i Bohuslän fortfarande finns många exempel på liknande situation. Enligt antikvariskt utlåtande anses det av vikt att beakta i de miljöer som ännu ej fullt ut skiftats eller reglerats som skett under lantmäteriförrättningar under 1900-talet. Bohusläns museum anser att det är ett stort värde i att värna om den traditionella ägarstrukturen i Bohusläns kustsamhällen. (Bohusläns Museum, 265/05 K)

I Mollösund är bebyggelsen osedvanligt väl bevarat. Att förändra karaktärsdragen påverkar hela bebyggelsestrukturen. Det har bland annat uppmärksammas ett olovligt byggande av takkupa. Det uppdagas emellertid ett altanbygge vid byggnaden. Antikvariskt utlåtande menar att ur kulturhistoriskt perspektiv är takkupan ett tämligen litet problem jämförelsevis med den stora altan som är tillbyggd vid husets ena gavel. Det framhålls att den befintliga altanen inte traditionellt hör till kustsamhällen. (Bohusläns Museum, 575/05K; NOK224-2008) Även tillbyggnader har stor påverkan av bebyggelsestrukturens karaktärsdrag. Till exempel är enkelhusen små till ytan och det är vanligt att dessa byggs ut genom tillbyggnader. Det framhålls att det är av vikt att respektera husets identitet och förutsättningar. Tillbyggnader av

riksintressen gjordes baserat på ”kulturhistoriska miljöer av stor betydelse” eller ”större områden av betydelse för kulturmiljövärden. (Bjur, Wetterberg & Statens råd för byggnadsforskning, 1990, p. 23)

⁴⁸ Beträffande riksintressen gäller sedan 1999 Miljöbalken (1998:808) kap 3–4 och omarbetad Plan- och Bygglag (2010:900) sedan 2010 där kulturvård berörs i §2:6 Hänsynskrav, beteckning (f) i detaljplanen, §8:13 Förvanskningsförbud, beteckning (q) i detaljplanen och §8:17 Varsamhetskrav, beteckning (k) i detaljplanen.

ett kulturhistoriskt värdefullt hus i en känslig kulturmiljö bör göras med stor varsamhet både i utformning och storlek. (Bohusläns Museum, 575/05K; NOK224-2008)

Under 2010-talet blir definitionsvärde av kulturmiljö ansett som en viktig tillgång när det kommer till att åstadkomma en positiv utveckling i Orust kommun. Således betonas det att en av kommunens viktigaste uppgifter är att ”ta tillvara och utveckla våra unika upplevelsevärden i form av hav, skärgård, natur och bebyggelse”. (Orust kommun, ÖP, 2009, s. 65) Under senare perioden av 2010-talet arbetar antikvarier med kulturhistorisk konsekvensanalys av kulturarvets sårbarhet vid framtagande eller omarbetning av detaljplaner. Nya tillägg som föreslås i en detaljplan ska vägas mot riksintressets värdebärare. Nyckelord inom kulturvården och dess värde består av kulturhistoriska värden, värdebärare upplevelsevärde, bruksvärde, läsbarhet och kunskap. För Mollösund omfattar det välbevarad bebyggelsestruktur med tätt placerad bebyggelse där den äldre bostadsbebyggelsen är välbevarad och delvis oregelbundet placerad jämte få sentida tillägg. De hus som ännu har sina ursprungsdetaljer kvar är särskilt värdefulla. Således finns här lokala exempel för Orust kommuns variant av den bohuslänska snickeritraditionen eftersom den kommer till uttryck i många av bostadshusens detaljutformning. (Bohusläns museum, Kulturhistorisk konsekvensanalys, 2018, s. 4)

Figur 17.

Fotografi till vänster: Östra hamnplan i Mollösund. Utmaningen i både Mollösund och Sydkoster är att få en befolkning som bor året runt. Pondera att nya bostäder byggs för helårsboende för barnfamiljer och samtidigt stängs skolan ner. Frågan återstår vem vill då flytta till Mollösund eller Koster? Det blir en enorm samhällsutmaning för kommunen. Det som sker är att befolkningsunderlaget minskar och konsekvensen har blivit att det inte finns någon grundskola i Mollösund och grundskolan på Sydkoster pausas från och med höstterminen 2022.

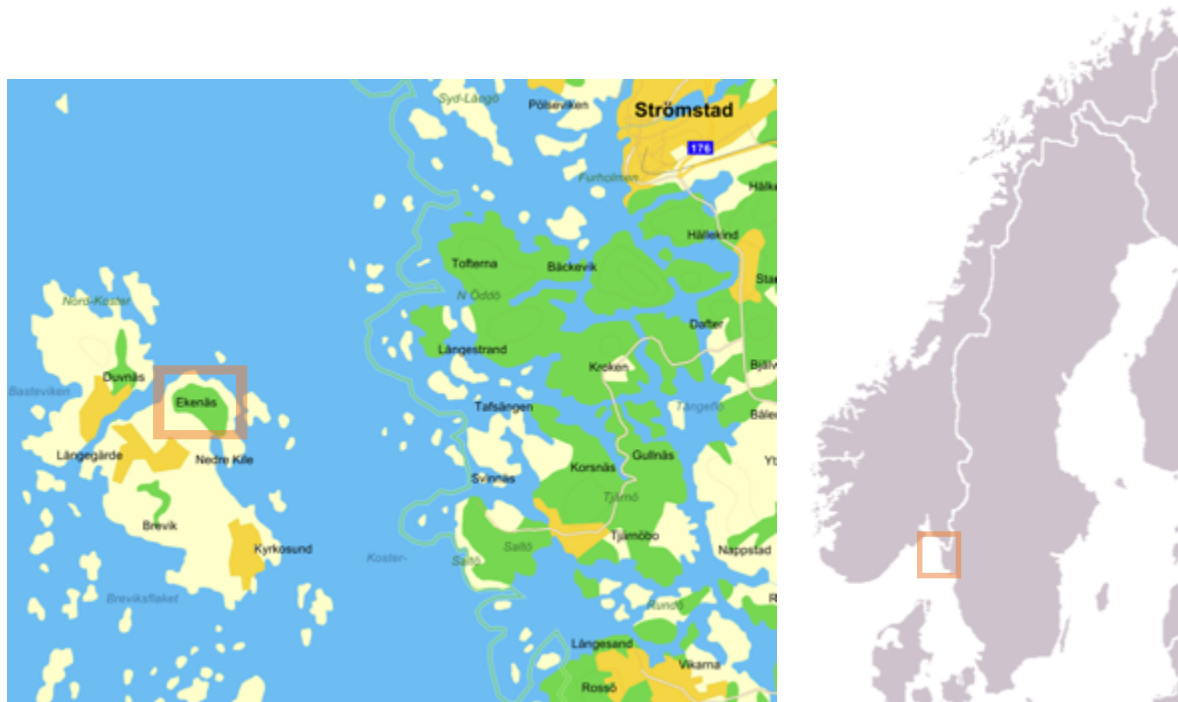
Fotografi till höger: Västra hamnplan i Mollösund. Föreningen Mollösund är med och tar fram digitaliserade kulturvandringar, dels i samhället, dels utanför samhället. Även vandringsleder är framtagna. Arbetet går ut på att kulturmiljöerna ska vara lättillgängliga för allmänheten.

Längs vattnet finns en mer regelbunden rad med sjöbodrar och magasin med tillhörande bryggor. De tidigare nämnda grundläggande elementen för det som utvecklade kustsamhället Mollösund är lätt avläsbara: Brygga, bodrar och magasin, verksamhetsbyggnader och avslutningsvis bostäder. Det marina kulturvården uppmärksammas och lyfts fram mer

distinkt. Vraken från olika tider i Mollösundet belyses samt andra fornlämningar under vatten som hamnkulturlager, ballastplatser och lämningar efter skärgårdsverk etcetera. Även Mollön får en uppmärksamhet i form av öns fornlämningar. Fornlämningarna består bland annat av begravningsplats, maritima ristningar, tomtningar, husgrunder, rösen och sjömärken. (Bohusläns museum, rapport 2020:14, del 1, s. 89)

Avslutningsvis har Bohusläns museum varit inblandat i granskningsskedet vid framtagandet av Mollösunds hamnplan och ingick i referensgrupp och tät diskussion med kommunen och planarkitekten. Det är ett känsligt ämne och en svår avvägning mellan att det ska vara som det alltid har varit, samtidigt som samhället och verksamheter ska utvecklas. För turismnäringen är det ett värde att ha de genuina fiskelägena kvar. Samtidigt vill invånare som bor där ha sina hus efter egen önskan och standard. Bostadsdrömmar ska uppfyllas och näringslivet ska fortgå som förutsättning att ta emot turismen. Samtliga faktorer måste balanseras för att få samhället att fungera. ”Det går ju inte att bygga bort det som är grunden för turismen som är förutsättningen för näringsverksamheten på platsen”. (Informant 6)

6 FALLSTUDIE EKENÄS PENSIONAT

Figur 18. Till vänster: Karta över Kosteröarna och Ekenäs. Hämtad från Eniro. Till höger: Karta över Norden och Sverige. Kartan är hämtad på Google.

Kosteröarna

Län: Västra Götalands län (fd. Göteborg och Bohus län)

Härad: Vette härad

Socken: Tjärnö socken

Kommun: Strömstad

Stift: Göteborg

Församling: Strömstad

Landskap: Bohuslän

6.1 Det agrara Sydkoster

Kosterarkipelagen är Bohusläns och Sveriges västligaste bebodda ögrupp och åtskild från fastlandet av Kosterfjorden. Det går att nå Kosteröarna med egen båt eller passagerarbåt från Strömstad. Från Strömstad Norra Hamnen avgår kollektivtrafikens passagerarbåt ”Kosterbåten” och enkel resa till Kosteröarna tar ungefär 45 minuter. Namnet Kosteröarna, Kostom från år 1399, kommer från fornvästnordiska ’kostir’ i betydelsen ’matplatser’. Namnet syftar således på öarnas goda potential till fiske och fångst av mat. (Wahlberg, 2016, s. 180) Kosterarkipelagen består av tiotal mindre öar och är förhållandevis låga, med undantag av Nordkoster. Kosterarkipelagen består också av långgrunda sandstränder och klapperstensfält och på Sydkoster finns både odlingsbara slättmarker och skog med flera

strandplatser i olika väderstreck. Sammansättningen har därmed kunnat erbjuda befolkningen odlingsbar mark, fisk, skaldjur, säl och sjöfågel. (Westerlind, 1982, s. 10)

Redan i början av 1400-talet fanns sex gårdar med tillhörande jordbruk på Sydkoster: Långegärde, Övre och Nedre Kile, Röd, Brevik och Kyrkosund. Både Syd- och Nordkoster tillhörde då det norska Gimsö Kloster och öarna räknades till klostret ända fram på 1600-talet. Bebyggelsen har genom tiderna vuxit fram utifrån uppdelningen av de sex ursprungliga ovan nämnda egendomar. Till varje egendom tillhörde också en eller fler strandplatser. Sedan slutet av 1600-talet har Kosteröarna också utgjort lotsplats. Det har också byggts båtar på Kosteröarna, närmare bestämt Kosterbåten. (Westerlind, 1982, ss. 10–14)

Kosteröarna besitter landets flesta soltimmar per år och har särpräglad natur vilket har lockat badgäster sedan sekelskiftet 1900. Under 1920-talet⁴⁹ startade också den reguljära båttrafiken mellan Strömstad och Kosteröarna, vilket underlättade för turister att åka dit. Pensionaten vilka upprätthöll en del av näringsfånget kompletterades med uthyrningsstugor⁵⁰. (Westerlind, 1982, s. 17)

Figur 19. Geometrisk avmätning daterad år 1724 som visar byggnaden "Hamne huset" beläget vid dagens Ekenäs och mitt emot Hamnholmen och dagens angringskaj. Området Ekenäs är på kartan redovisat som utmark. Sundet mellan Sydkoster och Hamnholmen hade de bästa hamnförutsättningarna på Sydkoster. (Tjärnö socken Kile nr 1–2) Lantmäteriförrättaren svår att utläsa.

⁴⁹ Havsbad hade vid den här tidpunkten blivit medicinskt accepterat och därmed uppstod kurorter och badanläggningar. I hamnarna byggdes ångbåtsbryggor. I några fiskelägen byggdes badanläggningar och "societetshus". Badgästerna hyrde av lokalbefolkningen men byggde eller köpte senare sina egna fritidshus. (Stackell, 1975)

⁵⁰ Fler pensionat byggdes och på 1930-talet var de tio till antalet. (Westerlind, 1982, s. 15)

6.2 Bebyggelse och markägoförhållanden på Sydkoster

Kulturlandskapet på Kosteröarna är präglad av blandnäringen jordbruk och fiske. Kring 1800-talets slut blev fisket och hummerfiske helt och hållet det försörjande näringsfånget för många Kosterbor. Således började bostäder uppföras nära strandplatserna vid Kotersundet, Vättnet, Kyrkosund och Ekenäs. (Westerlind, 1982, s. 14) Historiskt har jordbruk varit den länk som har kopplat de flesta landsbygdens människor till landet. Jordbruket förvandlade landsbygdens fysiska geografi till det odlade landskapet och själva landskapet är kopplat till social identitet. Således kan byformer tolkas som resultat av ett pågående dynamiskt samspel mellan en plats byggnadsskick och kulturtraditioner. Även näringsfångets utveckling och anpassande till landskapets egenskaper och dess resurser. (Werne, 1993, s. 34) Denna struktur går att iakttä på Sydkoster, då det är tydligt att bebyggelsen är placerad i topografin där det var minst lönsamt att odla. Således är kulturlandskapet på Sydkoster karaktäriserat av inre liggande odlingsmark och utmark med kalt berg alternerande med torra hållmarker, strandängar, klapperstensfält, sandstränder och skogspartier. (Bohusläns Museum, rapport 2006:64, s. 7)

Till skillnad från fiskelägen längs med Bohuskusten är som tidigare nämnts bebyggelsen på Sydkoster centralt placerad med utgångspunkt av de odlingsbara delarna av ön. Kontrasten är stor mellan de yttre karga områdena och de inre lummiga där jordbrukslandskapet blandas med skog. På så sätt har bebyggelsen succesivt upprättats utåt mot havet. Där har med tiden hamnplatser och färjelägen uppkommit och Sydkosters centrala bebyggelseutveckling med jordbruket som utgångspunkt börjar raderas ut. De nya bebyggelseområdena utformas mer som de kustsamhällen som finns längs med fastlandets kustremsa i Bohuslän. Sammanfattningsvis har placering av bebyggelse ändrats från att ha upprättats i lä och med skydd av bergen till att numera placeras utifrån de mest ansenligaste utsiktsförhållanden. (Bohusläns Museum, rapport 2006:64)

Länsstyrelsens Skärgårdsutredning stödjer helhårsbebyggelse på vissa öar samtidigt som Norra Bohusläns Kustutredning anser att de äldre fiskesamhällena är kulturhistoriska värdefulla miljöer som bör skyddas. Många boningshus utnyttjas endast under sommarhalvåret och flertalet sjöbodan förfaller. Kustbandet tillhör den ”obrutna kusten” och är riksintresse för turism och friluftsliv⁵¹. (Westerlind, 1982, p. 9)

När det kommer till fornlämningar är registret över Kosteröarna mindre heltäckande än för andra delar av länet. Det beror på att Kosteröarna undantogs från Riksantikvarieämbetets senaste utförda fornminnesinventering i slutet av 1980-talet. Ett skäl till det var att exploateringstrycket i detta område av Bohusläns kust bedömdes låg. (Strömstad kommun, FÖP 2009, s. 55)

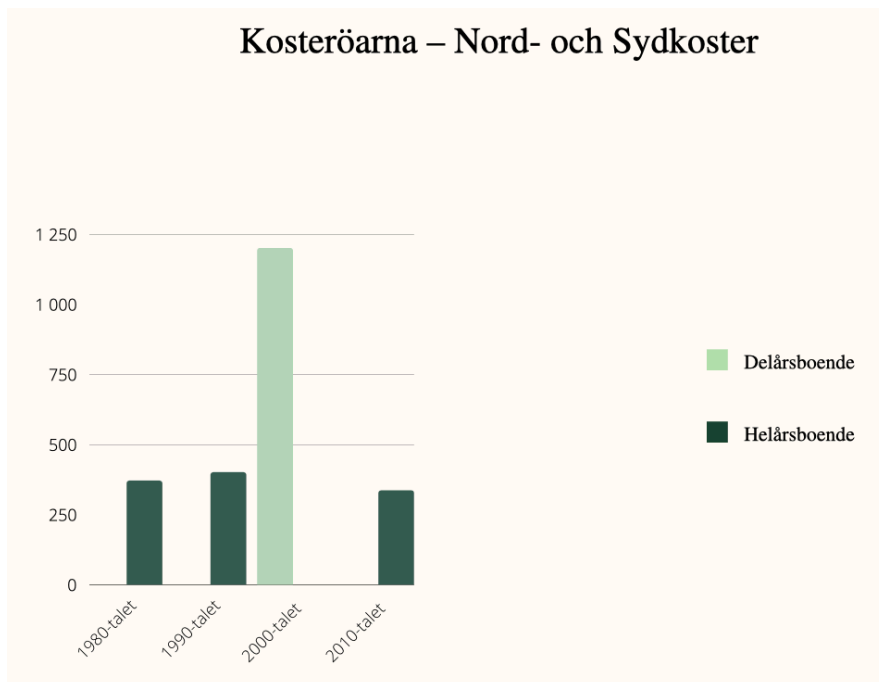
⁵¹ Det intressanta är att det allmänna intressets krav på reservatsbildningar går tvärt emot Kosterbornas krav på utrymme för framtida utbyggnad av åretruntbebyggelse. (Gurstedt & Nilsson, 1986, s. 6)

Under 1970-talet tog Strömstad Kommun fram ”Områdesplan Kosteröarna” i samband med att Länsstyrelsen planerat omfattande naturreservat på öarna. Det var följden av att riksdagen klassificerat norra Bohuslän som ett område tillhörande den ”orörda kusten”. Området skulle bevaras då det formulerades med den långsiktiga användningen som ett ”primärt intresse för det rörliga friluftslivet”, men hade inget kulturellt perspektiv. (Herlitz & Arén, 2017, s. 23) Lokalbefolkningen ansåg emellertid att deras liv och kultur borde vara det primära intresset. På vilket sätt som lokala befolkningens behov av samhällsservice, levnadsvillkor och utveckla näringsliv, det vill säga Kosteröarnas egen kulturhistoria och olika lokala förutsättningar, hade inte behandlats. (ibid)

2009.09.09 invigdes Sveriges första marina nationalpark som namngavs Kosterhavet. Samtidigt togs också fördjupad översiktsplan fram, parallellt med arbetet att skapa den marina nationalparken. Arbetet med nationalparken tillsammans med fördjupad översiktsplan startades 2006 och många kosterbor tog vara på möjligheten att delta och påverka det material som ligger till grund för Fördjupad Översiktsplan, FÖP, Koster.⁵² (Strömstad kommun, 2009) År 2000 konstateras att antalet helårsboende minskar medan antalet delårsboende ökar. Det kommer sig av att flertalet helårsbostäder omvandlas till bostäder för fritidsanvändning vid försäljning. Likaledes är majoriteten av nyproducerade bostadshus upprättade som fritidshus från början.

Stora delar av den koncentrerade bebyggelsen på Kosteröarna är reglerad i detaljplaner. Det finns ett 30-tal obebyggda tomtplatser i planområdena och är till största delen privatägda. (Strömstad kommun, FÖP 2009, s. 62) Inom de äldre detaljplaneområdena är allmän platsmark reglerad av förordnande enligt 113§ Byggnadslagen (BL). Förordnandet innebär att markägaren utan ersättning har skyldighet att upplåta den obebyggda mark som i planen är väg, park, naturområde eller annan allmän plats. Förordnande enligt 113§ Byggnadslagen (BL) gäller till dess att det ändras eller upphävs. Förordnandet upphävs av länsstyrelsen (SFS 1947:385) i samråd med aktörerna av området.

⁵² Kosters Samhällsförening står som förebild för en fördjupad kommunal översiktsplanering. (Herlitz & Arén, 2017, s. 9) Genom studiecirkelform arbetades föreningens plan fram gemensamt med Kosterbor. Planen hade redan antagits av kommunfullmäktige år 1995 och reviderades år 2009. Det är ett tydligt exempel på att planinstrumentet är ett viktigt redskap i samhällsplaneringen. Planen är också ett utmärkt exempel på där medborgare och kommun kan samarbeta kring framtida lokala utvecklingen. (ibid) Kosternämndens uppgift är således att vara Kosteröarnas kontakt till Strömstads kommun och andra myndigheter. Kosternämnden har politisk legitimitet som ska granska majoritetsuppfattningen i diverse olika frågor. (Herlitz & Arén, 2017, s. 12)

Figur 20. Diagrammet åskådliggör nyttjande av bostadshus på Kosteröarna under tidperioden 1980-talet – 2010-talet. Antal nybyggnationer under perioden är svårdefinierat, då definitionen av fritidshus är oklart. Källa: Länsstyrelsen, 1980, s. 295. Av de 335 mantalsskrivna år 2008 hade flertalet norskt medborgarskap. (Strömstad kommun, FÖP 2009, s. 57)

6.3 Ekenäs Pensionat, Kile 1:96

Kosters kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse utgörs av många kategorier. På Sydkoster omfattar det agrarbunden bebyggelse. Nordkoster utgörs av fiskarbebyggelse och längs med Ekenäs, Brevik, Kyrkesund, Vättnet och Kostersundet finns sjöbodsbebyggelsen. Jämväl finns på båda öarna pensionat och turistanläggningar som speglar ett senare näringsfång. Ett exempel på den tidiga turismen utgör Ekenäs pensionat. (Bohusläns Museum, 2006:64, s. 8)

Figur 21. Ekenäs Pensionat, årtal okänt. Under första hälften av 1900-talet åt praktiskt taget alla sommargäster sina måltider på pensionat och bodde antingen på pensionat eller i hyrda rum hos den bofasta befolkningen. Förutom Ekenäs Pensionat fanns det i början av sekelskiftet 1900 två pensionat på Sydkoster och tre på Nordkoster. Endast en handfull sommargäster hade egna fastigheter. Så kallade dagsturister kom emellanåt på segelflykt från Strömstad. (Informant 10)

Bebyggelsen på Sydkoster har ursprungligen alltid anpassats efter näringsfång och klimat. Genom sillperioderna⁵³ på 1800-talet, åren 1753–1809 och 1877–1906, uppfördes och togs Ekenäs pensionat i bruk år 1905. Pensionatet var avsett för gästande sillgrossister men blev istället ett pensionat för sommar- och badgäster⁵⁴. (Marenus-Edström, 1987, s. 3; Westerlind, 1982, p. 15)

Sedan 1900-talets mitt har nya bostadshus för helårsboende tillkommit runt området Ekenäs med pensionatet som utgångspunkt. De stora förändringarna till följd av anläggandet av fiskehamn under 1940-talet präglar Ekenäs idag. Vid den tidpunkten var Strömstad en sommarturistort sedan länge med segelutflykter till Sydkoster som en av attraktionerna. Vid den här tidpunkten fick turisterna upp ögonen för Sydkoster som en plats att tillbringa hela semesterperioden på. Ekenäs Pensionat fick ett nytt underlag för sin verksamhet. En stor del av Sydkosters lokala befolkning var familjer som levde på en kombination av fiske och lantbruk. I Ekenäs Pensionats grannskap fanns ett antal gårdar vanligen bestående av ladugård för en häst, mellan fyra till åtta kor, grisar och höns, en huvudbyggnad samt brygghus med bostadsutrymme och utrymme för beredning av mjölk, grädde och smör samt hantering av ägg. Lantbruket sköttes i stor utsträckning av kvinnorna på gården, medan männen var yrkesfiskare. Som tidigare nämnts flyttade gårdsfamiljen på flertalet av gårdarna sommartid ut till brygghuset och upplåt rum i huvudbyggnaden till sommargäster.

Ibland förekom det att gårdsägare och sommargäster bodde under samma tak. De gårdsboende sommargästerna intog sina måltider på Ekenäs Pensionat, tillsammans med de sommargäster som bodde på pensionatet. Den lokala samlingsbeteckningen för dessa sommargäster var badgäster. Mjölk, grädde, smör och ägg som badgästerna fick på pensionatet kom från omkringliggande gårdar. Även fisk och skaldjur. (Informant 10) Därigenom har bebyggelsen vid Ekenäs över tid tillkommit genom fiske- och turistnäring.⁵⁵

⁵³ Byggnaden som kom att kallas "Sibirien" uppfördes som sillsalteri omkring 1890 på Hamnholmen utanför Ekenäs. År 1897 upphörde verksamheten, som tidigare nämnt, på grund av försämrat sillfiske och år 1918 flyttades byggnaden till sin nuvarande plats vid Långegärde, placerat vid sundet mellan Syd- och Nordkoster. På 1980-talet fanns ett stort samarbete med Bohusläns Museum och Chalmers Tekniska Högskola, och med personliga kontakter skapades museet "Sibirien" som också blev kulturminnesmärkt. En sådan form av kulturvårdande samarbete finns det inget kvar av idag. Förutom att byggnaden inrymmer museum finns också servering och försäljningslokal. (Informant 8; RAÄ)

⁵⁴ Anläggning för saltning av sill uppfördes på Hamnholmen öster om Sydkoster. Ekenäs pensionat tillkom i ett led av exporten av saltad sill då handelsmän behövde någonstans att äta och bo. Silloljan exporterades till bland annat Paris för gatubelysning som drevs av tran. (Informant 10)

⁵⁵ Strömstadsbon Julius Olsson började år 1902 att uppföra den hotell- och restaurangbyggnad som blev färdig år 1905 och än i dag inrymmer matsal, kök, hotellrum, reception etcetera. För att bredda verksamheten öppnade Olsson en affär i byggnadens nordöstra hörn, som snart också kom att bli postkontor. Samtidigt som Olsson byggde sin anläggning, minskade tillgången på sill och därmed förutsättningarna för sillsaltningen på Hamnholmen dramatiskt. Sillsalteriet lades ned, och hotell- och restauranggästerna uteblev i stort sett. Olsson gick i konkurs år 1908 men klarade sin försörjning genom att driva en blygsam pensionatverksamhet kompletterad med affären och posten. Han måste emellertid sälja fastigheten, vars byggnad därefter delvis under en period blev privatbostad för ägaren. Samtidigt som sillen försvann som underlag för verksamheten på Ekenäs inträffade emellertid andra händelser som blev lyckosamma för Olsson. (Informant 10)

Figur 22. Ekenäs Pensionat våren 2022. Parken domineras av glest placerade och högväxta ekar. Pensionatet är ursprungligen ett stort fyrfrontshus som successivt är tillbyggt. Även om byggnaden genomgått en del förändringar är pensionatets sekelskifteskarakteristik fortfarande avläsbar.

Samtida samhällsliga utmaningar för Sydkoster

Koster är en del av en större samhällsförändring och utgör numera ett ytterområde till Strömstad från att ha utgjort ett eget självhushållande samhälle en gång i tiden. I samhällsstrukturen har grundläggande förändring av hela samhället gjorts och förändringen är baserad på en penninghushållning som inte fanns för 50 år sedan. Det gick inte att leva på mindre kapitalinkomster vilket tidigare var möjligt genom naturhushållning. (Informant 1) Det huvudsakliga näringsfånget jordbruk upphörde först och sedan försvann fiskebruket. Konsekvensen av det blev att tidigare hävdad mark växte igen samtidigt som livsformen för den bofasta befolkningen förändrades. En grund till omvandlat näringsfång är efterkrigstidens jordbrukspolitik som ansåg att det inte fanns någon lönsamhet i småjordbruk. Vid denna tidpunkt fanns heller inget politiskt program för hur något som ansågs gammalmodigt skulle stöttas. Det är viktigt att väcka en tankegång eftersom det betyder att ett samhälle som ursprungligen varit helt självförsörjande plötsligt blir beroende av import. Det perspektivet fanns inte och jordbrukspolitiken drev importen som något positivt. (Informant 9)

Jämväl berör största delen i kommande samhällsplanering värdet av besöksnäringen och möjliggörande för turismen som näringsfång för att på så vis hålla liv i samhället, liksom i Mollösund. Vid planarbete har alla medborgare rätt att tycka till om bland annat kulturmiljön

genom så kallat samråd. Emellertid har de samhällsförändringar som skett över tid lett till att både Kosters Samhällsförening⁵⁶ och Föreningen Mollösund⁵⁷ har bildats.

Ytterligare en grund till omvandling av näringsfång var att fiskeverksamheten gick mycket bra under andra världskriget och flertalet fiskefamiljer fick därmed god ekonomi. Det speglade sig i nybyggnationer som inte längre relaterade till jordbrukets byggnadsutformning utan byggdes för rent boende. Följaktligen som tidigare nämnts uppstod nybyggda områden som liknar mindre urbana bostadsområden, som till exempel området vid Ekenäs. Det är tillika en konsekvens kring hur jordbruksfastigheterna upphörde att synas. Storstadslivet i Strömstad gav möjlighet till det kommersiella som inte fanns på Sydkoster vilket lockade bofasta öbor att flytta till fastlandet istället. För de berörda fiskarfamiljerna skulle fiskefångsten i vilket fall lämnas i Strömstad och det medförde också att flertalet valde att bosätta sig i Strömstad. Sammanfattningsvis blev det starten som medförde en viss avfolkning av ösamhället Sydkoster. På så vis började fiskebrukets nedgång och fick ett slut till grund av EU:s fiskepolitik med de kvotsystem som infördes på 1990-talet. (Informant 9)

Samtidigt som bofasta öbor börjar flytta till fastlandet startar en efterfrågan att bo på Sydkoster, vilket ledde till ökad efterfrågan på båtförbindelser för att pendla till Strömstad. Därför vid mitten av 1900-talet togs stora detaljplaner fram som förespråkade koncentrerad bebyggelse i rutnätsform, som förordats i fastlandets städer. Istället för rutnätsplaner föreslogs från lokalt håll en mer utspridd byggnation där markägare dels hade möjlighet att ge en tomt till sina barn och släktingar, dels sälja tomter för byggnation. Slutligen antogs de föreslagna detaljplanerna och sammantagen bebyggelse uppfördes vilket inte ansågs följde byggnadstraditionen på Koster. (Informant 8)

Samtida samhälliga utmaningar som Sydkoster står inför är en konsekvens av människors förändrade livsform över tid. Som exempel är att generationsskiftet inom de ursprungliga näringsfången jordbruk och fiske har upphört och att det är sällsynt att ungdomar som en gång flyttat från Sydkoster för vidareutbildning kommer tillbaka och etablerar sin verksamhet eller bildar familj. Den yngre generationen tillbringar många gånger sin tid på fastlandet istället. Sammanfattningsvis har helårsboende invånare minskat, vilket kan anses vara en konsekvens till att grundskolan på Sydkoster pausas från höstterminen 2022. Att grundskolan stängs ner medför ytterligare en spärr för att få tillbaka en yngre generation till ön. (Informant 1)

⁵⁶ Kosters Samhällsförening har som syfte är att tillvarata helårsboende kosterbors intressen när det kommer till Kosteröarnas utveckling och problem. Kosters Samhällsförening är politiskt oberoende. Inom Kosters Samhällsförening finns flertalet sektioner bland annat Kosternämnden och Kosters Hembygdsförening. Kosternämnden har tillkommit på begäran av politikerna i Strömstad tillsammans med Örådet, Kosters Samhällsförening. Kosternämnden har skapat ett partipolitiskt obundet forum, där Kosterbor på ett parlamentariskt vedertaget sätt kan uttrycka en majoritetsuppfattning i viktiga frågor. Kosters Hembygdsförening bildades 1981 och ingår i Bohusläns hembygdsförbund.

⁵⁷ Det finns två sektioner i Föreningen Mollösund: Fritidssektionen och Museisektionen. Museisektionen har som målsättning att lokala invånare och besökare ska upptäcka och förstå livet i fiskeläget Mollösund från äldre tider. Fritidssektionen har som målsättning att anordna aktiviteter för deltagande av både äldre och unga invånare i Mollösund.

Hur tar planeringen sig uttryck?

För närvarande finns inga pågående detaljplaner på Sydkoster och planeringsarbetet överlag anses av Strömstads kommun som ett låst läge. Det finns många äldre detaljplaner från 1960-talet som fortfarande har laga kraft. I samband med bildandet av Kosterhavets Nationalpark togs år 2009 en fördjupad översiktsplan fram över Syd- och Nordkoster, vilket hade en stor lokal förankring. Enligt FÖP 2009 ska äldre detaljplaner omarbetas och nya ska tas fram. Strömstads kommun har således inte haft möjlighet att ta fram en enda ny detaljplan eller omarbeta befintliga sedan år 2009 då det är ett problem att finna en hållbar lösning på vatten och avlopp på Kosteröarna. (Informant 4)

Vatten och avlopp är en mycket dyr frågeställning som Strömstad kommun fortfarande inte funnit någon lösning på. Arkivhandlingar påvisar att arbetet med vatten och avloppsfrågan har gjorts sedan 1980-talet utan framgång. Det medför en slags stagnation av utvecklingen av Sydkoster då inga nya områden kan planeras. Omarbetning av gällande äldre detaljplaner från 1960-talet är också i stagnation. Detaljplanerna omfattar nya byggrätter för befintliga fastigheter som togs fram vilket främjade byggande av moderna fritidshus vid den tidpunkten. Således "säger" de äldre detaljplanerna i själva verket inte så mycket och saknar ur bevarande perspektiv skydd för den äldre bebyggelsen. Därmed finns inget juridiskt stöd för den äldre bebyggelsen. Det förklarar det låsta läget för Strömstad kommun vilket i förlängningen påverkar omarbetning av befintliga detaljplaner på Kosteröarna för att öka kulturhistoriskt skydd på den äldre befintliga bebyggelsen. Det försvårar dessutom processer med bygglovsskeden och de fastigheter som ligger utanför detaljplanelagt område. (Informant 4)

Figur 23. Exempel från 2000-talet: Det fanns byggrätter i detaljplaner från 1960-talet, således har större anläggningar som Ekenäs pensionat byggt ut två stora hotellbyggnader. De ganska stora och till synes klumpiga tillbyggnaderna var inte avsikten för den delen av Ekenäs när detaljplan togs fram. Byggnadskomplexet ligger högt och är den första bebyggelsen som syns vid annalkandet till Ekenäs, Sydkoster. På Sydkoster finns det många äldre detaljplaner från 1960-talet som gäller fortfarande. Enligt FÖP 2009 ska äldre detaljplaner omarbetas och nya ska tas fram. (Informant 4)

6.4 Ekenäs Pensionat, detaljplan för Kile 1:96, 1:97, 1:112 m.fl.

Kommunfullmäktige i Strömstad kommun antog detaljplanen för fastigheterna Kile 1:96, 1:97, 1:112m.fl. år 2002, vilken medger ändrad markanvändning och utökning av nya byggrätter. Huvuddragen i detaljplanen för pensionatets fastighet anges som allmän plats i detaljplanen vilket medför allmänhetens tillgänglighet längs strandlinjen utökas jämförelsevis med den äldre tidigare gällande planen. (Strömstad Kommun, DP, 2003, s. 1)

Planändringen betraktas därmed medföra förtätning av samhällsområdet Ekenäs som ligger i område av riksintresse för kulturmiljövården. Planen innehåller därför skydd för större förändringar i den befintliga kulturmiljön. Kulturmiljön karaktäriserar badortslivet från sekelskiftet 1900 fram till sekelskiftets mitt. Riksintresset lyder med ”*Motivering: Skärgårdsmiljö* där jordbruk kombinerat med småfiske och skaldjursfångst utgjort basen för ekonomin och där *odlingslandskap* och gårdsbebyggelse är präglad av *laga skifte* och den strandnära bebyggelsen av *badortslivet* och det ökade fisket kring sekelskiftet 1900. *Uttryck för riksintresset: Miljön runt Kustersundet och Sydkoster. Den ännu iakttagbara strukturen i landskapet med jordbruksbebyggelse belägen i det inre av Koster och strandnära bebyggelse med anknytning till fiske (sjöbodas, magasin, tomtningar) eller badortsliv. (RAÄ, Koster [O 73] Tjärnö socken)*

Huvuddragen i detaljplanen för Kile 1:96 består av att Ekenäs Pensionat med park och uteservering ska bevaras då de tillsammans utgör ett viktigt inslag i miljön för Ekenäs och hela Sydkoster. (Strömstad Kommun, DP, 2003, s. 1) Flertalet förändringar och tillbyggnader har gjorts på pensionatet genom tidigare år. Antikvariskt utlåtande från Bohusläns Museum gör bedömningen att det inte är tillämpligt med något strikt krav på bevarande eller återställande av pensionatet till en viss tidsperiod. (Bohusläns Museum, MN/2001–0190) Bedömningen är också att förtätningen i området Ekenäs inte anses vara till skada för det allmänna intresset. (Strömstad Kommun, DP, 2003, s. 2) Mot hamnen och havet medges tre nya byggrätter för uthyrningsrum. Syftet med detaljplanen är att frambringa nya uthyrningsrum eftersom pensionatet har behov av moderna och vinterbonade anläggningar för att kunna bedriva verksamhet året runt.

Den föreslagna nybyggnationen inom Kile 1:96 ligger inom område för pensionat- och hotelländamål. (Strömstad Kommun, DP, 2003, s. 3) Från antikvariskt håll framhålls från Bohusläns Museum att ytterligare privatisering av området, samt nya föreslagna byggnader kring pensionatet, skapar ett igenbommat och exkluderande pensionatsområde i sin helhet. (Bohusläns Museum, MN/2001–0190) Jämväl delas inte synsättet att befintlig pensionatsbyggnad ska byggas till för att på så sätt återskapa en slags karaktär av sekelskiftesbyggnad anno 1900. För huvudbyggnaden föreskriver detaljplanen att ”*exteriörens karaktär skall bevaras*”. Ur antikvarisk synpunkt framhålls emellertid att förändring av enstaka exponent påverkar en stor betydelsebärare i sammanhanget. Museet betraktar utsträckningen av den sammantagna proponerade förändringen i området är alldeles för omfattande och ställer sig tveksam till de föreslagna tomterna. Museet ställer sig starkt emot ytterligare exploatering av området. (Bohusläns Museum, MN/2001–0190)

Beslut om antagande av detaljplanen överklagades hos Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Flera fastighetsägare påpekar ett stort allmänt bevarandeintresse berörs av detaljplanen. De påvisar även ett starkt enskilt intresse för dem som bor på Sydkoster att förekommande oexploaterade område och vegetation bevaras. Följaktligen har personer, vilka köpt fastigheter i området, upplevt att fastighetsköpet utgjort en garanti för att bevara dessa värden. Bevarandet ska då stärkas genom att den berörda naturmarken utlagts om allmän plats i detaljplanen. (Länsstyrelsen Västra Götalands län, 2003) Länsstyrelsen menar att en i planbestämmelserna fastställda och medgivna utformningen av nya och befintliga byggnader inte medför någon betydande olägenhet för omgivningen och riksintresset i Ekenäsområdet. Detsamma gäller för befintliga fastigheter.

Syftet med detaljplanen var som tidigare nämnts att bland annat åstadkomma nya rum för uthyrning för Ekenäs pensionat i moderna och vinterbonade anläggningar. Detaljplanen innehåller bestämmelser som ska ge skydd åt befintlig kulturmiljö mot större förändringar medan i fördjupad översiktsplan är området utpekade som utvecklingsområde för bebyggelse. Länsstyrelsen i Västra Götalands län avslog överklagandet med bevekelsegrund att ”några allmänna intressen inte hade åsidosatts och att Strömstads kommun inte hade överskridit det handlingsutrymme som medges i reglerna i Plan- och Bygglagen”. Planen bedömdes inte medföra ”sådan betydande olägenhet för några enskilda intressen att planen inte kunde godtas”. (Länsstyrelsen Västra Götalands län, 2003)

Således blev Länsstyrelsens beslut överklagat till regeringen och Miljödepartementet. Regeringen avslår överklagandet. Beslutet konstaterar att den fördjupade översiktsplanen för Kosteröarna påvisar att Strömstad kommun eftersträvar balans mellan utveckling av fritidsboendet och turismen och det orörda natur- och kulturlandskapet. ”En ökning av det rörliga friluftslivets anläggningar skall kunna ske som komplettering av pågående verksamheter efter detaljplaneläggning”. Ärendet överklagas vidare till Högsta Förvaltningsdomstolen, dåvarande Regeringsrätten. Högsta Förvaltningsdomstolen finner att regeringens beslut inte strider mot någon rättsregel och att regeringens beslut ska stå fast. (Högsta Förvaltningsdomstolen, 2004)

Kulturvårdens reaktion på Sydkosters samhällsförändringar 1980–2010-talet

Det finns i de bohuslänska kommunerna kulturmiljövårdsprogram. Strömstad kommun tillsammans med Bohusläns museum sammanställt ett kulturmiljövårdsprogram. Somliga kulturmiljövårdsprogram tar sig uttryck i form av lokala historieböcker med urval av kulturmiljöer. Kulturmiljöarbetet kretsar också kring kunskapen om bygdens liv och historia som ger individen perspektiv på tillvaron och känsla av trygghet och förankring i samhället. Seder och bruk, språkliga förändringar, dialekter, sång, musik, danser och lekar är exempel på kulturella uttryck som bör bevaras och levandegöras. ”En god kulturmiljö är en del av vår levnadsstandard”: Kulturmiljövården syftar till att bevara, vårda och föra vidare gångna tiders kulturarv inom kommunen. (Strömstad kommun, ÖP 1998, s. 50) Inriktningen gäller för kulturmiljöprogrammets utgångspunkter för kulturmiljöarbetet och vid utformning av kompletterande bebyggelse ska den lokala byggnadstraditionen tjäna som utgångspunkt.

Områdesbestämmelser och förhöjd lovplikt är också föreslaget som reglering av ”sådana åtgärder som negativt kan påverka de kulturhistoriska intressena”. När det kommer till sammanhängande bebyggelse som turistanläggningar ska utbyggnation av anläggningar för turism och friluftsliv prövas i översiktsplanen eller detaljplan. Vid utformning och lokalisering ska avvägande göras mot redovisade riksintressen. (Strömstad kommun, ÖP 1998, s. 55)

Sammanfattningsvis definieras kulturmiljöarbetet av kulturmiljöer som av ”mänsklig hävd påverkat landskapet skall med varsamhet utnyttjas med hänsyn till fornminnen samt värdefulla kultur- och naturmiljöer”. (Strömstad kommun, ÖP 1998, s. 50) Översiktsplanen framhäver att kulturvård av kulturmiljön sker främst genom vardaglig användning av till exempel byggnader och fortsatt brukande av jord och skog. Den omnämner också att gångna tiders bebyggelse är väl anpassad till landskapet och sparar odlingsvärd mark, samt avstår från grova ingrepp i terrängen. Frågan blir då om kulturvård av kulturmiljöer endast ska bevara det befintliga i så lång utsträckning som möjligt. Frågan leder också vidare till om det innebär ett småskaligt brukande av landskapet, vilket få invånare numera kan försörja sig på. Det centrala i frågan hur vardaglig användning ska möjliggöras och bli lönsam är obesvarad i kulturmiljöarbetet. Likaså hur brukandet av marken för andra ändamål än turism och pendlingsbostad förblir obesvarad.

Under perioden 1996–1998 fångar kulturmiljövården upp den äldre bostadsbebyggelsen som innehar ett stort estetiskt och kulturhistoriskt värde och framhäver att ekonomibyggnader har bevarandevärde. Vid utformning av kompletterande bebyggelse bör den lokala byggnadstraditionen tjäna som utgångspunkt. Ett exempel på remissutlåtande beträffande detaljplaneförslag Kile 1:12, Sydkoster år 1989: Detaljplaneförslaget där området ingår i ett riksintresse för kulturmiljövården borde redovisas i planen. Det saknas hur anpassning ska ske gentemot de kulturmiljövården som riksintresset innehar. Q-beteckning påvisar att det finns en idé om lokala byggnadstraditionens roll för utformandet av nybyggnation. Förslag på att förtydliga detaljer som fasadbeklädnad av trä, sadeltak med tydligare låsta vinklar framhålls samt att förtydliga de värden som riksintresset besitter. (Bohusläns Museum, 853/89 D)

Vården som lyfts fram är något som är ovanligt och välbevarat och är det enda som är kvarvarande av sitt slag. Värde beskrivs också som något av mycket hög ålder eller som är identitetsskapande också på det personliga planet. Det kan vara kulturvärde som är typiskt för en region eller som rymmer ett stort tidsdjup och som har pedagogisk potential genom sin tydlighet. (Kulturmiljöer och kulturmiljöarbete i Strömstad, 2002, s. 8) I kulturmiljöunderlaget går det inte att finna något som anses stå i direkt konflikt med varandra. I kulturmiljöprogrammen används nyckelord som lokala särdrag, autenticitet, mångfald, representativitet och helhetsperspektiv. (ibid) Kulturmiljömålen uttrycks både som de utvalda enskilda delmiljöerna på Nord- och Sydkoster och i egenskap av landskaps- och bebyggelsebild som helhet långsiktigt ska bibehålla sin karaktär. Nyttillskott skall utformas och inpassas med hänsyn till miljön, och större exploateringar i form av sommarstugeområden eller stugbyar undviks. Platsens kulturvården tas tillvara vid utveckling

av den turism som nyttjar öarna som besöksmål”. (Kulturmiljöer och kulturmiljöarbete i Strömstad, 2002, s. 32)

Inför bildande av Kosterhavets Nationalpark togs år 2006 ett kulturhistoriskt underlag inför fördjupad översiktsplan Kosteröarna fram. (Bohusläns Museum, 2006) Det understryks att kulturmiljöerna på Kosteröarna ska ses som integrerande del av en större helhet. Det vill säga det går inte att rycka ut någon del i kulturmiljön utan att bryta ett betydande holistiskt samband. (Bohusläns Museum, 2006, s. 9) I och med bildandet av Kosterhavets Nationalpark kommer omfattande arbete med kunskaper och erfarenheter som berör kulturmiljön byggas upp. Det tydliggörs genom en kulturmiljöstrategi. Kulturmiljöstrategin vägleder i frågor kring vad som ska klargöras och åskådliggöras i kommande planering. Det omfattar kulturlandskapets användning, vård och underhåll samt värnandet av den genuina bebyggelsen. Viktiga frågor tas upp kring hur den äldre bebyggelsens karaktär ska bevaras och vidmakthållandet av de traditionella bebyggelsemönstrens ska tydliggöras på Kosteröarna. Även nya bostäder ska utformas utan att påtagligt förändra karaktären i miljön. I det påbörjade planarbetet är det särskilt viktigt att redovisa och finna skydd för de historiska lämningar som saknar skydd genom lagen om kulturminnen. I kulturmiljöstrategin ska också byggas kunskap genom att definiera de områden där kunskapen behöver fördjupas. (Bohusläns Museum, 2006, s. 10)

Remissyttrande beträffande samråd till förslag av inrättande av Kosterhavets Nationalpark handlingar från år 2007: Planen är avsedd som del i arbetet med förverkligande av Kosterhavets Nationalpark också en fördjupning av tätbebyggda områden som exempelvis Ekenäs. Strömstads kommun har i sitt kulturmiljöprogram utsett delar av Nordkoster, Sydkoster, Ursholmen och Ramsö. Sydkoster och del av Nordkoster är, som tidigare nämnts i texten, av riksintresse för kulturmiljövård. Antikvariskt utlåtande ser positivt på att en nationalpark skapas på Koster och föreslår några informativa komplement till beslutet. Det framhålls också att det är en unik miljö med stora värden i det marina och i landskapet, samt naturvärden och den värdefulla kulturmiljön. (Beteckning: NoK 584–2007)

Antikvariska utlåtanden från Bohusläns museum efter 2010-talet omfattar en del bygglov för nybyggnationer och rivning av befintliga ursprungliga byggnader som Bohuslänska dubbelhus. Det speglar i sig en ny form av omvandling av kulturmiljöer. Ett exempel är bygglov för nybyggnad av fritidshus och rivning av befintligt, samt nybyggnad av förråd. Bostadshuset är ett traditionellt dubbelhus och i stort sett mycket välbevarat men är påtalat i bygglovsansökan i mycket dåligt tekniskt skick. Att bostadshuset är i mycket dåligt tekniskt skick går inte i ett antikvariskt utlåtande att motbevisa. Det nya förslaget på byggnation innebär ett betydligt större boningshus än traditionellt i Kosters byggnadstradition, med undantag av enstaka större gårdar. Museet ställer sig negativt till att dels riva ett äldre traditionellt gestaltat hus i kulturmiljön Koster. Dels att omgestalta en traditionell byggnadstyp utan respekt för originalhuset, det vill säga det Bohuslänska dubbelhuset. Följaktligen i det här fallet finns ingen erinran kring ny förrådsbyggnad. (Bohusläns Museum, BM 331–2016)

Ytterligare ett exempel är anläggande av hotell- och restaurangverksamhet av fastighet som ligger inom riksintresset för kulturvård och som också utgör en kommunal bevarandevärd kulturmiljö. Fastighetens äldre byggnader har utgjort ett småjordbruk med odlingsbar mark. Med tanke på Sydkosters tidigare öppna jordbrukslandskap samt glest belägen bebyggelse blir anhopningen av anläggningar och byggnader för tät på alltför liten yta. Rekommendationen är att ta vara på den befintliga mangården och ekonomibygnaderna och anpassa nytillkommen bebyggelse på ett mer varsamt sätt i den traditionella gårdsbilden. (Bohusläns Museum, 19/0402) Kritik riktas mot att mangården, se ovan, kommer rivas enligt uppdrag. Det finns inget förtydligande eller motivering kring varför mangården måste rivas. Museet anser att nybyggnad av bostadshus och avstyckningar ska anpassas till den ursprungliga gårdsbilden och inte tvärtom och är negativa till förslaget. (Bohusläns Museum, 20/0096)

När det kommer till resonemanget kring kulturvård anses det från informanter i studien att det saknas dialog och kommunikation kring ämnet. Det upplevs således att det finns ingen förändring och ingen förbättring och att tänkandet kring bygglovsfrågor är annorlunda numera än tidigare. Till exempel blev en detaljplan planstridig vid önskan om att återuppbygga en gammal nedriven lada på Sydkoster, vilken tillhörde en av de äldsta gårdarna på Sydkoster. Ur kulturhistoriskt perspektiv är ladan mycket intressant att upprätta igen. Följaktligen blev ladan planstridig eftersom detaljplanen från 1960-talet inte hade tagit ladan i beaktning i planen. Syftet med detaljplanen var då att främja bland annat nybyggnationer av fritidshus och ekonomibygnaden föll därmed mellan stolarna. (Informant 6) Följaktligen påvisar exemplet med ladan att kulturmiljöarbetet och kulturhistorisk värdering kan bli motarbetat genom äldre detaljplaner även om möjligheten att återskapa eller bevara finns hos aktören.

Avslutningsvis bildades år 1981 Kosters Samhällsförening av kosterborna som en slags motkraft till tendensen av stigande priser på fastighetsmarknaden och kommersiella intressen. På 1980-talet fanns ett stort samarbete mellan Bohusläns Museum och Chalmers Tekniska Högskola. Det var genom kontakter och nära samarbete som skapade museet sillsalteriet Sibirien. Samarbetet ledde så småningom till att byggnaden också blev kulturminnesmärkt. Det finns en uttryckt avsaknad av sådant samarbete med kulturvårdens institutioner idag och Kosters Samhällsföreningen har endast möjligheten yttra sig vid framtagandet av detaljplaner.

Figur 24. Ekenäs pensionat på Sydkoster, årtal okänt.

Figur 25. Ekenäs pensionat på Sydkoster år 2022. Fotot och vinkeln är inte exakt taget som på fotografiet ovan, men ger en indikation på områdets transformation både ur bebyggelse- och växtlighetsperspektiv.

7 DISKUSSION AV FALLSTUDIE OCH INTERVJUSTUDIE

I tidigare forskning analyserar Arén (1989) helårsboendet på Karingön och öbornas syn på framtagna bevarandeplaner varpå de frågar sig varför ska den genomföras och i vems intresse. Utifrån öbornas perspektiv på bevarandepolitiken var bevarandeplanen ett uttryck för centralstatens intresse att slå vakt om sina intressen i skärgården, det vill säga, slå vakt om fritid och turism. Därmed uppfattades den statliga politiken som ett hot och kommunen ansågs agera alltför svagt utan stöd för öns framtid. Öborna ställde sig frågan att ”med vilken rätt politiker och myndigheter hade att frysa utvecklingen på ön ett visst skede?” Från lokalt perspektiv kan alltså bevarandepolitikerna framstå som uttryck för en etnocentrisk och elitistisk kultursyn. (Svenska byggnadsvårdsföreningen, 1989, ss. 8–14)

Detta kapitel diskuterar och sammanställer vad som kommit fram i intervjuplanen för att få en uppfattning kring hur kulturvårdens förhållningssätt och metoder förändrats i kustsamhällens kulturmiljöer i Bohuslän de senaste 40 åren. Kapitlet berör också vilka samhälleliga utmaningar som Mollösund och Sydkoster står inför och hur kulturvårdens förhållningssätt och metoder av det samlade kunskapsvärdet i Bohuslänns kustkulturmiljöer. Diskussionsdelen avslutas med en sammanfattning och framtida forskning.

7.1 Samhällsförändringar de senaste 40 åren

Vid sammanställning av svar från intervjuformulär av samtliga informanter blev det möjligt att tolka och förstå hur de tre olika strukturerna kan relateras till kulturvårdens förhållningssätt och metoder genom att sortera in intervjuvaren i respektive näringsfångsstruktur, bostadsägarstruktur och samhällsplaneringsstruktur. Sammanfattningsvis har livsformen förändrats över tid i Bohuslänns kustsamhällen och det har betydelse för samhällens fortlevnad. Samhällsförändringar sker naturligt och hela tiden och utifrån kulturmiljöarbetets perspektiv medför det nya bedömningar för kulturvårdens organisationer av de värden som finns i Bohuslänns kustsamhällens kulturmiljöer.

Omvandlingsprocessen har medfört en ökning inom besöksnäringen och turismen har blivit ett nytt näringsfång i Bohuslänns kustsamhällen. Studien visar att kulturvården är minst integrerad i näringsfångsstrukturen men ändå arbetar i ”bakgrunden” då kustsamhällens kulturhistoriska värden ska upprätthållas, underhållas eller bevaras eftersom dessa värden utgör en viktig resurs för besöksnäring och efterfrågan på en viss boendeform. Antikvariens utlåtanden syns annars till mestadels i kommunens kulturmiljöprogram, detaljplan och utlåtanden vid bygglovsansökningar. Beaktandet är många gånger betingat med vad vederbörande som söker bygglov eller remiss har för inställning till begreppet kulturmiljö. Emellertid är det sällan som antikvarien får veta hur yttrandeärendet eller rådgivningen handläggs, det vill säga vad utfallet av utlåtandet blir.

När det kommer till bostadsägarstrukturen visar studien att på samma sätt som för 40 år sedan att Bohusläns kustsamhällen avfolkas med helårsboende människor och kvarvarande befolkningen är i pensionsmässig ålder eller äldre. Jämväl finns en starkt framträdande trend av delårsboendet i kustsamhällen. Det omfattar numera personer som tidigare inte haft direkt anknytning till platsen. Studien visar också tydligt en ändrad boendeform vilken har ökat markant de senaste 40 åren. Den fria marknaden i form av utförsäljningen av fastigheter i kustsamhällen har medfört stor förändring för berörda kommuner i form av minskat skatteunderlag då helårsboendet har förändrats till delårsboende och fritidsboende. I studien framkom att kustkommunerna inte har verktygen att bemöta denna utveckling och även om lagstiftningen reglerar själva uppförandet av fritidshus finns det inget i lagen som reglerar hur ett permanent boende brukas. (Informant 3; Informant 6) Således är det lätt att kringgå lagstiftningen genom att uppföra hus för permanent boende och att sedan bruka dem som fritidshus.⁵⁸

Studien påvisar likartade samhällsutmaningar i både Mollösund och på Sydkoster. Till exempel minskar befolkningsunderlaget i form av helårsboende. Det sviktande befolkningsunderlaget påverkar i förlängningen skatteunderlaget för respektive kommun och har lett till att grundskolan är nedlagd i Mollösund och grundskolan på Sydkoster pausas från höstterminen 2022. Många av Bohusläns kustkommuner har liknande samhällsutmaning som Orust- och Strömstads kommun med avfolkning och en helårsboende befolkningen som är äldre. Att hitta förutsättningar för att skapa arbetstillfällen och samhällsservice som lockar yngre generationer är en väldigt stor utmaning. Det är flertalet faktorer som måste sammanfalla för att få det att fungera. Följaktligen verkar den gemensamma utmaningen vara att få en befolkning som bor året runt. Målsättningen för både Orust- och Strömstads kommun är att få fler helårsboende och ett åretruntsamhälle kommer finnas kvar. Största delen i kommande planering berör värdet av besöksnäringen och möjliggör för turismen som näringsfång för att på så vis hålla liv i samhället.

Det som skiljer kommunerna åt i denna målsättning är att Strömstad kommun har svårighet att arbeta vidare med samhällsplaneringen av Sydkoster då det hänger på lösningen av vatten och avlopp. Således står planeringen stilla för stunden. När det kommer till klimatförändringars inverkan i form av havsnivåhöjning har i de nya detaljplanerna för Västra- och Östra hamnområdet i Mollösund beskrivit hur bevarandet av kulturmiljön ska gå till. Samtidigt har nya detaljplaner tagit bevarandet från äldre planen i beaktning och öppnar upp för förtydligande på punkter som tidigare varit oklara, som till viss del blivit feltolkat. På Sydkoster finns inga pågående detaljplaner och således heller ingen synlig åtgärd för klimatförändringars påverkan av kulturmiljöer.

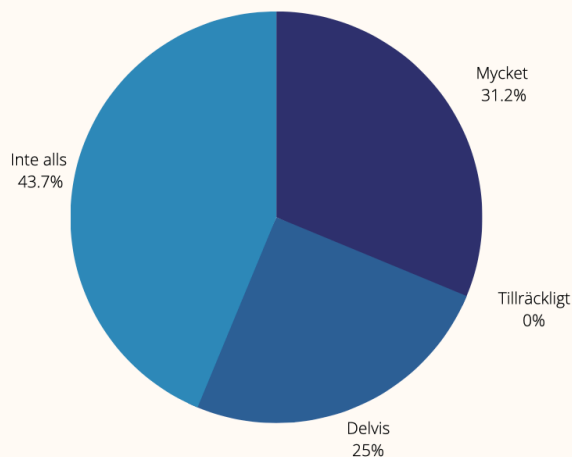
⁵⁸ Den fria fastighetsmarknaden har skapat skyhöga fastighetspriser vilket skulle kunna regleras genom lagstiftning som boplikt. Boplikt finns emellertid inte i Sverige och förköpslagen från 1984 fick inte det genomslag som var dess syfte. Syftet med förköpslagen var att stäva fritidsboendets voluminösa utbredning. (Svenska byggnadsvårdsföreningen, 1989, ss. 31–32) Enligt Miljöbalken (1998:808) får inga nya fritidshus uppföras vilket är enkelt att kringgå genom att bygga ett permanent boende som används som fritidshus. Det finns inget i lagen som reglerar hur du använder ditt permanenta boende. Således byggs många permanenta bostäder som används som fritidshus, vilket är en generell utveckling i Bohusläns kustsamhällen.

Med det som bakgrund har denna studie bland annat undersökt *på vilket sätt antikvarien har förhållit sig till samhällsförändringar i sina yttranden*. Studien visar att bygglov utgör en återspeglning av olika samhällsförändringar. 25% av informanterna, antikvarierna, uppfattar sig själva förhållit sig delvis till samhällsförändringar i sina yttranden. Det förklaras med att kulturmiljön är viktig del av detaljplanen som prövas mot trender som uppstår i ett område. (Informant 6) I vissa fall upplever en av informanterna att antikvarien har förhållit sig mer trendbundet än traditionsbundet till samhällsförändringar i sina yttringar. (Informant 8) I andra fall kan det förekomma bestämmelser i detaljplanen kring utformning av befintlig bebyggelse som gör att den befintliga byggnaden blir planstridig. (Informant 7) Det vill säga något har förvanskats på ett sätt som inte är förenligt med områdets byggnadsvårdsprogram. Vissa byggnader hamnar till och med mellan stolarna då detaljplaner styr. Det kan resultera i historisk förvanskning eller att innehållet i detaljplanen inte stämmer med husets ålder när det kommer till hur utformandet av om- och tillbyggnad ska se ut. Medelst att en byggnad övergår till att bli planstridig är det möjligt att i detaljplanen förtydliga varsamhetskravet som då beskriver hur byggnaden ska utformas. (ibid)

Ur antikvarisk synpunkt finns avvägningarna av samhällsförändringar alltid med i antikvariska yttringar. (Informant 3; Informant 6) Sammanfattningsvis görs slutligen avvägningarna mellan antikvariskt utlåtande och samhällsförändringar av kommunen som beslutsfattande institution i översiktsplaner, detaljplaner och bygglov. Studien visar också att praktiska förutsättningar har förändrats. Till exempel fanns väldigt många fler antikvarier anställda under 1980–1990-talen på Bohusläns museum än vad det gör under 2010-talet och framåt. (Informant 6) Följden blir då minskade resurser för antikvarisk kompetens att arbeta med utlåtanden och prioriteringarna blir därmed annorlunda. Samtidigt utmanas antikvarisk kompetens i offentlig sektor av att privatanställda konsulter med antikvarisk kompetens blir fler. Det medför att resurserna för kommun och museum blir ännu snävare och för antikvarien anställd i offentlig sektor räcker inte resurserna till att vara både konsulent och konsult. Således blir det svårt att hinna med all efterfrågan av antikvariskt utlåtande när Bohusläns museum samtidigt får konkurrens av privata konsulter. (ibid)

På ett annat sätt anser en informant att Bohuslänsk byggnadstradition haft en negativ utveckling ur kulturvårdssynpunkt då praktiska förutsättningar har förändrats för om- och tillbyggnader som tidigare varit en del av samhället i form av att ta vara på det gamla för återbruk och att tänka sig för innan större om- och tillbyggnader utförs. (Informant 8) Ytterligare en informant menar att fokus har flyttats från att ta kulturmiljön under övervägande utifrån årsringar, till hur den traditionella värdefulla miljön *uppfattas*. Sammantaget upplevs det att antikvarierna har olika uppfattning i den problematiseringen. (Informant 6)

**Antikvarien och samhällsförändringar:
På vilket sätt har antikvarien förhållit sig till samhällsförändringar
i sina yttringar?**

Figur 26. Cirkeldiagram sammanställt utifrån studiens frågeformulär och svar från samtliga informanter i undersökningen. Studien visar att 68,7% av informanterna uppfattar att antikvarien inte förhållit sig tillräckligt till samhällsförändringar. Det beror på att samhällsförändringar ofta sker i ett högt tempo där inte lagstiftningen hinner med. Till exempel har efterfrågan av bygglov beträffande solceller på taket ökat, vilket kan kopplas till att energikostnader blivit höga. (Informant 3) Resterande informanter anser att antikvarien har förhållit sig mycket till samhällsförändringar vilket då kan tolkas som situationsbundet i relation till olika remissärenden. Från hembygdsrörelsen framförs från en informant att i det moderna samhället finns en avsaknad av stolthet i äldre kultur. Det handlar om att vidhålla byggnadstraditioner men också acceptera nya inslag som har förankring i den lokala traditionen. (Informant 8)

Utifrån Orust- och Strömstad som ett kommunperspektiv anser 43,7% av informanterna att antikvariens yttringar inte förhållit sig till samhällsförändringar alls. En liten kommun som Strömstad kommun har svårt att få resurserna att räcka till egen kommunantikvarie eller bygglovshandläggare med antikvarisk kompetens. De resurser som finns är riktade till att använda antikvarisk kompetens genom Bohusläns Museum. Bohusläns museum är viktig remissinstans för Strömstad kommun och således viktigt kompetens i kulturvårdsuppdrag för kommunen. Omständigheterna har utvecklat en annan möjlighet genom att samverka med antikvarisk kompetens från närliggande kustkommuner. Till exempel har några ärenden för Strömstads kommun varit möjliga att konsultera med antikvarie i angränsande kommun. Således handlar det då om rådgivning och agera bollplank, då antikvarien inte vill uttala sig skarpt eller skriva utlåtande då vederbörande arbetar i annan kommun. (Informant 4) 31,2% av informanterna, planarkitekt och Föreningen Mollösund, uppfattar att antikvarien förhållit sig mycket till samhällsförändringar i sina yttringar, och ibland inte alls, men det beror på vad kulturvårdsärendet gäller.

7.2 Vilka samhällliga utmaningar står Mollösund och Sydkoster inför?

Både fallstudien och intervjustudien visar att Mollösund och Sydkoster står inför utmaningen att hitta förutsättningar för att skapa arbetstillfällena som främjar en helårsboende befolkning. Utmaningen ligger också i att få fungerande samhällsservice året runt. Således uppstår kritiska frågor kring bostadsägande, skola och infrastruktur det vill säga affär, vatten och avlopp, samt transport från öar till fastlandet etcetera. Utmaningarna är likartade för både Mollösund och Sydkoster.

Fallstudien påvisar att det byggs mestadels i Bohusläns kustsamhällen för att bemöta efterfrågan av fritidsboende och besöksnäring i form av turism. Ägandeformer och marknadsmässigt tryck är ytterligare en utmaning då det kommer till hur mycket ett litet samhälle som Mollösund och Sydkoster klarar att förändras. Det visar sig att kustkommuner inte har verktygen för att hantera den starka köpkraft som styrs av den fria marknaden. Från antikvariskt perspektiv krävs därför en ständig diskussion kring vilka förändringar som kustsamhällen tolererar och vad som därmed ska möjliggöras i känsliga kustkulturmiljöer som dessa. När det kommer till möjliggörande av helårsboende är det svårlöst så länge marknaden styr och blir kvarstående ett problem eftersom fastighetsmarknaden styrs av krafter som respektive kommun inte kan reglera.

På intervjufrågan *hur tar de samhälliga utmaningarna sig uttryck i planeringen av Mollösund och Sydkoster* visar studien att största delen i kommande planering berör värdet av besöksnäringen. Planeringen möjliggör för turismen som betraktas som nytt näringsfång och på så vis hålla liv i kustsamhället. Det ska tilläggas att målsättningen finns kvar att planeringen ska leda till fler helårsboende och ett åretruntsamhälle. Kritiska röster menar att Hamnplanen i Mollösund är framtagen för att främja ett helårsboende men på sikt sannolikt kommer nyttjas för fritids- och turistverksamhet. På Sydkoster finns en vilja att utveckla och även där främja helårsboende.⁵⁹ Svårigheten med samhällsplaneringen av Sydkoster hänger som tidigare nämnt, på lösningen av vatten och avlopp som stått olöst sedan 1980-talet. Som också tidigare nämnts står därför samhällsplaneringen på Sydkoster stilla för stunden. Kritik har framförts från informanter som arbetar ideellt att det behövs en mer positiv inställning från beslutsfattande myndigheter att aktivt vilja behålla Bohusläns specifika kustsamhällen. Kritiken riktas åt att det inte finns något distinkt i politiken som har tydliga mål för en hållbar inriktning av samhällsplanering i kustsamhällen, utan förhåller sig mer åt en ensidig planering för turism och handel först och främst.

⁵⁹ Det faktum att flertalet ungdomar har en önskan om att få bosätta sig på Sydkoster och driva självhushåll är inget som har bemöts i planarbetet. Det behövs återanvändning av befintlig bebyggelse samt nybyggnation av fastigheter som inte blir styrd av den fria fastighetsmarknaden. Fastighetspriserna är väldigt höga och konsekvensen blir att avfolkningen fortsätter då det blir för dyrt att köpa hus eller bo kvar. Förutsättningarna för återbruk har även förändrats från att tidigare varit en del av samhället genom att ta vara på det gamla och tänka sig för innan större ombyggnader gjordes. Då mark- och fastighetspriser har ökat oerhört blir tendensen att efterfrågan och ekonomiska resurser först och främst styr. Således är det resultatet av den fria marknaden i form av utförsäljningen av fastigheter. (Informant 9)

Överensstämmer då planbesluten på Mollösunds och Sydkosters med tanke på dessa kustsamhällens utmaningar? I Mollösund går meningarna isär, men genom den nya detaljplanen har bevarandet från den äldre detaljplanen tagits med. I och med det öppnar den nya detaljplanen upp punkter som tidigare varit oklara och tidigare till viss del blivit feltolkat. Sammanfattningsvis belyser och tydliggör detaljplanen bevarandet och kulturvård på ett fokuserat vis men är inte den enda lösningen på problematiken kring att upprätthålla kustsamhället året runt.

På Sydkoster finns många äldre detaljplaner från 1960-talet vilka fortfarande lyder under laga kraft. Enligt FÖP 2009 ska äldre detaljplaner omarbetas och nya ska tas fram. Informanter insatta i FÖP 2009 anser att Strömstads kommun inte följt vad som sagts om bostadsbyggandet. Dock är kulturvårdsfrågan utifrån natur- och kulturarbetet synligt i FÖP 2009 men måste ske i samspel med samhällsutveckling i form av nybyggnation och det har uppstått ett låst läge i planeringen och inte så mycket planerat som Strömstad kommun uttryckligen önskar och vill.

7.3 Kulturvårdens förhållningssätt och metoder av det samlade kunskapsvärdet i Bohusläns kustkulturmiljöer

Studien av frågeformuläret och intervjuformuläret visar att kustsamhällena överlag i Bohuslän befinner sig under hårt förändringstryck. Med förändringstryck menas här omvandling av brukandet av bostäder i form av att permanent bostad används som fritids- eller delårsboende. Det omfattar till övervägande del fritidsboenden och delårsboenden särskilt under sommarhalvåret.

Förändringstrycket tar sig också uttryck genom att bostadsägarna till övervägande del har krav på en viss modern standard av sitt hus. Många gånger är det starka ekonomiska resurser och efterfrågan som styr förändringen där bygglov är en del av kulturvårdens institutioners hantering av samhällsförändringar. Den standard som efterfrågas i samtida bygglov är inte längre fönsterbyten utan bland annat tillbyggnad av altaner, takkupor, balkonger, verandor, stora fönsterpartier, solceller på taket etcetera. Sammantaget är den efterfrågade moderna standarden ett främmande element i förevarande kulturmiljöer. På frågan om *vilken typ av kulturvårdande uppdrag som är vanligast i Orust kommun och Strömstad kommun* visar frågeformuläret att antikvarier och planerare arbetar i huvudsak med bygglov. Byggloven omfattar bygglovshandläggare och bygglovshandläggare med antikvarisk kompetens på kommunen eller att planarkitekt och bygglovshandläggare begär remissutlåtande från antikvarie som jobbar inom kulturvård som remissinstitution eller på privat konsultfirma.

Bygglov och remisshantering av bygglov utgörs av 52,6% och är således de vanligaste uppdragen inom kulturvårdens organisationer i Strömstads- och Orust kommun. Därefter

kommer kulturmiljöinventering 12,6% och byggnadsvårdsfrågor 7,4%. Minsta andelen utgörs av rådgivning 1,1%. Studien påvisar också att en stor del inom rubriken ”Annat”. Till exempel i Mollösund är det vanligast med bygglov, därefter byggnadsvård och rådgivning. Inventering av kulturmiljöer har gjorts tillsammans med byggnadsinventering inför Mollösunds hamnplan åt Orust kommun. (Informant 6) På Sydkoster är det inte vanligt alls med vare sig bygglov eller byggnadsvård och rådgivning. (ibid)

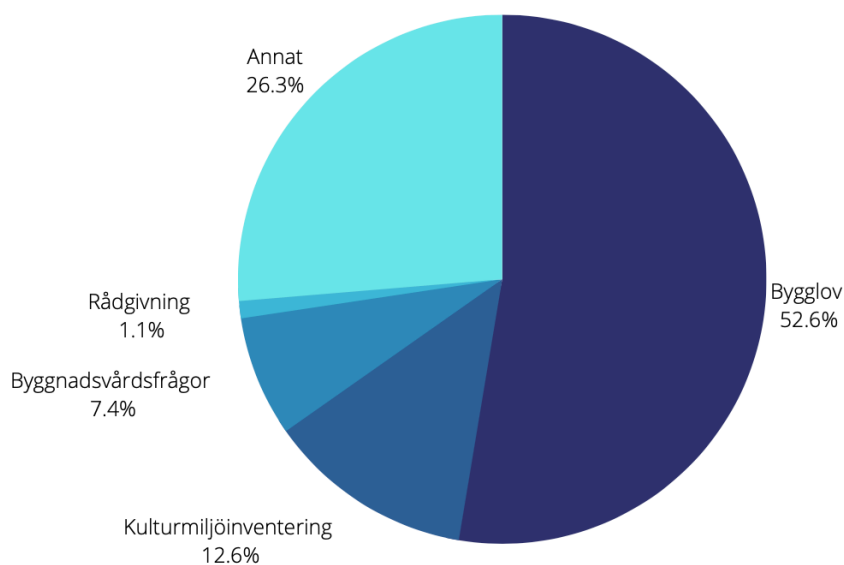
Denna studie belyser också det kulturvårdens kunskapsvärde på lokal nivå genom Föreningen Mollösunds museer,⁶⁰ Kosters Hembygdsförening⁶¹ och den äldre befolkningen. Studien visar också att 26,3% står för ideella insatser från hembygds- och samhällsföreningar samt individuellt engagemang inom uppdrag för kulturmiljöarbete. Den tydligare kulturvårdande insatsen i mer traditionell mening görs av Kosters Hembygdsförening och Föreningen Mollösund som driver hembygdsmuseum. (Informant 1; Informant 5) Exempel på frågor till hembygds- eller samhällsföreningar kan komma från kommunen vilket då omfattar om- och tillbyggnader av fastigheter och färgsättning etcetera. Det kan också handla om synpunkter vid framtagandet av detaljplaner och i samrådsskedet. Från antikvariskt håll kan det gälla om- och tillbyggnader eller arbeten som har inneburit bidrag från Länsstyrelsen som kräver antikvarisk medverkan. (Informant 5; Informant 6) För bygglovshandläggare med antikvarisk kompetens är det inte lika vanligt förekommande att vara i en rådgivande roll. I vissa fall sker rådgivning internt inom kommunen och externt till medborgare eller företag i kommunen. Rådgivning för bygglov sker via bygglovshandläggande antikvarie och allmän rådgivning hänvisas till Bohusläns Museum eller Slöjd och Byggnadsvård Nääs. (Informant 3)

För att få en fördjupning av bygglovshanteringen undersöktes via frågeformuläret frågan *på vilket sätt kan bygglov ligga till grund för stora samhällsförändringar* i intervjuplanen. Studien visar att bygglov kan bli en del av att hålla emot samhällsförändringar, men också bejaka dem. För Mollösund är kulturmiljön är viktig del av detaljplanen som prövas mot trender som uppstår i ett område. Enligt fördjupad översiktsplan, FÖP 2009, på Sydkoster ska äldre detaljplaner omarbetas och nya ska tas fram. Kommunen i Strömstad upplever ett låst läge då det inte går att omarbeta befintliga detaljplaner för att öka skyddet på äldre befintlig bebyggelse. Det försvårar likaledes bygglovsskedet och de fastigheter som ligger utanför detaljplanelagt område. Till exempel saknas skydd för kulturmiljöer i några av detaljplanerna i Mollösund som har flertalet planer från 1980-talet och på Sydkoster finns det många äldre detaljplaner från 1960-talet som fortfarande har laga kraft. Med anledningen av de äldre detaljplanerna råder otydlighet kring kulturmiljövärden och därmed saknas skydd för den äldre bebyggelsen. Det kan leda till att kulturhistoriska värde går förlorade och ”byggs bort” i ett område där de äldre detaljplanerna inte ger ett juridiskt stöd för den äldre bebyggelsen.

⁶⁰ Hembygds museet, Sjöbodsmuseet, Museiaffären och Mollösunds väderkvarn på Kvarnberget. Föreningen Mollösund har mycket värdefull information som annars är svår att få tag på.

⁶¹ Kosters trädgårdar, Kosters Konst- och Musikfestival och Skulpturparken är bra exempel på engagemanget och viljan att skapa ett rikt kulturliv i vidare mening.

Kulturvårdande uppdrag i Mollösund och Sydkoster

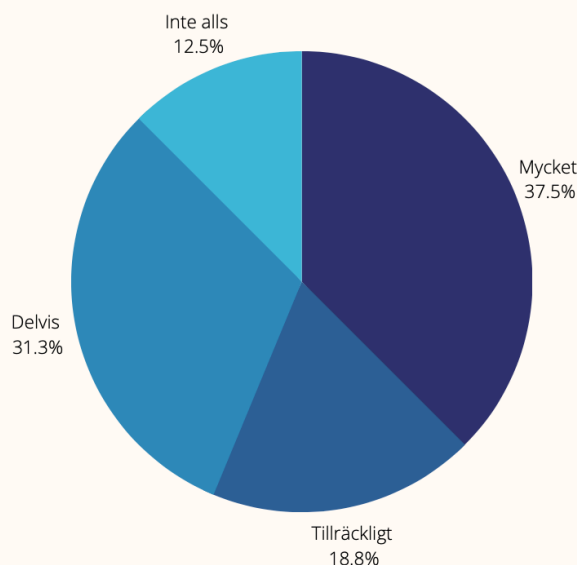

Figur 27. Cirkeldiagram över sammanställning från frågeformulär och intervjuformulär påvisar hur kulturvårdens institutioners uppdrag tar sig uttryck i Mollösund och Sydkoster. "Annat" 26,3% speglar här ideella insatser i både Mollösund och Sydkoster.

På frågan *hur antikvariska synpunkter och deltagande beaktas i olika uppdrag i Mollösund och Sydkoster*, upplever övervägande del, 37,5% att antikvariska synpunkter beaktas mycket i olika kulturvårdande uppdrag. Skydd för kulturmiljövärdet finns i detaljplaner och antikvarien har stöd i sina synpunkter i detaljplanen. Ett kunskapsunderlag tas fram och sedan sker en dialog mellan planarkitektens tolkning av detaljplanen och antikvariens underlag att resultatet stämmer överens med den bedömning som antikvarien har gjort.

Det går att urskilja en liten skillnad mellan Mollösund och Sydkoster då 31,3% anser att antikvariska synpunkter beaktas delvis i kulturvårdande uppdrag. I fallet Mollösund så är uppfattningen att Orust kommun följer råden väl. (Informant 6) På Sydkoster finns ingen uppfattning om hur väl antikvariskt utlåtande tas omhand. (ibid) Emellanåt blir det en prioritering av remisser som omfattar riksintresseområden för kulturmiljövård som sänds till Bohusläns Museum eftersom Strömstad kommun många gånger saknar resurser till antikvariska utlåtanden. (Informant 4) Följaktligen förtydligar kulturmiljöutredningen från Bohusläns museum vad den befintliga bebyggelsen har för värden och hur det kan skyddas. Jämväl hur ny bebyggelse ska anpassas för att inte skada kulturmiljövärdet på befintlig bebyggelse. (ibid)

Beaktande av antikvariska synpunkter: Hur beaktas antikvariska synpunkter och deltagande i olika uppdrag?

Figur 28. Cirkeldiagram över sammanställning från frågeformulär kring beaktande av antikvariska synpunkter och deltagande i olika kulturvårdande uppdrag.

Kring beaktandet av antikvariska synpunkter och deltagande i olika uppdrag i Mollösund och på Sydkoster uppfattar 18,8% av informanterna att antikvariska synpunkter beaktas tillräckligt. 12,5% av informanterna uppfattar att antikvariska synpunkter inte beaktas alls i olika kulturvårdande uppdrag. Då lagstiftningen inom Plan- och Bygglagen (2010:900) kan uppfattas otydlig i sin tolkning beaktas flertalet domar från mark- och miljööverdomstolen (MÖD) där utfallet många gånger styrker antikvariska synpunkter. (Informant 3; Informant 4) Sammanfattningsvis har mark- och miljööverdomstolen understrukt starkare praxis för antikvariskt utlåtanden och därmed antikvariskt deltagande. Genom de senaste 40 åren har ett generellt intresse för kulturvården vuxit fram och övervägande del av informanterna, 37,5% och 31,3% anser att beaktandet av antikvariska synpunkter och deltagande utgör mycket stor del till delvis stor del. Det är emellertid svårt att säga om förutsättningarna för arbetet med kulturvård har förändrats. Således råder osäkerhet på antikvariens inflytande i de specifika fallen och det upplevs ibland som att antikvarierna kämpar i en slags kommersiell motvind. (Informant 1)

Figur 29. Kostergården, Sydoster. Semesteranläggningen är ett exempel som uppmärksammas av flertalet informanter från Kosters Samhällsförening. Informanterna upplever att själva utformandet av byggnaden har, som det uttryckts; ”släppts väldigt fritt” kopplat till ett rimligt antikvariskt perspektiv i yttrandet av ärendet. I remissutlåtandet görs bedömningen att ”förslaget inte kommer innebära menlig skada på miljöns kulturhistoriska kvaliteter och har utifrån lokalisering och gestaltning inget att erinra mot förslaget”. (Bohusläns Museum, Va535-2014)

Intervjustudien undersökte vidare *om förutsättningarna för arbetet med kulturvård har förändrats över tid och hur det haft påverkan på vederbörandes arbetssätt*. Det visar sig att detaljplanerna inte tillåter lika mycket som de äldre detaljplanerna. Däremot har detaljplanerna blivit tydligare. Således speglar det också denna tids samhällsförändring till att handla mer om bebyggelseutveckling än om arbetssätt inom kulturmiljövården och Bohuslänsk byggnadstradition. Förändringen har gått från att bygga i Bohuslänsk traditionell byggnadsstil till att bygga mer otraditionellt. Det vill säga byggnationer i ny funktionalistisk stil eller med en färgsättning som gör bebyggelsen osynlig i vissa områden. För att nämna ett motsatt exempel är nybyggda kaptenshus som blir dominanta genom att de tar över den äldre bebyggelsen som vy. (Informant 6) Det syns också en stor skillnad i detaljplaner i graden av hur hårt styrda de är sett från ett längre perspektiv.

Tidigare i intervjustudien nämndes att både Sydoster och Mollösund under 2000–2010-talet, genom mark- och miljööverdomstolens domar, uppnått praxis i många bygglovsärenden. Befintlig lagstiftning är emellanåt luddig, svårtolkad och otillräcklig. På så vis har mark- och miljööverdomstolens domar varit ledsagare vid praxis. (Informant 3; Informant 4) Till exempel i Mollösund är detaljplanen från år 2002 vidhållande av det traditionella byggandet i Mollösund från slutet av 1800-talet, men har inte med hus uppförda från 1950-talet och framåt i detaljplanen. Följaktligen hamnar vissa byggnader mellan stolarna då detaljplaner styr, vilket kan resultera i historisk förvanskning eller att kulturhistoriskt värde inte stämmer med husets ålder alls. (Informant 6)

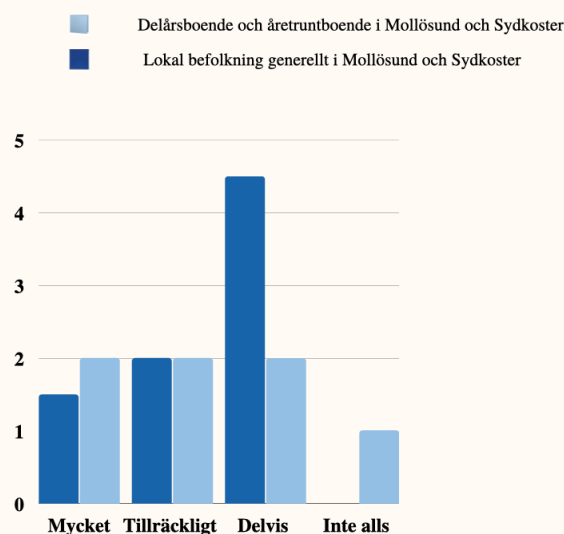
Figur 30. Vykort Syd-koster från år 1968. Det äldre pensionatet Kostergården syns till höger högst upp.

Vidare undersöktes frågorna kring *hur mycket vet den lokala befolkningen i Mollösund och Syd-koster vad som ingår i antikvarisk roll*. Studien har också undersökt om det finns en skillnad på hur insatta helårsboende och delårsboende är, när det kommer till hur väl de känner till antikvariens roll. Delårsboende utgör ett mycket större flertal invånare än helårsboende som äger fastigheter i dessa områden och det finns stora variationer mellan individer i synen på bebyggelsen. Med rätt hög sannolikhet är det stor skillnad mellan helårsboende och delårsboende i kännedom kring kulturvårdens förhållningssätt och metoder utifrån både intresse och kunskap. (Informant 4)

Emellertid finns ingen generell skillnad mellan helårs- och deltidsboende i frågan om antikvariskt arbetssätt, (Informant 1; Informant 3) men det påpekas i intervjun att den äldre generationen bättre känner till sin *lokala* kultur än vad antikvariern gör. (Informant 2)

När det kommer till detaljplanarbetet anses det finns skilda intressen mellan helårsboende och delårsboende. Helårsboende tycker det är viktigare med arbetstillfällen och skapa förutsättningar för att hålla samhället vid liv ”på bekostnad” av nyexploatering. Det är en åsikt som inte de delårsboende delar på samma sätt. Delårsboende vill oftare att kulturmiljön ska bevaras som det är, ”på bekostnad” av att möjliggöra för helårsboende. Personer som valt att skaffa fritidsboende har större intresse av natur- och kulturvård, jämförelsevis med helårsboende befolkning som ser det som det är och där värdet ligger i att leva och bo i samhället.

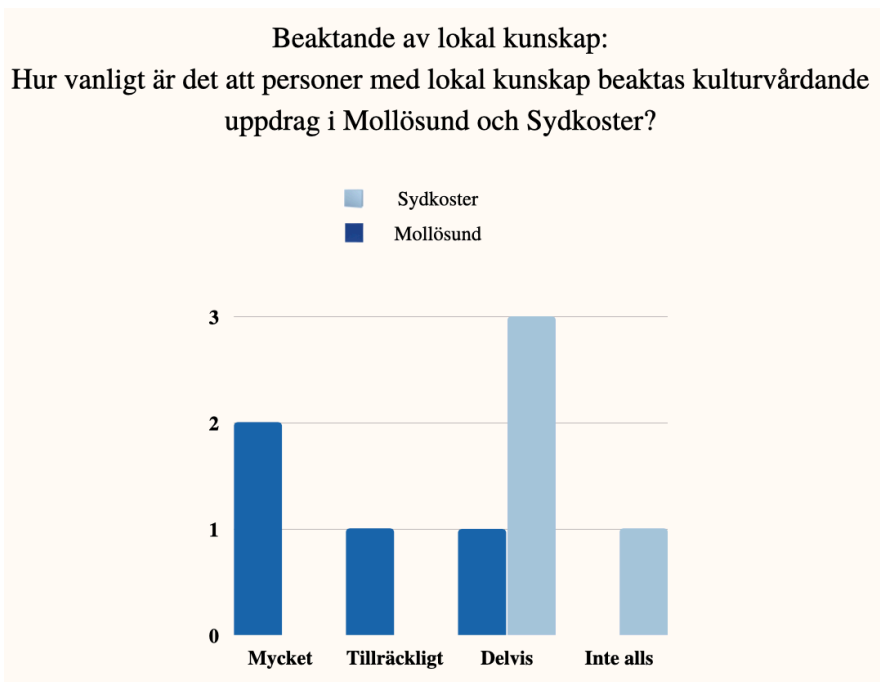
Kännedom om vad en antikvarie gör:
Hur mycket vet den lokala befolkningen på Sydkoster och i Mollösund
vad en antikvarie gör?

Figur 31. Stapeldiagram vilket sammanställer lokal kännedom kring antikvariska yrkesrollen. I Mollösund finns god kännedom kring antikvariens arbetssätt. På Sydkoster finns delvis god kännedom kring antikvariens arbetssätt. (Informant 6) Emellertid finns ingen antikvarie anställd i Strömstads kommun. Generellt har boende i både Mollösund och Sydkoster god kunskap i kulturhistoriska värden och kulturhistoria vilket värderas mycket högt. (Informant 5; Informant 6; Informant 7; Informant 8)

Det uppmärksammas av en informant att uteblivna kontakter med antikvarisk kompetens leder till att det lokala arbetet med kulturvård avstannar. (Informant 8) De flesta känner också till den specifika innebörden av antikvariens yrkesroll och det finns ett ömsesidigt utbyte av kunskapsvärde mellan aktörerna. Helårsboende och delårsboende befolkningen är mycket insatta i och mån om kulturhistoriska värden i kulturmiljön och anser att vederbörande kommun borde ställa större krav kring utformning vid bygglov. Sammanfattningsvis visar det sig att de flesta känner till kulturvårdens förhållningssätt och metoder.

Vidare undersöktes *hur vanligt det är att personer med lokal kunskap beaktas i kulturvårdande uppdrag i Mollösund och Sydkoster*. På Sydkoster förankras mycket lokal kunskap via Kosters Hembygdsförening och Folkets Hus, men inte direkt till antikvarien. (Informant 2) Från lokalt kunskapsperspektiv på Sydkoster har Kosternämnden stort engagemang men tyvärr finns inte alltid lagstöd för omfattningen av deltagande i kulturvårdsfrågor och samhällsplanering. (Informant 4) Från lokalt kunskapsperspektiv anser Föreningen Mollösund att antikvarien tar tillräckligt hänsyn till föreningens utlåtande i remisser och båda parter är för det mesta överens i antikvariskt beaktande i kulturvårdande uppdrag. (Informant 5) Sammanfattningsvis är hembygdsföreningarna mycket engagerade i kulturmiljöarbetet vilket inte alltid kan beaktas. Värdet i lokal kunskap och engagemang kan till exempel yttra sig i byggnadskultur, som på Sydkoster haft en negativ utveckling ur kulturvårdssynpunkt, samtidigt som Kosterhavets Nationalpark har en mycket positiv inverkan ur kulturvårdssynpunkt. (Informant 9)

Figur 32. Stapeldiagram vilket sammanställer beaktande av lokal kunskap i kulturvårdande uppdrag i Mollösund och Sydkoster.

Genom några informanter framkom det att lokalt kunskapsvärde kommer i skymundan kopplat till antikvariens roll i samhällsplaneringen.⁶² Platsburna samhällsföreningar arbetar genom samverkan som ideella insatser för den lokala kulturvården i kustsamhället och hembygdsrörelsen arbetar först och främst med lokala kulturvårdande uppdrag. En av informanterna har uppmärksammat att i flertalet uppdrag är antikvarien beroende av hembygdsföreningarnas ideella arbete och lokalhistoriska kunskap i sina utlåtanden. (Informant 6) Vissa informanter menar att hembygdsrörelsen önskar mer antikvariskt deltagande men är en resurs som inte är möjlig, och ska inte förväxlas med antikvarisk medverkan som är en annan slags resurs. (Informant 5; Informant 8)

Hembygdsrörelserna är också ett uttryck för kulturvårdande frågor som bevarande av materiell- och immateriell kultur. Kosters Hembygdsförening bildades ursprungligen som studiecirkel år 1981 och har också skapat kulturminnesmärkning av hembygdsföreningens byggnad "Sibirien". (Informant 1; Informant 8) På Sydkoster finns en önskan om en mer direkt kommunikation med antikvarie i olika kulturvårdsärenden. (Informant 8) Det finns ett kunskapsvärde som förankras mellan flera inblandade aktörer vid framtagande av nya detaljplaner och material till kunskapsunderlag för beslutstagande. I Mollösund har

⁶² Käringsön är ett bra exempel på Bohusländska äldre strukturen som tydligt kopplar hur samhällsplanering uppstått från näringsfångsstrukturen och bostadsägarstrukturen. Marken på Käringsön är fortfarande allmän och tillgänglig för det allmänna intresset, vilket innebär att det inte finns några trädgårdar och tomter. När markägoförhållanden gick från statlig till kommunal gjordes en detaljplan som säger att det är allmän mark som inte får bebyggas. Marken ägs av Orust kommun men arrenderas och förvaltas av samfällighetsföreningen på ön. Samfällighetsföreningen tillfrågas alltid vid bygglovsförfarande. På så sätt beaktas alltid lokal kunskap i kulturvårdande uppdrag. (Informant 3; Informant 9)

planarkitekt och antikvarie tillsammans med Föreningen Mollösund samarbetat vid planberedningen av Västra- och Östra hamnområdet och har tagit del av föreningens historiska kunskap. Även vid rådgivning kring kulturvård sker hänvisning till Föreningen Mollösund och det finns en ömsesidig kunskapsmässig förbindelse och ett samarbete i kulturvårdsrelaterade frågeställningar. (Informant 6; Informant 7) På samma sätt omfattar det Sydoster då lokal kunskap användes i stor omfattning vid framtagandet av Fördjupad översiktsplan (FÖP) 2009 i samband med bildandet av Osterhavets Nationalpark. För övrigt är det stort engagemang på lokal nivå som vill driva utvecklingen av Sydoster.

Ytterligare undersöktes *på vilket sätt kulturvårdande kunskap används i Mollösund och på Sydoster och hur lokal kunskap hanteras tillsammans med antikvariskt deltagande*. Studien visar att det mestadels är Bohusläns museum eller konsultfirmor med antikvarisk kompetens som används. Antikvarien arbetar mest med remisser och rådgivning och ibland i samarbete med kustsamhällenas hembygdsrörelser.

7.4 Sammanfattning av diskussionsdel och framtida forskning

Länge har forskning om värdet av kulturarv fokuserat på det pedagogiska värdet. Två huvudfaktorer tillskrivs ett växande intresse för kulturarvsekonomi. Det ena är samspelet mellan ökad fritid och ökad efterfrågan från besökare. Det andra är förändringar i politik och marknadsekonomi. Kulturverksamhet har allmännyttiga egenskaper som bidrar till samhällets välbefinnande. (Choi, Ritchie, Papandrea & Bennett, 2010, s. 214) Forskning på kulturekonomi visar att ringa undersökningar har gjorts på det samhälleliga värdet. Det beror till viss del på att kulturarv både har marknadsmässiga och icke-marknadsmässiga varors egenskaper, vilka är svårlosta att värdera. Fastän tidigare forskning har bedrivits kring ekonomisk värdering av kulturarv finns i liten grad undersökningar kring användnings- och icke-användningsvärden. Således finns få antal studier som sätter ekonomiskt värde på kulturarv trots kulturarvets värde för samhället. Detsamma gäller för framväxten av kulturekonomi som vetenskaps- och forskningsområde. (ibid)

Vidare ur det ekonomiska sättet att tänka menar Mason (2008), kan ge en stor insikt om kulturvård, genom ekonomisk diskurs. Han drar distinktioner mellan ekonomiska diskurser och bevarandediskurser, men undersöker också varför och hur ekonomiska argument förs kring bevarande och förespråkar ett seriöst engagemang för kulturekonomi. Vidare menar Mason att bevarande av kulturarv har förändrats under den senaste generationen. Bevarande har gått från en relativt sluten praxis till alltmer ett redskap för andra sociala syften. Sociala syften kan till exempel vara kulturell mångfald, turistinkomst, hållbar utveckling och större känsla av plats. (Mason, 2008, s. 303)

Dessutom belyser Mason (2008) två distinkta sätt, vilka har vuxit fram i samtida samhällen. Det ena är en ekonomisk diskurs och det andra är en bevarandediskurs, som representanter inom professionella kretsar. De två diskurserna är bådadera komplexa och innehar en lång historia och är påtagligt olika. Bevarandediskursen tar för givet fördelarna med bevarande av kulturarvet. Den ekonomiska diskursen ifrågasätter skeptiskt fördelarna med att bevara arvet och skjuter till marknadernas bedömning som ett effektivt sätt att fatta beslut och fördela resurser. Således betraktar ekonomer bevarande först och främst som ett marknadsfenomen, varor och tjänster som värderas i termer av priser. Bevarandediskursen betraktar arv bortom ekonomisk analys, eftersom kulturellt arv är ovärderligt. (Mason, 2008, s. 304) Ekonomiska värden uttrycks i pris, medan kulturella värden klassificeras som betydande eller inte. Det är också viktigt att hålla isär ekonomi och affärsmässighet. Avslutningsvis belyses ekonomi vara mer än marknadsvärden och studien menar att vi bör använda ekonomi som ytterligare ett verktyg som underlag för att fatta bra bevarandebeslut och förstå kulturarvets roll i samtida samhället. (Mason, 2008, s. 315)

Frågan är då vad som blir värderat utifrån olika utgångspunkter. I samband med att det nybyggda står för en oprövad innebörd bland den äldre och befintliga bebyggelsen prövas förändringens karaktär som omfattas av både det individuella planet och på ett samhällsplan. Antikvarier, planarkitekter, kommunpolitiker och lagstiftare har olika associationer till kulturarvet. För att kulturmiljöns värde ska bli uppenbar behöver begreppet kopplas till både en historisk och en rumslig dimension därför att kulturmiljön är något vi bär på inombords och något som vi omges av. Således är begreppet både nutidsorienterat och dynamiskt, en struktur av gammalt och nytt som slutligen förankrar samtiden och agerar som ett socialt fastställande. (Bjur, Wetterberg & Statens råd för byggnadsforskning, 1990, pp. 16–17) Sammanfattningsvis är svaret att värden är subjektiva och kopplade till aktörer, funktioner och förhållningssätt till kulturmiljöer.

Ashworths teori hjälper till att förtydliga kulturvårdens förhållningssätt och metoder i den här studiens förändringar av näringsfångstrukturen, bostadsägarstrukturen och samhällsplaneringsstrukturen. Bostadsdrömmar ska uppfyllas och affektionsvärdet kan variera mellan helårsboende, delårsboende och besökande. Det finns en gemensam nämnare för Strömstad kommun och Orust kommun vilken är målsättningen att Sydkoster och Mollösund ska bli åretruntsamhällen. Det omfattar bostadsbyggande och främjande av turismnäringen. Det kräver samhällsservice och infrastruktur som är tillgänglig året runt. Under sommarmånaderna tillkommer efterfrågan för besökande av olika utbud av boende-, mat-, och parkeringsmöjligheter. Ur samhällsplaneringens perspektiv är det en omfattande utmaning och för kulturvårdens organisationer och institutioner en utmaning att tillgängliggöra kulturmiljöer och samtidigt bevara och värna om kulturhistoriska värdet i kustsamhället.

Sammanfattningsvis innebär det att kulturarv från det förflutna kan omvandlas till en resurs för att möta dagens behov. Sammantaget skulle de tre paradigmen förklara människans efterfrågan av en specifik tidsepok och också skapa ett slags arvsförordnande för framtiden. Ashworth (2011) tror att dessa paradigmen som en gång användes och fortfarande praktiseras, påverkar dagens planering av bebyggda miljöer. Därför kan "The heritage paradigm" vara till

hjälp för att förstå dagens hantering av vårt gemensamma kulturarv och olika aktörers relation till det.

Avslutningsvis verkar det som att kulturhistoriskt värde i kulturmiljöer omvandlats till vad besökare anser värt att betala för. Frågan blir då om det är antikvariens uppgift att bevara det som anses "choice modeling approach for valuing heritage sites", det vill säga, vad personer är villiga att betala eller acceptera, som ekonomisk värdering för att inkludera både användare och ickeanvändare av kulturarv. (Choi, Ritchie, Papandrea & Bennett, 2010, s. 219) Sett till modellen över Ashworths teori om kulturvårdens paradigmskiftet befinner vi oss således i paradigmet "Heritage" där medborgaren och brukaren är den viktigaste aktören med tillhörande efterfrågan av kustkulturarv som denna uppsats undersökt. Det är dock inte en frågeställning som denna uppsats har besvarat men vore intressant för vidare forskning.

8 RESULTAT: Omvandlingsprocess av kustnära kulturvärden och kulturmiljöarbete i ett förändrat näringsfång i Bohusläns kustsamhällen.

I detta kapitel presenteras resultatet av undersökningen och avsnittet 8.3 Slutsats avslutar denna avhandling och redogör för två övergripande slutsatser. Som nämndes i inledande kapitlet har denna studie haft ambitionen att föra resonemang kring kulturvårdens organisationer arbetssätt och olika aktörers värdeuppfattningar. Fokus har hållits kring olika aktörers betraktande och reflektioner i samband med förändring, förnyelse eller bevarande i den bebyggda kulturmiljön i Bohusläns kustsamhällen.

Detta examensarbete har utforskat tre huvudsakliga strukturer som generellt karaktäriserar samhällsförändring i kustsamhällen i Bohuslän. De huvudsakliga strukturerna är näringsfånget, bostadsägandet och samhällsplaneringen. Denna masteruppsats målsättning har varit att undersöka hur kulturvårdens organisationer hanterar förändringen av Bohusläns kustsamhällens tre huvudsakliga strukturer 40 år senare. Syftet med studien har varit att undersöka kulturvårdens institutioner samtida förhållningssätt och metoder av kulturhistoriska värden i ett förändrat näringsfång-, bostadsägande och samhällsplanering i Bohusläns kustsamhällen.

Den övergripande problemfrågeställningen för att konkretisera syftet har varit:

- Hur har kulturvårdens förhållningssätt och metoder förändrats i kustsamhällens kulturmiljöer i Bohuslän de senaste 40 åren?

För att kunna besvara problemformuleringen och den övergripande problemfrågeställningen har följande underliggande fråga undersökts:

- Hur definierar kulturvårdens institutioner kulturvärden i en ny näringsfångsstruktur, bostadsägarstruktur och samhällsplaneringsstruktur i Bohusläns kustsamhällen?

För att besvara den underliggande frågan har följande punkter undersökts:

- Kunskapsunderlag:
 - Hur har kunskapsunderlagen förändrats de senaste 40 åren?
- Urval och värdering:
 - Hur arbetar kulturvårdens institutioner med urval och värdering?
- Riskanalys
 - Hur arbetar kulturvårdens institutioner med riskanalys?
- Strategier
 - Hur arbetar kulturvårdens institutioner med strategier?

8.1 Hur definierar kulturvårdens institutioner kulturvärden i en ny näringsfångsstruktur, bostadsägarstruktur och samhällsplaneringsstruktur i Bohusläns kustsamhällen?

Kulturvårdens förhållningssätt och metoder i samtid innebär definition av kulturhistoriska värden i kulturmiljöer och att dessa kulturvärden anses som en värdefull resurs av kustsamhällets olika aktörer. Undersökningen visar att kulturvårdens institutioners definition av vad som är kulturvärde i olika grad förändras över tid. Vissa kulturvärden bedöms mer beständiga än andra och hur beständigt kulturvärdet är över tid är svårbedömt. En ny näringsfångs-, bostadsägande-, och samhällsplaneringsstruktur ställer kulturvårdens institutioners kulturmiljöarbete inför nya utmaningar.

Resultatet av studien förhåller sig till tidigare forskning som belyser syftet med att öka intresset för kulturvården av kulturmiljöerna i Bohusläns kustsamhällen. Avsikten var tidigare också att påvisa olika uppfattningar kring bevarande inom planeringen parallellt med kustkommuners målsättning att öka helårsboende befolkning och samtidigt främja det allmänna intresset, besöksnäringen, i kustsamhällen. Följaktligen går det att urskilja likadan problematik fortfarande råder 40 år senare. Det som i huvudsak har förändrats är aktörer och brukandet av kustkulturavet.

Resultatet visar också att det går att anse kulturvårdens förhållningssätt och metoder av utlåtanden har förändrats över tid. Antikvariens arbete med kulturvård i form av bevarande har förskjutits från specifikt bevarande av byggnader till identifiering av kulturhistoriska värden och att påtala kulturhistoriska värden i kulturmiljöer i Bohusläns kustsamhällen. Vid analys av bygglov över tidsspannet 1980–2020-talet finns ingen påtaglig förändring av *hur* själva utlåtandet utformas från kulturvårdens institutioner. Största skillnaden är mer *vad* som bygglovet avser. Utlåtanden har blivit mer detaljerade och konkreta vilket går att urskilja i en mer specificerad och samtidigt mer lättförståelig utformning av utlåtanden från 2000-talet och framåt.

Resultatet av enkätsvaren visar att samhällsförändringar blir läsbara genom bygglov då trender uppstår i ett detaljplanelagt område. Resultatet visar också att största delen i kommande detaljplaner berör värdet av besöksnäringen och det planeras i stor omfattning för turism genom byggnation av restauranger, hotell och stugbyar i kustsamhällen. Följaktligen förefaller det som att antikvarien över tid därmed förhåller sig mer trendburet och konstruktivt till kulturarvet som resurs.

Resultatet av fallstudien av Mollösund och Sydkoster visar att det är en mycket stor utmaning för berörda kommuner att hitta förutsättningar för att skapa arbetstillfällen och upprätthålla samhällsservice året runt. Studien påvisar att flertalet samhälliga faktorer måste sammanfalla för att kunna behålla en helårsboende befolkning. Dock är studien för liten i sin omfattning för att kunna dra generella slutsatser kring Bohusläns kustsamhällen i stort.

Tabell 3. Tabellen påvisar spännvidden av remisser och utlåtanden av bygglov (Bohusläns Museum) från ett tidsspänn mellan åren 1980–2020. Det omfattar allt från hur byggnaderna används, hur de brukas och av vem, byggnadsmaterial, tekniska-, hållbarhets-, energi- och klimatfrågor. Det blir tydligt att bygglov avsett olika trender som uppkommit, till exempel fönsterbyten, påbyggnad av balkonger, bygga större eller fler takkupor, solpaneler på tak och altaner. Under senare delen av 2010-talet har även remissutlåtanden avsett nybyggnationer av Bohuslänskt dubbelhus. Ursprungliga bostadshuset har då blivit påtalat vara i mycket dåligt tekniskt skick och anses i akut behov av rivning, vilket från kulturvårdens institutioners håll inte har gått att motbevisa.

Remisser och utlåtanden av bygglov, Bohusläns Museum		
1980–1990-talet	2000–2010-talet	2020-talet
Fönsterbyten	Tillbyggnad av altan och terrass	Solceller på tak
Tillbyggnad- utbyggnad av befintlig byggnad	Stora fönsterpartier och fönsterdörrpartier	Rivningar av äldre bohuslänska dubbelhus och nybyggnation av större
Utbyggnad av balkong	Tillbyggnad av fler takkupor eller större takkupor	Nybyggnation av förråd
	Takhöjning	Rivning av äldre småbruk och anläggande av hotell- och restaurangverksamhet
	Tillbyggnad av frontespis	Rivning av äldre pensionat och nybyggnation av semesteranläggning
	Staket	Havsnivåhöjning och ökad nederbörd
	Sjöbod som tillhört ett visst bostadshus som genom lantmätaren överförts till annan fastighet och markägare	

Sammanfattningsvis påvisar resultatet en likartad tendens med avfolkning i Bohusläns kustsamhällen som påvisades redan i tidigare forskning genomförd under 1980-talet. Det som har förändrats sedan 1980-talet är bostadsägaromvandlingen från helårsboende till delårsboende och kustkommuners utmaning att få ett ”levande” samhälle året runt. Fisket som tidigare ansågs som kustsamhällellenas huvudsakliga näringsfång har förändrats till ett nytt huvudsakligt näringsfång i form av besöksverksamhet och turistnäring. När det kommer till kulturmiljöarbete visar resultatet att förändringen skett från att kulturvårdens institutioner började uppmärksamma bevarandefrågor i kustkulturmiljöerna till att kulturvård har blivit en självklar del av samhällsplaneringen.

8.2 Kunskapsunderlag, urval och värdering, riskanalys och strategier

Syftet med studien har varit att undersöka kulturvårdens samtida förhållningssätt och metoder till kulturhistoriska värden i ett förändrat näringsfång, bostadsägande och samhällsplanering i Bohusläns kustsamhällen. Avgränsningen har i huvudsak utgjorts till Mollösund, Orust kommun och Sydkoster, Strömstads kommun. För att kunna besvara den underliggande frågan på hur kulturvårdens institutioner definierar kulturvärden i en ny näringsfångsstruktur, bostadsägarstruktur och samhällsplaneringsstruktur i Bohusläns kustsamhällen har följande punkter undersökts:

- Kunskapsunderlag:
 - Hur har kunskapsunderlagen förändrats de senaste 40 åren?

 - Urval och värdering:
 - Hur arbetar kulturvårdens institutioner med urval och värdering?

 - Riskanalys
 - Hur arbetar kulturvårdens institutioner med riskanalys?

 - Strategier
 - Hur arbetar kulturvårdens institutioner med strategier?
-
- **Kunskapsunderlag:**
 - Hur har kunskapsunderlagen förändrats de senaste 40 åren?

Bohusläns kustsamhällen når många olika aktörer och brukas på många olika sätt. Studien påvisar att brukandet av kustkultur arv i Bohuslän förändrats över lång tid. Därmed har aktörernas efterfrågan av nya värden tillkommit och omfattar också kulturvårdens förhållningssätt och metoder. Kulturvårdens institutioner ger preciseringen av kulturvärde i framtagandet av kunskapsunderlag till kommuner. Kunskapsunderlag omfattar kulturmiljöprogram, kulturmiljöinventeringar, kulturmiljöstrategier, kulturmiljöanalyser och riksintressebeskrivningar.

I kunskapsunderlagen definieras kulturhistoriska värden utan att dessa har vägts mot andra intressen och värden. Kunskapsunderlag tas fram av antikvarisk kompetens och kunskapsunderlag ger en generell kunskap om kulturmiljöns värden och egenskaper och kan vara kopplat till lämpligt lagrum som Plan- och Bygglagen (2010:900), Miljöbalken (1998:808) och Kulturmiljölagen (1988:950). Kunskapsunderlag återfinns också i förordningen om bidrag till förvaltning av kulturmiljöer och omfattar då att bidrag ibland får lämnas till framtagande av kommunala kunskapsunderlag eller riktade eller generella

regionala kunskapsunderlag som syftar till att ta vara på kulturhistoriska värden i samhällsplaneringen. (Bidragsförordningen 2010:1121)

Vid granskning av olika kunskapsunderlag går det att utläsa en förändring av utformningen av dem över tid. Som exempel finns sedan 1990-talet kulturmiljövårdsprogram i Bohusläns kustkommuner där några äldre kulturmiljövårdsprogram tar sig uttryck i form av lokala historieböcker⁶³ med ett begränsat urval av kulturmiljöer. Avgränsningen styrs av det politiska uppdraget som *är* att upprätta kulturmiljöprogram. Kulturmiljövårdsprogrammen är vid den här tidpunkten i kommunen politiskt antagna men har inte syftet att användas som handlingsprogram. En synpunkt som dokumenten tar upp är hur det immateriella värdet ska lyftas fram även om det inte alla gånger går att integrera i den fysiska samhällsplaneringen.

Kulturmiljöer och kulturmiljöarbete i Strömstad (2002) är en reviderad och omskriven rapport från året 1996 med kompletterande inventeringsarbete. Arbetet är utfört av Bohusläns museum på uppdrag av miljönämnden i Strömstad kommun. Dokumentet ”Kulturmiljöer och kulturmiljöarbete i Strömstad - handläggarstöd och kulturhistoriskt underlag för Strömstads kommun 2002” avsågs kunna användas som kulturhistoriskt beslutsunderlag och handläggarstöd. Sammanfattningsvis ger kunskapsunderlagen generellt olika uttryck för kustsamhällens kulturmiljöer.

Under 2010-talet syns en ökad tendens av bygglovsansökningar för om- och tillbyggnad, underhållning av äldre hus eller nybyggnation i äldre kustkulturmiljö med kulturhistoriska värden. Förutom att kunskapsunderlag tas fram för att tydliggöra kulturmiljöns egenskaper och dess kulturhistoriska värden för kommuner, finns också ett slags kunskapsunderlag för bostadsägare att ta del av innan bygglovsansökan. Skrifter i form av guide till hantering av kulturvärden i samband med bygglovsansökan finns framtagen av Orust kommun genom Bohusläns Museum. (Orust kommun, Med varsam hand, 2021) Skriften informerar bostadsägaren om kulturhistoriskt värde och gällande lagstiftning i området, samt vilka värden som bör behållas och hur de ska tas till vara. Sammanfattningsvis syns en generell tendens av privata bostadsägare och aktörers ökade intresse för kulturvård i kustsamhällens kulturmiljöer.

- **Urval och värdering:**
- Hur arbetar kulturvårdens institutioner med urval och värdering?

Förutsättningen för själva kulturvärdet är baserat på aktörers olika värderingar. Nya värderingar skapar ny efterfrågan på kulturvärden som i sin tur går att koppla till samhällsförändringar. Förändringar av kulturvärden kan bestå av förnyade synsätt och ny

⁶³ Som exempel Orust: historia och miljö: kulturmiljöprogram för Orust kommun. Carlsson & Overland (1994)

kunskap. Sammantaget finns ett generellt intresse och en vilja bland olika aktörer inom samtliga beskrivna strukturer att värna om kulturvärden i Bohusläns kustkulturmiljöer. Således skapas förutsättningar för att kulturarv bevaras, utvecklas, nybildas och omskapas parallellt med samhällsförändringar. Antikvarien arbetar med kulturarvet och kulturhistoriska värden i ständiga samhällsförändringar. Kulturvårdens institutioner har till uppgift att tolka det breda kulturmiljöbegreppet i sin verksamhet och utfärda direkta skyddsåtgärder som avser den bebyggda miljön i samhällsplaneringsstrukturen.

Både Orust kommun och Strömstad kommun framhåller i respektive översiktsplan att den lokala byggnadstraditionen ska vara vägledande vid ny exploatering av mark. Det är en gemensam nämnare för urval och värdering i kunskapsunderlagen. Kulturhistorisk bebyggelseinventering är många gånger underlag till bevarandestrategi i detaljplanen och är baserat på urval.

När det kommer till kustsamhällens kulturmiljöer har fokus lagts på frågor kring kulturmiljöer som är aktuella i fysisk planering och kulturarv i planeringsunderlag. (Tillväxt Norra Bohuslän, verksamhet 2007–2009, 2010, ss. 9–10) Kulturhistoriska värden skall beskrivas och redovisas i både översiktsplaner och fördjupade översiktsplaner. Emellertid är det sällan som bebyggelse med traditionella drag i planlagda områden med större tomter från början av sekelskiftet 1900-talet som uppmärksammas. Tillika framhålls betydelsen av att värna kulturmiljön och kulturlandskapet. Emellertid går det att understryka att den övervägande målsättningen hos kommunerna är att öka antalet helårsboende. (Länsstyrelsen, 2011, ss. 4–5) Likväl har en ökning av antalet helårsboende invånare uteblivit. Länsstyrelsens rapport visar att varken nybyggnation eller brist på bostäder är orsaken till utebliven ökning av helårsboende. (Tillväxt Norra Bohuslän, verksamhet 2007–2009, 2010, ss. 9–10)

Även Kustbebyggelseprojektet⁶⁴ har syftat till att ta fram kunskapsunderlag för regional- och kommunal planering. Kunskapsunderlaget baserades på kust- och skärgårdslandskapets kulturhistoriska värden. Vid den här tidpunkten uppdaterades många kommunala översiktsplaner och det saknades ofta ett tillfredställande planeringsunderlag för kulturmiljön. (Länsstyrelsen, 2011, s. 6) Således har projektet belyst hur det historiska, kulturella och arkitektoniska arvet ska kunna värnas och utvecklas vid brukande, förvaltning och omvandling av befintlig bebyggelse och bebyggelsemiljöer. (Länsstyrelsen, 2011, ss. 32–33) Sammanfattningsvis har projektet identifierat några gemensamma faktorer vilka utgör kulturvärden och upplevelsevärden som är av betydelse för upplevelsen av kustområdets särprägel och identitet. Kulturvärden och upplevelsevärden gestaltas i tabell fyra.

⁶⁴ Kustbebyggelseprojektet (2010) är ett miljömålsprojekt bundet till ”Hav i balans samt levande kust och skärgård” och ”God bebyggd miljö”. Resultatet av detta projekt kan kopplas till Riksantikvarieämbetets projekt ”Förvaltningsindex” samt kulturmiljöövervakning genom NILS-programmet, Nationell Inventering av Landskapet i Sverige. (Länsstyrelsen, 2011, s. 4)

Tabell 4. Tabellen åskådliggör de gemensamma faktorer som utgör kulturvärden och upplevelsevärden i Bohusläns kustsamhällen. I Kustbebyggelseprojektet har ingen värdering av den enskilda byggnadens- eller bebyggelsemiljöns kulturhistoriska värde gjorts. (Länsstyrelsen, 2011, s. 38)

Gemensamma kulturvärden och upplevelsevärden identifierade i norra Bohuslän (2011)	
Kontrasten	- Mellan tät bebyggelse och obebyggda berg. - Mellan hamnar i skyddade vikar och sund och obebyggda kuststräckor.
Sambandet	- Mellan bryggor, sjöbodas och bostadshus i ursprungliga fiskelägen. - Mellan bryggor, kajer, magasin och bostadshus vid strandgator i tidigare handels-, sjöfarts-, och sommargästsamhällen. - Mellan upplagsplatser, utlastningskajer, bostadshus, samhällsservice och stenbrott i tidigare stenhuggarsamhällen. - Mellan strandplatser, odlingsmarker och jordbruksbebyggelse på tidigare platser med skärgårdsjordbruk.
Täta bebyggelsemiljöer	- Med oregelbundet placerade enkel- och dubbelhus från tiden före 1860. - Större dubbelhus placerade på regelbundna tomter från tiden kring sekelskiftet 1900. - Bostadshus från början av 1900-talet placerade på trädgårdstomter från tidigt 1900-tal.
Hamnmiljöer	- Med rader eller grupper av sjöbodas med utstickande bryggor. - Med större fabriksbyggnader eller magasin invid utfyllda kajer och kajplaner.
Framträdande karaktärsbyggnader	- Med särskilda samhällsfunktioner som kvarnar, skolor, kyrkor, hotell, Folkets hus, industribyggnader och badhus.

Följaktligen kan omfångsrikare syn på kulturmiljöns värden utgöra grundläggande utgångspunkter för olika förändringar i samhällsplaneringen. Vetenskaplig värdering tillsammans med komponenter som helårsboende, deltidsboende, besökare och näringsidkare skapar då ett bruksvärde. Bruksvärdet nyttjas som en tillgång för samhället och dess aktörer. Värdering av kulturmiljöerna i både Mollösund och Sydkoster handlar om att påvisa vilka kulturhistoriska värden som är viktiga att bevara för att i framtiden förstå ett samhälles ursprung och förändring. På Sydkoster lyfts också landskapsvärdet fram. Dessa kulturhistoriska värden grundar sig på upplevelsevärde och bruksvärde.

Värdena tillsammans anses som en förutsättning för att kustsamhället ska fortsätta existera och att de kulturhistoriska värdena ska bevaras. (BM 2018, s. 4) Kulturhistoriska värden utgörs av det som gör kulturmiljö och landskap läsbart och utgör en källa till kunskap kring platsens utveckling och förändring. Riksintressets värdebeskrivning är ytterligare ett urval för värdering utifrån riksintressanta kulturhistoriska perspektiv. Både Mollösund och Sydkoster är områden av riksintresse för kulturmiljövården.

Tabell 5. Sammanställning över urval baserad på kulturmiljöprogram från Orust kommun, Mollösund, tidsperioden 1980–2020.

Urval: Orust kommun – Mollösund		
Urval 1985	Urval 1994	Urval 2020
	<p>Skydd av orörda områden.</p> <p>Kulturhistoriska rekommendationer:</p> <p>Renoveringsarbeten, till- och ombyggnader ska utföras med hänsyn till områdets och byggnadens karaktär. I pågående detaljplan är syftet att förena krav på skydd av de kulturhistoriska värdena parallellt med behovet att utveckla samhället.</p> <p>Medgivande till nybyggnation ges inte innan detaljplanen är klar och Va-systemet är utbyggt.</p>	<p>Kulturarvets sårbarhet.</p> <p>Nya tillägg som föreslås i detaljplanen vägs mot riksintressets värdebärare.</p> <p>Nyckelord: Kulturhistoriska värden Upplevelsevärde Bruksvärde Läsbarhet Kunskap Värdebärare</p>

Urval 1994 Orust kommun, Mollösund, omfattar de befintliga lagskydd och föreslagna lagskydd i Orust kommuns översiktsplan vilket redovisas i kulturmiljöprogrammets förslag och rekommendationer. På Orust finns flera orörda områden vilka kommunen avser att skydda i översiktsplanen. Delar av dessa områden ingår i kulturmiljöprogrammets utvalda miljöer. Kulturmiljöer på Orust har i urvalet också fått kulturhistoriska rekommendationer. Bygglov som avviker från rekommendationerna ska handläggas i samråd med Bohusläns Museum. (Carlsson & Overland, 1994, ss. 195–196)

Urval under 2010-talet har genom kulturhistorisk bebyggelseinventering tagits fram för Mollösund, i syfte att utgöra underlag för bevarandestrategi för detaljplanen, Mollösunds östra- och västra hamnplan. Till exempel anses den samlade bedömningen av de kulturhistoriska värden i riksintresset att Mollösund tål att byggas ut med bostadshus som föreslås i planen. Dock under förutsättning att planförslaget justeras på några punkter. (Bohusläns Museum 2018, ss. 12–14) Strategin kan tolkas som en medvetenhet om de värden som finns idag och hänsyn tas till dem vid nybyggnation kan påverkan på riksintresset bli mindre. (BM 2018, s. 15) Hänsyn till nya byggnader och andra tillägg i byggnadsmiljöer finns reglerat i Plan- och bygglagen. Det aktuella detaljplaneområdet i Mollösund innebär att de nya byggnaderna måste underordna sig befintliga kulturhistoriska värdebärare. Det är också av stor vikt att tillgängligheten för det allmänna intresset inte bortses i genomförandet av planen.

Tabell 6. Sammanställning över värdering baserad på kulturmiljöprogram från Orust kommun, Mollösund, tidsperioden 1980–2020.

Värdering: Orust kommun – Mollösund		
Värdering 1985	Värdering 1994	Värdering 2020
Inom planområdet anses befintlig bebyggelse vara av sådant kulturhistoriskt värde att kommunfullmäktige beslutat om ett preliminärt bevarande program i avvaktan på vidare planläggning.	Befintliga lagskydd och föreslagna lagskydd i kommunens översiktsplan tillsammans med kulturmiljöprogrammets rekommendationer och förslag.	Kulturhistorisk konsekvensanalys av kulturmiljöer, riskbedömning och sårbarhetsanalys Välbevarad bebyggelsestruktur, med tätt placerad bebyggelse. Bebyggelsebilden som helhet, med de grundläggande elementen lätt avläsbara: Brygga, bodar/magasin, verksamhetsbyggnader, och bostäder. De hus som ännu har sina ursprungdetaljer kvar är särskilt värdefulla. Byggnader som har stort samhällshistoriskt och miljöskapande värde.

1994 års kulturmiljöprogram, vars kulturmiljöplan antogs av kommunfullmäktige 1994 och presenteras i boken Orust, historia och miljö. (Carlsson & Overland, 1994) För Orust kommun ges följande rekommendation för kulturhistoriska värden i Mollösund:

”Renoveringsarbeten samt om- och tillbyggnader skall utföras med stor hänsyn till områdets och respektive byggnads karaktär. Pågående detaljplanearbete skall syfta till att så långt som möjligt förena kravet på att skydda de kulturhistoriska värdena med behovet att utveckla samhället. Innan detaljplanen är klar och Va-systemet utbyggt medges i princip ingen nybyggnation.” (Carlsson & Overland, 1994, s. 196)

Kulturhistoriska värden i Mollösund omkring år 1994 avser att värna om byggnadstraditionen och rekommendationer för byggnadsvård uppmärksammas vilket omfattar husets placering och volym, fasadmaterial och färgsättning, takform och takmaterial, samt fönster och snickeridetaljer. (Carlsson & Overland, 1994, ss. 183–188) Antaget kulturmiljöprogram från 1994 är uppdaterat år 2020 och för Orust kommun ges följande rekommendation för kulturhistoriska värden i Mollösund:

”Bebyggelsemiljö som ska bevaras. Mycket varsam bebyggelseutveckling i endast begränsad omfattning. Fornlämningarna och deras sammanhang i landskapet ska bevaras.”

(Bohusläns Museum, Rapport 2020:14, del 2, s. 89)

Kulturhistoriska värden i Mollösund omkring år 2020 bedöms vara välbevarad bebyggelsestruktur, med tätt placerad och delvis oregelbundet placerad bebyggelse samt äldre och välbevarad bostadsbebyggelse med få sentida tillägg. Regelbunden rad med sjöbodrar och magasin samt bryggor längs med vattnet vilket ger bebyggelsebilden en helhet. Den äldre bebyggelsen har en enhetlig traditionell utformning, där Orust västkusts lokala variant av den bohuslänska snickeritraditionen kommer till uttryck i många av bostadshusens detaljutformning. Kyrkogård där 1500-talskapellet låg och nuvarande kyrka i trä från 1866 samt huvudstråket Gatan i kombination med småvägar, stigar och smala prång som enligt karta fanns redan 1773.

Lämningar efter skärgårdsverk och fornlämningar under vatten, som hamnkulturlager, ballastplatser och vraken från olika tider i Mollösundet. Torkställningar för långa och fornlämningarna på Mollön, exempelvis begravningsplats, maritima ristningar, tomtningar, husgrunder, rösen och sjömärken. (Bohusläns Museum, Rapport 2020:14, del 2, ss. 88–89) Bevarat Bohuslänskt formspråk på bebyggelsen, de hus som ännu har sina ursprungdetaljer kvar är särskilt värdefulla. Mollösunds brandstation från 1940-talet beskrivs i bebyggelseinventeringen från år 2018 inneha ett stort samhällshistoriskt och miljöskapande värde. Detta värde ingår i en kulturhistorisk värdefull och riksintressant miljö.

Tabell 7. Sammanställning över urval baserad på kulturmiljöprogram från Strömstad kommun, Sydkoster, tidsperioden 1990–2006.

Urval: Strömstad kommun – Sydkoster		
Urval 1996–1998	Urval 2002	Urval 2006
Kunskapen om bygdens liv och historia ger individen perspektiv på tillvaron och känsla av trygghet och förankring i samhället. Seder och bruk, språkliga förändringar, dialekter, sång, musik, danser och lekar är exempel på kulturella uttryck, som bör bevaras och levandegöras. En god kulturmiljö är en del av vår levnadsstandard.	Såväl de utvalda enskilda delmiljöerna på Nord- och Sydkoster som landskaps/bebyggelsebildens som helhet skall långsiktigt bibehålla sin karaktär. Nyttillskott skall utformas och inpassas med hänsyn till miljön, och större exploateringar i form av sommarstugeområden eller stugbyar undviks. Platsens kulturvärden tas tillvara vid utveckling av den turism som nyttjar öarna som besöksmål.	Kulturlandskapets användning, vård och underhåll.

Sydkoster Kulturmiljöarbetet 1996–1998

Kulturmiljövården syftar till att bevara och vårda, samt föra vidare gångna tiders kulturarv inom kommunen. Det kultiverade landskapet ska brukas med varsamhet med hänsyn till fornminnen samt värdefulla kultur- och naturmiljöer. Det är något otydligt vad som menas med att vården av kulturmiljön främst sker genom vardaglig användning av exempelvis byggnader och brukande av jord och skog. Det anses av kulturmiljövården att gångna tiders bebyggelse är väl anpassad till landskapet och anser att samma inställning bör även gälla för framtiden. Vid utformning av kompletterande bebyggelse bör den lokala byggnadstraditionen tjäna som utgångspunkt.

Urvalet av kulturmiljöer är år 2002 en bedömningsfråga, och själva säkerställandet av dessa miljöer är i sig en fråga som kräver avvägning och bedömning. (Kulturmiljöer och kulturmiljöarbete i Strömstad, 2002, s. 63) Urvalet och arbetet med kulturhistoriskt värdefulla miljöer ska skyddas från oönskade förändringar. Lagstiftningen ses som ett uttryck av efterfrågan från allmänheten om att de kulturhistoriska värdena inte ska förvanskas och på så vis utplåna historiens spår.

År 2006 grundar sig urvalet på att hela bebyggelseområdet på Kosteröarna är av riksintresse för kulturmiljövården. Nybyggnation av enstaka eller grupper av byggnader ska anpassas till omkringliggande bebyggelse och placeras med stor hänsyn till terrängen, landskapet och till kulturvärden på platsen.

Tabell 8. Sammanställning över värdering baserad på kulturmiljöprogram från Strömstad kommun, Sydkoster, tidsperioden 1990–2006.

Värdering: Strömstad kommun – Sydkoster		
Värdering 1996–1998	Värdering 2002	Värdering 2006
<p>Den äldre bostadsbebyggelsen har ett stort estetiskt och kulturhistoriskt värde.</p> <p>Ekonomibyggnader har bevarandevärde.</p>	<p>Något som är:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ovanligt och välbevarat - det enda som är kvarvarande av sitt slag. - av mycket hög ålder. - identitetsskapande också på det personliga planet. - typiskt för en region. - som rymmer ett stort tidsdjup. - som har pedagogisk potential genom sin tydlighet. <p>Nyckelord: Autenticitet Representativitet Lokala särdrag Mångfald Helhetsperspektiv</p>	<p>Själva värdet ligger i Sydkoster som övärld, vars prägel delvis är annorlunda än vad som anses vanligt på fastlandet.</p> <p>Såväl de utvalda enskilda delmiljöerna på Nord- och Sydkoster som landskaps/bebyggelsebilderna som helhet skall långsiktigt bibehålla sin karaktär.</p> <p>Platsens kulturvärden tas tillvara vid utveckling av den turism som nyttjar öarna som besöksmål.</p>

1995 års bevarandeprogram, redovisad i ”Värdefulla odlingslandskap i Göteborgs och Bohus län. Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden”, (Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, 1995:21) lyder bevarandemotivet och följande rekommendation för kulturhistoriska värden för Sydkoster:

”För den naturgeografiska regionen typisk och väl bevarad jordbruksbebyggelse. Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. Förekomst av ett stort antal hotade arter.”
 (Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, 1995:21)

2002 års kulturmiljöprogram ”Kulturmiljöer och kulturmiljöarbete i Strömstad, handläggarstöd och kulturhistoriskt underlag för Strömstad kommun 2002”, ges följande rekommendation för kulturhistoriska värden för Sydkoster:

”Såväl de utvalda enskilda delmiljöerna på Sydkoster och Nordkoster som landskaps/bebyggelsebilden som helhet ska långsiktigt bibehålla sin karaktär. Nyttillskott ska utformas och inpassas med hänsyn till miljön, och större nyexploateringar i form av sommarstugeområden eller stugbyar undviks. Platsens kulturvärden tas tillvara vid utveckling av den turism som nyttjar öarna som besöksmål”.

(Kulturmiljöer och kulturmiljöarbete i Strömstad, handläggarstöd och kulturhistoriskt underlag för Strömstad kommun 2002, s.32)

Kulturhistoriska värden och estetiska värden blir olika tiders utformningsideal bestående av regionala och lokala karaktärsdrag, vilka är tydligt avläsbara i bebyggelse genom skala, utformning, materialval och detaljer. Likaså kust- och skärgårdslandskapets karaktäristiska bebyggelsemönster och kulturhistoriskt värdefulla havsanknutna industrimiljöer och hamnar. (Kulturmiljöer och kulturmiljöarbete i Strömstad, 2002, ss. 72–73) Det anses i den fördjupade översiktsplanen från 2009 att ny bebyggelse bör först och främst följa det traditionella bebyggelsemönstret, med utgångspunkt i naturvärden, kulturhistoriska värden och upplevelsevärden för att bibehålla landskapsvärden på Koster. (FÖP, del 2, 2009, s. 56) Ny bebyggelse ska anpassas till landskapet, omgivande bebyggelse och ha en Bohuslänsk traditionell färgsättning med ljusa kulörer. Om- och tillbyggnader samt underhåll ska genomföras varsamt.

Emellertid saknas det en samlad heltäckande dokumenterad kulturhistorisk värdering av befintliga bebyggelsen på Sydkoster. (Bohusläns museum, rapport 2006:64, s. 6) Flertalet äldre lantmäterikartor från olika tidsepoker har varit material behjälplig i framtagandet av material till det kulturhistoriska underlaget. Framtaget kulturhistoriskt underlag inför fördjupad översiktsplan anses som utgångspunkt för fortsatta bebyggelseinventeringar, analyser kring karaktärsdrag och framtida kulturhistorisk värdering. (ibid) Kosteröarnas sammantagna kulturhistoriska värde utgörs av jordbruksanknuten bebyggelse på Sydkoster och fiskarbebyggelse på Nordkoster. Längs med Kustersundet, Ekenäs, Brevik, Kyrkesund och Vättnet finns sjöbodsbebyggelsen. Turistanläggningar och pensionat finns på flera ställen. (Bohusläns museum, rapport 2006:64, s. 8)

Urval och kulturmiljöstrategier för Sydkoster 2006, inför bildande av Nationalpark och omfattar de traditionella bebyggelsemönstrens tydlighet och nybyggnation av bostäder utan att påtagligt förändra karaktären av kulturmiljön. Urvalet omfattar också inventering för vård av fornlämningar och kulturhistoriska lämningar som saknar skydd genom Kulturmiljölagen (1988:950). (Bohusläns museum, rapport 2006:64, ss. 9–10) Urvalsunderlaget ska således leda till att en kulturmiljöstrategi utarbetas för att samla material till kunskapsuppbyggnad genom att definiera de områden där kunskapen behöver fördjupas. Genom informationsinsatser kommunicera ny kunskap om kulturmiljöer till bofasta och besökande. Kulturmiljöstrategin omfattar kulturlandskapets användning, vård och underhåll och värnandet av den genuina bebyggelsen. Strategin är beskriven i tabell sju och åtta, urval och värdering Strömstad kommun.

Eftersom näringsfånget i kustsamhällen har ändrats från fiskenäring till turismnäring har det i förlängningen medfört att bostadsägandet har ändrats från arv av fastigheten inom familjen, till delårsboende och fritidsboende vilka ägs av personer som inte tidigare har anknytning till platsen. Även samhällsplaneringen har ställts inför nya frågeställningar med utgångspunkt från bygglovshantering som utmärker en tydlig tendens kring energibesparing, hållbarhetsfrågor och klimatförändringars påverkan av kustsamhällen. Samtidigt saknar flertalet kustkommuner bygglovshandläggning med antikvarisk kompetens och antikvarisk praktik i offentlig sektor möter ofta stora hinder vad gäller resurser.

Undersökningen visar på att omvandlingsprocesserna i hög grad har styrts av förändringar i ekonomiska förutsättningar inom både näringsfångsstrukturen och bostadsägarstrukturen. Sammantaget blir samhällsplaneringsstrukturen ett svar på förändringarna i näringsfångs- och bostadsägarstrukturen. Kulturvårdens förhållningssätt och metoder i relation till samhällsförändringarna syns tydligast i samhällsplaneringen. Som tidigare nämnts har antikvariens kulturmiljöarbete förskjutits från specifikt bevarande till identifiering av kulturhistoriskt värde och att påtala kulturhistoriska värden i kulturmiljöer i Bohusläns kustsamhällen. Begreppet värde tenderar i detta sammanhang tolkas av näringsfångs- och bostadsägarstrukturen till ekonomiskt värde. Sammanfattningsvis har kulturhistoriska värdet som resurs i dessa strukturer blivit mer intressant för dess aktörer.

- **Risikanalys**

- Hur arbetar kulturvårdens institutioner med riskanalys?

Två olika typer riskanalys har identifierats i studien; riskanalys av riksintresse och riskanalys av klimatförändringar. Riskanalys görs med utgångspunkt från perspektivet kulturhistorisk värde och bedömningar utförs av antikvarisk kompetens. Konsekvensutredning utgår från en standard för riskhantering⁶⁵, vilket innebär att riskhanteringen sker i tre steg: Etablera, (klargöra kontexten) riskbedömning och riskhantering. (Bohusläns Museum 2018, s. 2) Dokumentation av riskanalys för kulturmiljö har använts i Orust kommun, dock har undersökningen inte funnit någon dokumentation sådant ärende i Strömstads kommun.

En kulturhistorisk konsekvensanalys av planförslaget i Mollösund är utförd i syfte att förtydliga riksintressebeskrivningen och definiera riksintressets värdebärare. Riskbedömning har utförts för att pröva en exploatering utifrån riksintresse att belysa kulturarvets sårbarhet och förmåga i Mollösunds hamnplan. I kapitel fem "Fallstudie Mollösund Hamnplan" finns bakgrund till ärendet beskrivet. I samrådskedet ansåg länsstyrelsen att detaljplaneförslaget behöver anpassas utifrån hur Mollösund upplevs från vattnet. Det vill säga att avläsbarheten

⁶⁵ Svensk standard SS-ISO 31000:2018, Riskhantering – vägledning. Ersätter SS-ISO 31000:2009, Riskhantering – principer och riktlinjer.

och karaktären inte påverkas negativt. Länsstyrelsen ansåg också att byggnaders volym, höjd och antal skalas ner och anpassas mer till riksintressets karaktär. (Bohusläns Museum 2018, s. 2) Bohusläns museum ansåg att exploateringen och dess prägel kommer skapa ny karaktär kring inloppet till Mollösund vilket medför risk att riksintresset påverkas negativt. Orust kommun ansåg att riksintressebeskrivningen är otydlig. På vilket sätt den nya detaljplanen riskerar att skada riksintresset blev således otydligt. Sammanfattningsvis har Orust kommun anlitat Bohusläns museum med uppdraget att förtydliga riksintressebeskrivningen och med hjälp av sårbarhetsanalys och konsekvensanalys utreda hur detaljplaneförslaget påverkar riksintresset. (ibid)

Riskbedömningen i Mollösund har skett i två steg. Det första steget är att avgöra vilka av riksintressets uttryck som är mest utsatt för påverkan av planförslagets genomförande genom sårbarhetsanalys. Det andra steget är granskning av sårbarhetsanalysens resultat i en konsekvensanalys. (Bohusläns Museum 2018, s. 9) I sårbarhetsanalysen framgår vilka uttryck för riksintresset som är utsatt för mest påverkan av planförslaget. Bohusläns Museum har tagit fram riskanalys för kulturmiljöer i Mollösund och är satt i kontext med riksintresse och dess påverkan av detaljplaneförslagets genomförande. Den risk som bedöms är förlust av kulturhistoriskt värde genom påverkan av planförslaget. För att minska negativ påverkan på riksintresset har riskhanteringen resulterat i föreslagna justeringar från Bohusläns museum. (Bohusläns Museum, 2018, s. 2)

Riskanalys av klimatförändringar görs med utgångspunkt från perspektivet kulturhistorisk värde och bedömningar utförs också av antikvarisk kompetens. Klimat- och sårbarhetsanalyser inom kulturarvsområdet utförs för att öka beredskapen att hantera klimatförändringars påverkan av kulturmiljöer. Klimatförändringarna ska enligt nationella strategin för klimatanpassning⁶⁶, antagen 2018, ha en översiktlig och långsiktig riskbedömning som ingår i riskanalysen som görs i översiktsplanen. När det kommer till kulturhistorisk värdefull bebyggelse är de sammanhängande kulturhistoriska värdefulla bebyggelsemiljöerna som helhet sårbara för havsnivåhöjningen och de översvämningsproblem som havsnivåhöjningen och ökad nederbörd medför. (Bohusläns Museum, Rapport 2020:14, del 3, s. 4)

Med utgångspunkt från Mollösund sammanfattar riskanalys för riksintressets sårbarhet, är den samlade bedömningen av utredningen och definiering kulturhistoriska värden i riksintresset Mollösund påvisar att samhället tål att utvecklas åt det håll som detaljplanen föreslår. Den nya bebyggelsen måste underordna sig kulturhistoriska värdebärare, vilket innebär inte alltför avstickande former eller utformning eller dominant volymer. När det kommer till riskanalys av klimatförändringar är havsnivåhöjningen och framtida högvattenstånd med översvämningsproblem som följd vilket först och främst kommer ha direkt påverkan på kulturmiljöerna, främst de kulturhistoriska bebyggelsemiljöerna. Följaktligen är det de sammanhängande kulturhistoriska värdefulla bebyggelsemiljöerna som helhet som är sårbara för både översvämningsproblem och för okänsligt genomförda klimatanpassningsåtgärder.

⁶⁶ Proposition 2017/18:163, Nationell strategi för klimatanpassning.

- **Strategier**
- Hur arbetar kulturvårdens institutioner med strategier?

Kulturmiljöstrategier – Kulturmiljö 2030 – ett framåtriktat kulturmiljöarbete i Västra Götaland 2020–2030 är ett projekt för att få samordning och styrka i Västra Götalands läns kulturmiljöarbete har en gemensam målsättning tagits fram. En regional kulturmiljögrupp samverkar i projektet och består av Bohusläns Museum, Göteborgs Stadsmuseum, Västergötlands museum, Förvaltningen för kulturutveckling⁶⁷ och Länsstyrelsen Västra Götaland. (Bohusläns Museum, Kulturmiljö 2030, s. 4) Framtida strategi, målbild är ett samlat kulturmiljöarbete av ”kulturarv som är en angelägenhet och tillgängligt för alla, väl omhändertaget och nyttjat som resurs för lokal och regional utveckling”. Som utgångspunkt för strategin är de nationella kulturmiljömålen som tidigare diskuterats i kapitel två, punkt 2.1 ”Uttrycket kulturvård”. För att nå målen har viktiga utmaningar i kulturmiljöarbetet identifierats. Utmaningarna ligger i att utveckla arbetet med delaktighet i kulturarvet och integrera kulturmiljöfrågorna tydligare i samhällsplaneringen, även i det regionala utvecklingsarbetet. Det innebär också utmaning att utveckla arbetssätt för att möta strukturomvandlingen och integrera kulturarvsfrågor i klimatanpassningsarbetet. Sammantaget ligger utmaningen i att bidra till att utveckla ett hållbart bruk av kulturhistoriska besöksmål. (Bohusläns Museum, Kulturmiljö 2030, s. 4)

8.3 Slutsats

Stadsplanelagstiftningen från 1907 och omvandlingen av kustsamhällen till municipalsamhällen gav kommuner och stadsplanerare goda förutsättningar att reglera framtida expansion av dem samma. Lagstiftning och verktyg för planering skiljer sig åt mellan områden styrda av kommunernas detaljplaner och icke-detaljplanerade områden. Icke-detaljplanerade områden är vanligast i kustsamhällen i Bohuslän. Det skapar fortfarande skiftande utmaningar och olika förutsättningar för planering och hantering av kulturmiljöer. Kommunsammanslagningarna från år 1952 påverkade samhällsplaneringen både på landsbygden och i skärgårdarna i Bohuslän. Minskningen av antalet förtroendevalda och kommunalkontor med egen administration och resurser har i förlängningen resulterat i minskat lokalt samhällsengagemang. Sammanfattningsvis är många kustkommuner för små och ensamma för att åstadkomma de satsningar som många gånger är nödvändiga för lokal utveckling av ett levande samhälle året om.

Såsom på 1980–1990-talen arbetar kulturvårdens organisationer med nya krav relaterat till samhällets ständiga förändring. Samhällsförändringar yttras politiskt, ekonomiskt, socialt och kulturellt och som Janson (1974) redan under 1970-talet påpekade är det en utmaning att

⁶⁷ Före detta Västarvet.

kulturmiljöarbete är begränsat till lagar och förordningar. Kulturvårdens förhållningssätt och metoder är dynamiskt i relation till samhällsförändringar och därför är Jansons (1974) syn på kulturvård som ”bevarandet ska ses som en kontinuerlig vård av samhällsprodukterna” fortfarande tänkvärt 40 år senare. För samtidens antikvarier blir tolkning av bebyggelsestrukturen ett svar på samhällsförändringar. Reglering via lagstiftning ett annat svar på samhällsförändringar och information om kulturarvet ett tredje. Även nya samhällsförändringar som klimatförändringarnas inverkan på kulturarvet, energifrågor och återanvändning av byggnader gör Jansons (1974) kulturvårdande aspekt ”vård av samhällsprodukterna” relevant i samtid.

Slutligen finns två övergripande slutsatser och den ena är frågan om hur mycket kan förändras och bytas ut utan att den kulturhistoriska läsbarheten i kustsamhället upphör att existera och vilken förändring klarar Bohusläns kustsamhällen av samtidigt som dess unika kulturmiljö bevaras och fortsätta vara tillgänglig för det allmänna intresset. Den andra övergripande slutsatsen är frågan om kulturvårdens institutioner ska hantera bevarande av värden eller skapa nya värden. Eller båda. Förmodligen behöver kulturvårdens institutioner ha fokus på både bevarandeaspekter och vara initiativtagare till förändringsåtgärder och ge förslag på förnyelseåtgärder. På så vis berörs värderingar av samma kulturmiljöer som de andra aktörerna i denna uppsats har i egenskap av kunskapsbärare, konsumenter, medborgare, bostadsägare, företagare och samhällsplanerare.

Sammanfattningsvis ska resonemanget inte ses som en motsägelse till behovet av den expertkunskap som kulturvårdens institutioner utgör. Det handlar kanske mer om hur kulturvårdens förhållningssätt och metoder ska kommuniceras med andra aktörer som är engagerade i Bohusläns kustsamhällen med utgångspunkt från expertkunskapen. För att återknyta till den teoretiska referensramen och Ashworth (2011), anser han att paradigmskiftena i sig är ofullständiga. Han menar att de inte ska tolkas som ersättare för varandra utan i samtid ställas bredvid varandra för att få en samarbetande helhet. På så vis blir det överskådligt varför olika aktörer har olika synsätt på kulturarv och dess värde med olika syften att bruka det. Sett till Ashworths (2011) resonemang kan bevarande av kulturvärden som definierats av kulturvårdens institutioners expertkunskap skapa värden för flera aktörer i berörda kulturmiljöer i kustsamhället. Se ”medverkande aktörer” i tabell nio.

Tabell 9. Sammanställningen i tabellen nedan är baserad på Ashworths (2011) teori om de tre paradigmen, "The preservation paradigm", "The conservation paradigm" och "The heritage paradigm". Syftet med kulturmiljöarbetet blir då att kunskapsunderlagen, urvalen, värderingen, riskanalysen och strategierna skapar förutsättningar för medverkande aktörer att förstå hur bevarandet av kulturhistoriska värdet skapar värden i dessa kulturmiljöer.

Sekelskifte 1900-tal	1980-tal	Samtid
"Stupprörstänkande" där bevarandefrågor är skild från rumslig progression.	Kulturmiljöer som betraktas som resurs.	Kulturmiljöer är utgångspunkten för hållbar rumslig progression.
Preservation	Conservation	Heritage
Bevara objektet, byggnaden och dess inneboende kulturhistoriska värden. Autenticitet är ledordet, objektet, byggnaden skall lämnas oförändrad.	Fokus på att finna anpassad återanvändning av sammanhängande kulturmiljöer. Öppnar upp för förändringar och ledordet autenticitet har inte längre samma status.	Fokus på det pedagogiska värdet i form av kunskap, användandet och medborgaren.
Medverkande aktörer	Medverkande aktörer	Medverkande aktörer
Experten är den viktigaste aktören.	Planerare, politiker och andra beslutsfattare är aktören.	Brukaren och medborgaren är den viktigaste aktören.

Avslutningsvis är det tydligt att antikvarien är mer konstruktiv i förhållandet till samhällsplaneringens uttalade behov. Det går inte att komma ifrån att ekonomiska intressen och resurser styr behoven och därmed värdet. En annan övervägning med den traditionella synen på kulturvårdens förhållningssätt och metoder avseende urval och värdering av kulturmiljöer är att den kunskapen också omfattar andra aktörers värderingar av desamma. Den svåra frågan återstår om ekonomiska intressen och resurser går att förena med kulturmiljöarbete. Hur länge kan då antikvarisk expertis hävda att ett bebyggt kulturarv inte får förändras samtidigt som hållbarhetsfrågor som till exempel använda det vi har och inte ta nya material i anspråk, teknisk undermåliga byggnader, energibesparande frågor och klimatförändringens påverkan av kustbebyggelsen ställs. Går det då att bevara en kulturmiljö?

SAMMANFATTNING

Målsättning med denna uppsats har varit att undersöka hur kulturvårdens institutioner hanterar förändringen av Bohusläns kustsamhällens tre huvudsakliga strukturer som i denna uppsats definierats som näringsfångs-, bostadsägande-, och samhällsplaneringsstrukturen. Syftet med studien har varit att undersöka kulturvårdens förhållningssätt och metoder till kulturhistoriska värden i ett förändrat näringsfångs-, bostadsägande och samhällsplanering i Bohusläns kustsamhällen. Kulturvårdens institutioner undersöker bruket av kulturarv och kulturarvets värden. Kulturmiljöarbetet definieras i lagstiftningen att vårda, undersöka, skydda, förmedla och utveckla kunskap om kulturhistoriska händelser och dess värden. Sedan 2014 finns fyra nationella kulturpolitiska mål antagna för att främja kulturarbete med hållbarhet, delaktighet, inkluderande och holistisk syn på kulturmiljöarbetet i samhällsutvecklingen.

Två forskningsfrågor har formulerats för att skapa en grundläggande förståelse för uppsatsens ämne. Den övergripande problemfrågeställningen för att konkretisera syftet är: Hur har kulturvårdens förhållningssätt och metoder förändrats i kustsamhällens kulturmiljöer i Bohuslän de senaste 40 åren? För att kunna besvara problemformuleringen och den övergripande problemfrågeställningen är följande fråga ställd: Hur definierar kulturvårdens institutioner kulturvärden i en ny näringsfångsstruktur, bostadsägarstruktur och samhällsplaneringsstruktur i Bohusläns kustsamhällen? Eftersom syftet med studien har varit att undersöka kulturvårdens samtida förhållningssätt och metoder till kulturhistoriska värden i ett förändrat näringsfång har avgränsningen i huvudsak gjorts till Mollösund, Orust kommun och Sydkoster, Strömstads kommun. För att ta reda om hänsyn tas till kulturvärden i förnyad näringsfångsstruktur, bostadsägarstruktur och samhällsplaneringsstruktur i Bohusläns kustsamhällen är följande punkter undersökta: Kunskapsunderlag, urval och värdering, riskanalys och strategier.

Informationen till undersökningen har samlats in genom kvalitativa och kvantitativa metoder. Den kvalitativa och kvantitativa metoden har bestått av fallstudier och semistrukturerade intervjuer riktade till personer som arbetar med kulturmiljöfrågor dagligen. Kvalitativa metoder valdes för att möjliggöra en djupare förståelse för varför kulturvårdande praktik ser ut på ett visst sätt. Enkätdelen i frågeformuläret har utgjort den kvantitativa metoden. Kvantitativa metoden påvisar genom generalisering hur verkligheten ser ut utanför urvalet och avgränsningen som denna studie undersökt. Kvalitativa och kvantitativa metoder har analyserats enskilt och jämförts med varandra utifrån olika teman. Vid analysen av undersökningsmaterialet stärktes identifierandet av Ashworths (2011) teori om ett paradigmskifte inom integrerat bevarande och sålunda kunna förklara de tre paradigmerna i synen på kulturvård som också inverkar på kulturvårdens förhållningssätt och metoder och samhällsplaneringspraktiken.

Kulturvärde är något som är skapat av oss människor utifrån vilken aktör vi är i kulturmiljön. Vad som styr värdet kan vara dels politiska intressen, dels ekonomiska intressen, men också något som påverkar oss på ett personligt plan. Det handlar om upplevelse av en plats som

skapar minnen eller har en djupt känslösamt band till individen. Undersökningen visar på att kulturvårdens institutioner definition av vad som är kulturvärde i olika grad förändras över tid. Vissa kulturvärden bedöms mer beständiga än andra och hur beständigt kulturvärdet är över tid är svårbedömt. Ett nytt näringsfångs-, bostadsägande-, och samhällsplaneringsstruktur ställer kulturvårdens institutioners kulturmiljöarbete inför nya utmaningar.

Resultatet av studien förhåller sig till tidigare forskning som belyser syftet med att öka intresset för kulturvården av kulturmiljöerna i Bohusläns kustsamhällen. Avsikten var också att påvisa olika uppfattningar kring bevarande inom planeringen parallellt med kustkommuners målsättning att öka helårsboende befolkning och samtidigt främja det allmänna intresset, besöksnäringen, i kustsamhällen.

Resultatet visar också att det går att anse kulturvårdens tolkningar har förändrats över tid. Antikvariens arbete med kulturvård i form av bevarande har förskjutits från specifikt bevarande av byggnader till identifiering av kulturhistoriska värden och att påtala kulturhistoriska värden i kulturmiljöer i Bohusläns kustsamhällen. Vid analys av bygglov över tidsspannet 1980–2020-talet finns ingen påtaglig förändring av hur själva utlåtet utformas från kulturvårdens institutioner. Största skillnaden är mer vad bygglovet avser.

Resultatet av fallstudien av Mollösund och Sydkoster visar att det är en mycket stor utmaning för berörda kommuner att hitta förutsättningar för att skapa arbetstillfällen och upprätthålla samhällsservice året runt. Studien påvisar att flertalet samhälliga faktorer måste sammanfalla för att kunna behålla en helårsboende befolkning. Dock är studien för liten i sin omfattning för att kunna dra generella slutsatser kring Bohusläns kustsamhällen i stort.

Det som framkommer i studien är att Bohusläns kustkommuner har behov av att utveckla kustsamhällen för att möjliggöra helårsboende och ett ”levande” samhälle året om. Sålunda kan konflikter uppstå mellan kulturmiljöarbete och bevarandet av kulturmiljöer i skedet exploatering och bostadsbyggande, kulturmiljöarbete och samhällsplanering. Kulturmiljöarbetet har numera en given plats i samhällsplaneringen och då är det viktigt att beslutsfattare inom samhällsplaneringen förstår kulturvårdens begrepp och kan utveckla kunskapsunderlaget och se planering mer långsiktigt. Andra faktorer som också måste beaktas är klimatförändringarnas påverkan av kulturmiljöer och energifrågans påverkan av kulturmiljöer. Sammanfattningsvis blir det antikvariens utmaning att formulera nya värden för ett medvetet kulturmiljöarbete och tillsammans med samhällsplanerare, ideellt arbete och lokal kunskap sätta dessa värden i relation att bruka kulturarvet på ett hållbart sätt över lång tid.

9 SUMMARY

This master thesis aims to investigate how the conservation authorities manage the change in the three main structures of Bohuslän's coastal communities, which this essay defines as the daily business-, home ownership-, and community planning structure. The purpose of the study has been to examine the approach and methods of conservation authorities to cultural-historical values in a changed economy, housing ownership and community planning in Bohuslän's coastal communities. Conservation authorities investigate the use of historical cultural heritage and the values of cultural heritage sites. Cultural and historic environment work is in the legislation defined to nurture, research, protect, convey, and develop knowledge about cultural-historical events and their values. In 2014, four National Heritage Goals were adopted to promote cultural work in Sweden. That means cultural heritage work with sustainability, participation, inclusiveness, and a holistic view of cultural and historic environment protection and management in societal development.

Two research questions have formulated a basic understanding of the thesis's topic. First, the overarching problem statement to concretise the purpose is: How have the conservation authorities' approach and methods changed in the coastal communities' cultural and historic environments in Bohuslän in the last 40 years? To be able to answer the problem formulation and the overall problem statement, the following question is asked: How do conservation authorities define cultural-historical values in a new daily business structure, home ownership structure and community planning structure in Bohuslän's coastal communities? Since the purpose of the study has been to examine the conservation authorities' contemporary approach and methods to cultural-historical values in a changed daily business, the delimitation has mainly been to Mollösund, Orust municipality and Sydkoster, Strömstad municipality. However, the investigation is to determine whether cultural-historical values regard the renewed daily business structure, home ownership structure and community planning structure in Bohuslän's coastal communities. For that survey, the following investigation points applied, the basis of knowledge document, selection and evaluation, risk analysis and strategies.

The collected information for the survey has been through qualitative and quantitative methods. The qualitative and quantitative methods have consisted of case studies and semi-structured interviews aimed at people who daily work with cultural and historical environmental issues. The choice of qualitative methods was to understand better why conservation authorities' preservation and conservation practice looks a certain way. The survey part of the questionnaire has constituted the quantitative method. The quantitative method demonstrates through generalisation what reality looks like outside the selection and delimitation that this study investigated. Qualitative and quantitative methods have been analysed separately and compared based on different themes. In the analysis of the research material, the identification of Ashworth's (2011) theory of a paradigm shift within integrated conservation was strengthened and thus able to explain the three paradigms in the view of cultural conservation that also influences the approach and methods of cultural preservation and conservation and community planning practice. Humans create cultural values based on

which actor we are in the cultural environment. What controls the value can be partly political interests, partly economic interests, but also something that affects us on a personal level. It is about experiencing a place that creates memories or has a deep emotional connection to the individual.

The survey shows that the conservation authorities' definition of cultural-historical value changes to varying degrees over time. Some cultural values seem judged as more permanent than others, and how permanent the cultural value is over time is difficult to assess. A new daily business, housing ownership and community planning structure present conservation authorities' cultural and historic environment work with new challenges. The result of the study relates to previous research that highlights the purpose of increasing interest in the cultural preservation and conservation of the cultural and historical environmental heritage in Bohuslän's coastal communities. The intention was also to demonstrate different perceptions regarding preservation and conservation in planning in parallel with the coastal municipalities' objective to increase the year-round resident population and, at the same time, promote the general interest of the tourism industry in coastal communities. The results also show that it is possible to consider that the interpretations of integrated conservation of heritage have changed over time. For example, the conservation authorities' work with cultural preservation in the form of conservation has shifted from the specific preservation of buildings to the identification of cultural heritage values and addressing cultural-historical values in cultural environments in Bohuslän's coastal communities. When analysing building permits from conservation authorities between 1980 and 2020, there is no noticeable change in the formulation of the statements. Instead, the most significant difference is to which the building permit refers. The result of the case study of Mollösund and Sydkoster shows that it is a big challenge for the municipalities concerned to find the conditions to create jobs and maintain community services all year round. The study shows that most societal factors must coincide with maintaining a year-round resident population. However, the study is too small in scope to be able to draw general conclusions about Bohuslän's coastal communities in general.

The survey shows that Bohuslän's coastal municipalities must develop coastal communities to enable year-round residence and a year-round "living" community. Thus, conflicts can arise between conservation authorities' work and the preservation and conservation of historical environmental heritage, exploitation and housing construction, conservation authorities' work and community planning. Integrated conservation now has a place in community planning. Therefore, it is essential that decision-makers in community planning understand the concept of cultural preservation and can develop the basis of knowledge documents and see planning more long-term. Other factors also considered are the impact of climate change on cultural environments and the impact of the energy issue on cultural environments. In summary, the conservation authorities' challenge is to formulate new values for conscious conservation authorities' work and, together with community planners, non-profit workers, and local knowledge, put these values concerning using the cultural heritage in a sustainable way over the long term.

FIGURFÖRTECKNING OCH TABELLFÖRTECKNING

Omslagsfoto: ”Utblick söderut över Mollösunds hamnområde”, Mollösund.

Fotograf: Författaren [22.05.26]

- Figur 1. Modell för kulturhistoriskt urval och värdering av bebyggelse. Unnerbäck 2002, ss. 24–25.
- Figur 2. ” An incomplete paradigm shift”. Ashworth 2011, s. 5.
- Figur 3. Diagram över delårsboende som resurs för tillväxt och utveckling i norra Bohuslän. Müller, 2010, s. 15
- Figur 4. Diagram: Utveckling av bostadsbestånd och folkmängd i Norra Bohuslän 1975–2005. Tillväxt Norra Bohuslän, helår/delår, 2010, s. 6.
- Figur 5. Diagram: Färdigställda lägenheter i nybyggda hus 1975–2005. Tillväxt Norra Bohuslän, helår/delår, 2010, s. 6.
- Figur 6. Situationsplan över hamnområdet i Hovenäset från boken Lokaltradition och centraldirigering i kustbebyggelse, Hasslöf 1977, s. 42.
- Figur 7a. Karta över tidigare metod - Förvaltningsindex över Sverige. Bilden är beskuren. Riksantikvarieämbetet, Waldén, Génétay & Moström, 2011, s. 8.
- Figur 7b. Karta över tillkommen bebyggelse i kustområden. Bilden är beskuren. Riksantikvarieämbetet, Waldén, Génétay & Moström, 2011, s. 6.
- Figur 8. Karta över Orust och Mollösund.
Karta till vänster, Eniro. Bilden är beskuren. Hämtad 2021.11.22
Karta till höger, Google. Bilden är beskuren. Hämtad 2021.11.22
- Figur 9. Fotograf: Viktor Lundgren. Bohusläns Museum Digitaltmuseum ID: 011014489603. Bilden är beskuren.
- Figur 10. Geometriska kartan från år 1773. Historiska kartor. Lantmäteriet.
- Figur 11. Fotograf: Ellen Johansson. Bohusläns Museum Digitaltmuseum ID: 011014481072. Bilden är beskuren.
- Figur 12. Fotograf: Författaren [21.05.30]

- Figur 13. Diagram baserad på källa från Bohusläns Museum, 1980, s. 39, Orust ÖP kapitel 2, 2009, s. 17. Utformat av författaren.
- Figur 14. Detaljplanerat område över Mollösunds västra hamnområde. Orust kommun 2021.
- Figur 15. Detaljplanerat område över Mollösunds östra hamnområde. Orust kommun 2021.
- Figur 16. Fotograf: Författaren [22.05.26]
- Figur 17. Fotograf: Författaren [22.05.26]
- Figur 18. Karta över Syd- och Nordkoster och Ekenäs.
Karta till vänster, Eniro. Bilden är beskuren. Hämtad 2021.11.22
Karta till höger, Google. Bilden är beskuren. Hämtad 2021.11.22
- Figur 19. Geometrisk avmätning daterad år 1724, Sydkoster, ”Hamne huset”, Ekenäs. Historiska kartor. Lantmäteriet. Tjörnö socken Kile nr 1–2.
- Figur 20. Diagram baserad på källa från Länsstyrelsen, 1980, s. 295. Utformat av författaren.
- Figur 21. Fotograf: AB H. Lindenhag Göteborg. Bohusläns Museum. Digitaltmuseum ID: 011014335931 Bilden är beskuren.
- Figur 22. Fotograf: Författaren [22.05.28]
- Figur 23. Fotograf: Författaren [22.05.28]
- Figur 24. Fotograf: K.F. Karlsson. Bohusläns Museum. Digitaltmuseum ID: 011014335927 Bilden är beskuren.
- Figur 25. Fotograf: Författaren [22.05.28]
- Figur 26. Cirkeldiagram sammanställt av undersökningens frågeformulär. Utformat av författaren.
- Figur 27. Cirkeldiagram sammanställt av undersökningens frågeformulär och intervjuformulär. Utformat av författaren.
- Figur 28. Cirkeldiagram sammanställt av undersökningens frågeformulär. Utformat av författaren.
- Figur 29. Fotograf: Författaren [22.05.28]

- Figur 30. Vykort från Sydkoster. Årtal 1968. Källa okänd.
- Figur 31. Stapeldiagram sammanställt av undersökningens intervjuformulär. Utformat av författaren.
- Figur 32. Stapeldiagram sammanställt av undersökningens intervjuformulär. Utformat av författaren.
-
- Tabell 1. Tabell över uppsatsens aktörer. Skapad av författaren.
- Tabell 2. Tabell över undersökningens informanter. Skapad av författaren.
- Tabell 3. Tabell över antikvariskt utlåtande av bygglov och remisser, Bohusläns Museum under tidsperioden 1980–2020. Utformad av författaren.
- Tabell 4. Tabell över gemensamma kulturvärden och upplevelsevärden identifierade i norra Bohuslän baserad på Kustbebyggelseprojektet, Länsstyrelsen (2011). Utformad av författaren.
- Tabell 5. Tabell över urval, baserad på kulturmiljöprogram från Orust kommun under tidsperioden 1980–2020. Utformad av författaren.
- Tabell 6. Tabell över värdering, baserad på kulturmiljöprogram från Orust kommun under tidsperioden 1980–2020. Utformad av författaren.
- Tabell 7. Tabell över urval, baserad på kulturmiljöprogram från Strömstad kommun under tidsperioden 1980–2020. Utformad av författaren.
- Tabell 8. Tabell över värdering, baserad på kulturmiljöprogram från Strömstad kommun under tidsperioden 1980–2020. Utformad av författaren.
- Tabell 9. Tabell baserad på Ashworths (2011) teori om de tre paradigmen. Utformad av författaren.

REFERENSER

Muntliga källor

- Informant 1. Stjernberg, Torbjörn. Kosters Samhällsförening. Mejl- och telefonintervju 2022.04.11
- Informant 2. Broberg, Monika. Kosters Samhällsförening. Telefonintervju 2022.04.21
- Informant 3. Sandberg, Ola. Bygglovshandläggare med antikvarisk kompetens, Orust Kommun. Intervju 2022.04.11
- Informant 4. Solvang, Elin. Planarkitekt, Strömstad Kommun. Intervju 2022.04.08
- Informant 5. Claeson, Claes. Ordförande i Föreningen Mollösund. Digitalt möte 2022.04.25
- Informant 6. Wingård, Cecilia. Bebyggelseantikvarie på Bohusläns Museum, Uddevalla. Digitalt möte 2022.04.29
- Informant 7. Jonason, Sofia. Planarkitekt, Orust Kommun. Digitalt möte 2022.04.29
- Informant 8. Larsson, Göran. Kosters Hembygdsförening. Telefonintervju 2022.05.02
- Informant 9. Arén, Hans. Arkitekt och har gjort omfattande forskning på Bohusläns kustsamhällen som ingick i forskningsprojektet ”Kustsamhällen i Väst”. Intervju 2022.05.05
- Informant 10. Wersén Dag. Andre vice ordförande i Strömstads kommuns miljö- och byggnämnd. Har livslångt band till Ekenäs. Skriftlig information Ekenäs Pensionat. Mejlkontakt 2022.04.06

Arkivhandlingar

Bohusläns museums arkiv

Rapport

Kulturmiljöer och kulturmiljöarbete i Strömstad - hanläggarsöd och kulturhistoriskt underlag för Strömstad kommun (2002)

Remisser, Diarienummer:

Mollösund

813/90 D: Beträffande Mollösund 5:317, bygglov för tillbyggnad av terrass, Mollösunds sn, Orust kn.

455/97 K: Beträffande bygglov för tillbyggnad av fritidshus på fastigheten Mollösund 5:319, Mollösunds sn, Orust kn.

575/05K; NOK 224–2008: Beträffande bygglov och rivningslov samt påbyggnad och ändrad användning från balkong till sovrum på fastigheten Mollösund 5:315, Mollösunds sn, Orust kn.

265/05 K: Beträffande er bod på fastigheten Mollösund 5:333, Mollösunds sn, Orust kn.
Bm 618–2016: Beträffande detaljplan för del av fastighet Mollösund 5:351, Mollösund sn, Orust kn.

VA 870–2013: Beträffande detaljplan för del av fastigheten Mollösund 5:398 m.fl., Mollösunds hamnområde, Mollösund sn, Orust kn.

21/0033: Beträffande detaljplan för Mollösund 5:351 m.fl., Mollösund sn, Orust kn.

Remisser, Diarienummer:

Sydkoster

853/89 D: Beträffande detaljplaneförslag för Kile 1:12 Sydkoster, Tjärnö sn, Strömstads kn.

MN/2001–0190: Angående samråd om detaljplan för Kile 1:96, 1:97, 1:112 m.fl. på Sydkoster, Tjärnö sn, Strömstads kn.

Va535-2014: Beträffande rivning samt nybyggnad av hotell och restaurangbyggnad samt stugor på fastighet Koster-Röd 1:17, Tjärnö socken, Strömstad kommun.

BM 331–2016: Beträffande ansökan om bygglov för nybyggnad av fritidshus (rivning av befintlig) samt förråd på fastigheten Kile 2:92, Tjärnö sn, Strömstads kn.

19/0402: Beträffande Bygglovsansökan för hotell- och restauranganläggning på fastigheten 1:80, Ekenäs, Sydkoster, Tjärnö sn, Strömstads kn.

20/0096: Beträffande yttrande 2 över ansökan om förhandsbesked för uppförande av hotell- och restauranganläggning på fastigheten 1:80, Ekenäs, Sydkoster, Tjärnö sn, Strömstads kn.

Högsta Förvaltningsdomstolen
Arkivhandling
Målnummer 4919–03

Orust kommun
Arkivhandling- Kommunarkivet i Henån
Beskrivning tillhörande förslag till ändring av stadsplanen för centrala delen av Mollösund m:e, Göteborgs och Bohus län. (1954)

Arkivhandling- Kommunarkivet i Henån
Förslag till ändring av stadsplanen för Mollösund, omfattande Hamnen och Torget mm i Orust kommun, Göteborg och Bohus län. Beskrivning och bestämmelser. (1985)

Strömstad kommun
Översiktsplan Strömstads kommun 1998
Vunnit laga kraft 1998.06.25
Arkivet Strömstad stadshus

Detaljplan för Kile 1:96, 1:97, 1:112 m.fl.
Vunnit laga kraft 2003.06.18
Strömstads kommunarkiv

Tryckta källor

Andersson, Pär (1983). Chalmers tekniska högskola. Institutionen för arkitektur & Kustsamhällen i väst. Företagande och sysselsättning i Bohuslän kustområden.

Andersson, Tomas (2021). Bohusläns historia: från järnålder till 1658.

Ashworth, Gregory J. (2011) "Preservation, conservation and heritage: approaches to the past in the present through the built environment". In: Asian Anthropology, 10, 1–18.

Bernard, H. Russel (2017). Research methods in anthropology: qualitative and quantitative approaches. Sixth edition Lanham: Rowman & Littlefield

Bessière, Jacinthe (2013). 'Heritagisation', a challenge for tourism promotion and regional development: an example of food heritage. Journal of heritage tourism, 8(4), pp. 275–291.

Bieling Claudia & Plieninger Tobias (2017). *The Science and Practice of Landscape Stewardship*, Cambridge University Press.

Bjur, Hans, Werne, Finn & Göransson, Jonas (1985). *Planerna och verkligheten* 1. uppl., Stockholm: Liber Förlag.

Bjur, Hans, Wetterberg, Ola & Statens råd för byggnadsforskning (1990). *Kulturmiljö och planering: om historia för framtiden*, Stockholm: Solna: Statens råd för byggnadsforskning; Svensk byggtjänst [distributör].

Bohusläns Museum
Mollösund (1980): bebyggelseinventering av ett fiskeläge.

Kulturmiljöer och kulturmiljöarbete i Strömstad - handläggarstöd och kulturhistoriskt underlag för Strömstad kommun (2002).

Koster (2006): *Kulturhistoriskt underlag inför fördjupad översiktsplan*. Rapport 2006:64.

Carlsson, Helene & Overland, Viveca (1994). *Orust: historia och miljö: kulturmiljöprogram för Orust kommun*.

Choi, Andy S. et al., (2010). *Economic valuation of cultural heritage sites: A choice modeling approach*. *Tourism management* (1982), 31(2), pp. 213–220.

Convery Ian, Corsane Gerard & Davis Peter (2012). *Making sense of place: multidisciplinary perspectives*.

Eklöf, Ivar (1996) *Samhällsplaneringen som kulturvårdare? Planeringslagstiftningens roll i omsorgen om det yttre kulturarvet*. 1. uppl. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Fahlander, Fredrik, Kristiansen, Kristian & Nordbladh, Jarl (2000). *Texter om arkeologisk kulturmiljövård: historia, praktik och identitetspolitik: från en forskarskola med stöd av Forskningsrådsnämnden och Riksantikvarieämbetet*, Göteborg: Inst. för arkeologi, Göteborgs universitet.

Forsberg, Gunnel (2019). *Samhällsplaneringens teori och praktik Första upplagan*.

Forsström, Åke & Olsson, Ragnar (1982). *Boende i glesbygd: bosättningsförändringar i Bohuslän ur ett nationellt perspektiv*.

Gurstedt, Leif & Nilsson, N.J. (1986). *Koster - på skoj och på riktigt: en vägledning 3., omarbetad upplaga*.

Hagberg, Gunnar (2012). Mollösund: om livet i ett gammalt fiskeläge. Båtdokgruppen & Föreningen Mollösunds museisektion.

Hasslöf, Olof, Svensson, Sigfrid, Emmelin, Axel, Ambrosiani, Sune & Lithberg, Nils (1944). 1944. RIG-Kulturhistorisk tidskrift, 27.

Hasslöf, Olof (1977). Lokaltradition och centraldirigering i kustbebyggelse. Göteborg: Centrum för byggnadskultur i västra Sverige.

Herlitz, Ulla & Arén, Hans (2017). Den första samhällsnivån: lokal demokrati, planering och finansiering för en hållbar utveckling. Hela Sverige ska leva.

Hultengren, Svante et al. (1995) Värdefulla odlingslandskap i Göteborgs och Bohus län: bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden. Göteborg: Länsstyr. i Göteborgs och Bohus län (Publikation / Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, 1995:21).

Janson, Sverker (1974). Kulturvård och samhällsbildning.

Lagerqvist, Bosse & Ingrid Martins Holmberg & Ola Wetterberg (2014). Integrated Conservation of Built Environments: Swedish Reflections from Three Decades of Program Development. In Barry Stiefel & Jeremy Wells (red.), Preservation Education: Sharing Best Practices and Finding Common Ground, pp. 114-130.

Lantz, Annika (2013) Intervjumetodik 3., [omarb.] uppl.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län (1980). Skärgården i Göteborgs och Bohus län Rapport 3. Förslag till handlingsprogram.

Länsstyrelsen i Västra Götaland
Beslut Detaljplan för Kile 1:96, 1:97, 1:112 m. fl., 2003
Diarienummer 403-47102-2002 m. fl.

Marjavaara, Roger (2007). The Displacement Myth: Second Home Tourism in the Stockholm Archipelago. *Tourism geographies*, 9(3), pp. 296–317.

Marenius-Edström, Brita (1987). Gamla anor på Ekenäs: ett 80-årigt pensionats historia.

Mason, Randall (2008). Be Interested and Beware: Joining Economic Valuation and Heritage Conservation. *International journal of heritage studies: IJHS*, 14(4), pp. 303–318.

Müller, Dieter K. (2010). Delårsboende som resurs för tillväxt och utveckling i norra Bohuslän: Resultat av en enkätundersökning.

Mydland, Leidulf & Grahn, Wera (2012). Identifying heritage values in local communities. *International journal of heritage studies: IJHS*, 18(6), pp. 564–587.

- Nyström, Jan & Tonell, Lennart (2012). Planeringens grunder: en översikt Tredje [utökade och uppdaterade] upplagan.
- Olsson, Krister (2003). Från bevarande till skapande av värde: kulturmiljövården i kunskapssamhället. Diss. Stockholm: Tekn. högsk., 2003
- Pettersson, Johan (1953). Den svenska Skagerakkustens fiskebebyggelse: en etnologisk studie = [The fishing colonization on the Skagerak coast of Sweden]
- Smith, Laurajane (2006). Uses of heritage. New York: Routledge.
- Stackell, Lars (1974). Den svenska västkustens havsbadort: En miljöstudie, Göteborg: Göteborgs universitet, Konstvetenskapliga institutionen.
- Stackell, Lars (1975). Västkusten förr: Badortsmiljöns liv och bebyggelse under 1800-talet.
- Stake, Robert E. (1995). The art of case study research, Thousand Oaks, Calif.; London: Sage.
- Strömberg, Andreaz (2007). Samordning, hyfs och reda: stabilitet och förändring i svensk planpolitik 1945–2005.
- Svenska byggnadsvårdsföreningen (1989). Byggnadskultur: Sjömanshem & Skärgårdsvillor 3–4/1989
- Sveriges Regering
Kungliga Byggnadsstyrelsen, år 1949.
Allmänna anvisningar för behandling av de bohuslänska fiskelägenas stadsplane- och byggnadsplaneproblem.
- Thornblad, Lars (1971). Mollösund: ur ett gammalt fiskeläges historia, Göteborg: Konstindustriskolan.
- Unnerbäck, R. Axel., Lierud, Per and Riksantikvarieämbetet (2002) Kulturhistorisk värdering av bebyggelse. 1. [uppl.].
- Wahlberg, Mats & Uppsala universitet. Institutionen för nordiska språk (2016). Svenskt ortnamnslexikon. Andra reviderade upplagan.
- Walliman, Nicholas (2018). Research methods: the basics. Second edition London: Routledge.
- Werne, Finn (1982). Ombyggnad och byggnadskultur i de bohuslänska kustsamhällena.
- Werne, Finn & Östnäs, Sara (1983). Bygge i Bohuslän.

Werne, Finn (1993). Böndernas bygge: traditionellt byggnadsskick på landsbygden i Sverige.

Westerlind, Ann Mari (1982). Byggnadsforskningsrådet & Göteborgs och Bohus län. Länsstyrelsen. Kustorter i Göteborgs och Bohus län. Orusts kommun, Stockholm; Göteborg: Byggnadsforskningsrådet: Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län.

Westerlind, Ann Marie (1982). Statens råd för byggnadsforskning & Göteborgs och Bohus län. Länsstyrelsen. Kustorter i Göteborgs och Bohus län Strömstads kommun.

Westerlind, Ann Mari (1985). Bohusläns kustorter. Bebyggelsehistorisk tidskrift, (10), 88–103.

Wetterberg, Ola (1992). Monument & miljö.

Yin, Robert K. (2018). Case study research and applications: design and methods Sixth edition.

Digitala källor

Bohusläns Museum

Rapport 2006:64

Kulturhistoriskt underlag inför fördjupad översiktsplan

Koster

https://www.bohuslansmuseum.se/wp-content/uploads/2016/11/BM_Rapport_2006-64.pdf

(Hämtad 2021.12.22)

Detaljplan Mollösunds Hamnplan 5:351 m.fl. (2018)

Kulturhistorisk konsekvensanalys.

<https://www.orust.se/download/18.3adef0c71768440414d202f/1612376953822/Kulturhistorisk%20konsekvensanalys,%20Bohusläns%20museum,%202018-08-16.pdf>

(Hämtad 2021.12.22)

Rapport 2020:14, del 1.

Kulturmiljöer på Orust. Del 1: Historik

<https://www.orust.se/download/18.4e5b18c2184c7e2ebd11554/1670938810925/Kulturmiljör%20på%20Orust%20Del%201%20Beskrivning%20och%20rekommendationer.pdf>

(Hämtad 2021.12.22)

Rapport 2020:14, del 2.

Kulturmiljöer på Orust. Del 2: Beskrivning och rekommendationer

<https://www.orust.se/download/18.69959c3717597462136dca/1606314030867/Kulturmiljör%20på%20Orust%20Del%202%20Beskrivning%20och%20rekommendationer.pdf>

(Hämtad 2021.12.22)

Rapport 2020:14, del 3.

Kulturmiljöer på Orust. Del 3: Klimatpåverkan på kulturmiljöer i Orust kommun

<https://www.orust.se/download/18.69959c3717597462136dcb/1606314030954/Kulturmiljöer%20på%20Orust%20Del%203:%20Klimatpåverkan%20på%20kulturmiljöer%20i%20Orust%20kommun.pdf>

(Hämtad 2021.12.22)

Strategidokument Kulturmiljö 2030 (2020)

Kulturmiljö 2030 – ett framåtriktat kulturmiljöarbete i Västra Götaland 2020–2030

https://www.bohuslansmuseum.se/wp-content/uploads/2020/03/Kulturmiljö_2030.pdf

(Hämtad 2022.06.06)

Boverket

Outnyttjade bostäder (2020).

<https://www.boverket.se/sv/kommunernas-bostadsforsorjning/underlag-for-bostadsforsorjningen/efterfragan-pa-bostader/bostadsbestand-och-boendeforhallanden/outnyttjade-bostader/>

(Hämtad 2022.01.13)

Karlsson, Anna Marlene (2019). Kulturarvspolitik. Kulturarv som samhällsresurs i svensk politik. Nordisk kulturpolitisk tidskrift, pp. 134–153. Nordisk kulturpolitisk tidskrift, 2019.

<https://www.idunn.no/nkt/2019/01/kulturarvspolitik>

(Retrieved 2021.10.25)

Länsstyrelsen i Västra Götaland

Kustbebyggelseprojekt (2011)

Slutrapport skede 1. Norra Bohuslän

Rapport 2011:29

<https://www.lansstyrelsen.se/download/18.4e0415ee166afb593246415/1540990536800/2011-29.pdf>

(Hämtad 2021.10.19)

Nationalencyklopedin

Backefiske.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/backefiske>

(Hämtad 2022.07.07)

Bohuslän.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/bohuslan>

(Hämtad 2021.12.21)

Högsta förvaltningsdomstolen

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/hogsta-forvaltningsdomstolen>

(Hämtad 2022-07-08)

Samhällsplanering.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/samhällsplanering>

(Hämtad 2022.02.16)

Strandsittare

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/strandsittare>

(Hämtad 2022.07.07)

Orust kommun

Översiktsplan 2009

Vunnit laga kraft 2010.04.12

<https://www.orust.se/amnesomrade/byggaboochmiljo/samhallsplanering/oversiktligplanering/oversiktsplan.4.44a13df432e1c8eab.html>

(Hämtad 2021.12.22)

Detaljplan för Mollösund 5:351 m.fl. (2020)

Planbeskrivning. Granskningshandling.

Mollösunds Hamnplan.

https://www.orust.se/download/18.3adef0c71768440414d1e46/1612176327956/Mollösund%205-351%20m%20fl_Detaljplan_Planbeskrivning_Granskning.pdf

(Hämtad 2021.12.22)

Detaljplan för Mollösund 5:351 m.fl. (2021)

Granskningsutlåtande.

Mollösunds västra Hamnområde och Mollösunds östra Hamnområde.

https://www.orust.se/download/18.52c7393c17ce484aa475a7/1636641601888/Mollösund%205-351%20mfl_Detaljplan_Granskningsutlåtande.pdf

(Hämtad 2021.12.22)

Med varsam hand – bygga i känsliga miljöer (2021)

Rådgivning för kulturhistoriska byggnader och miljöer i Orust kommun

https://www.orust.se/download/18.5d5d486a18414632ab415f0a/1667482360397/Med%20varsam%20hand_Bygga%20i%20känsliga%20miljöer.pdf

(Hämtad 2022.10.10)

Riksantikvarieämbetet

Byggnader och bebyggelsemiljöer i kust och skärgård. Förvaltningsindex som bakgrund i en fördjupning (2009).

<http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/225>

(Hämtad 2021.11.15)

Riksintressen för kulturmiljövården – Västra Götalands Län (O)

https://www.raa.se/app/uploads/2018/12/O_riksintressen.pdf

(Hämtad 2021.12.22)

Sveriges kulturresevat

<https://www.raa.se/kulturarv/landskap/kulturresevat/forteckning/>

(Hämtad 2021.12.06)

Waldén Selin, Eva, Génétay, Cissela & Moström, Jerker (2011). Förvaltningsindex som metod för att mäta förändringstryck [Elektronisk resurs] resultat av metodutveckling och pilotstudier. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

<http://raa.diva-portal.org/smash/get/diva2:1234718/FULLTEXT01.pdf>

(Hämtad 2021.11.15)

Génétay, Cissela, Lindberg, Ulf (2015). Plattform Kulturhistorisk värdering och urval. Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet.

<https://www.raa.se/app/uploads/2015/04/RAÄ-Plattform-Kulturhistorisk-värdering-och-urval-version-20150119.pdf>

(Hämtad 2022.10.10)

Nya nationella mål för kulturmiljöarbetet. (2015)

– Myndigheters arbete för att bidra till målens uppfyllelse.

<https://www.raa.se/app/uploads/2015/05/Nya-nationella-mål-för-kulturmiljöarbetet-150504.pdf>

(Hämtad 2022.10.10)

Strömstad kommun

Fördjupad översiktsplan Koster

Vunnit laga kraft 2009.04.24

<https://www.stromstad.se/download/18.389fb914148552742d4687f3/1487066812589/De1%201%20utgångspunkter%20och%20strategier.pdf>

(Hämtad 2021.12.22)

Översiktsplan 2013

Vunnit laga kraft 2013.12.10

<http://www.stromstad.se/byggaboochmiljo/samhallsutvecklingochplanering/oversiktsplan/oversiktsplan.4.389fb914148552742d45690a.html>

(Hämtad 2021.11.01)

Svensk författningssamling

SFS 1938:287 Lag om semester

SFS 1947:385 Byggnadslag

<https://www.boverket.se/contentassets/22140678c50841128f99d542d6ab2eb7/1947-byggnadslag.pdf>

(Hämtad 2022.01.10)

SFS 1998:808. Miljölag. Stockholm: Miljödepartementet.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/miljobalk-1998808_sfs-1998-808
(Hämtad 2022.01.13)

SFS 1988:950. Kulturmiljölag. Stockholm: Kulturdepartementet.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljolag-1988950_sfs-1988-950
(Hämtad 2022.01.13)

Sveriges regering
Proposition 2012/13:96 Kulturmiljöns mångfald
Kulturmiljödepartementet
<https://data.riksdagen.se/fil/95197548-21B8-42BF-80B8-8C96BFA0572C>
(Hämtad 2022.10.10)

Proposition 2016/17:116 Kulturarvspolitik.
<https://www.regeringen.se/4933fd/contentassets/127b80d33b084194a415d72b85721874/161711600web.pdf>
(Hämtad 2021.10.25)

Statens offentliga utredningar
SOU 2012:37 Kulturmiljöarbete i en ny tid
<https://www.regeringen.se/49bb96/contentassets/11965336b98b4e0b85be06d0f5752a11/kulturmiljoarbete-i-en-ny-tid-sou-201237>
(Hämtad 2022.10.10)

Sveriges riksdag
Riksdagens protokoll 1971:75
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-protokoll-197175_FU0975
(Hämtad 2022.01.13)

Plan- och Bygglag (2010:900)
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900
(Hämtad 2021.11.08)

Förordning (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-20101121-om-bidrag-till-forvaltning_sfs-2010-1121
(Hämtad 2022.10.10)

Tillväxt norra Bohuslän

Rapport från projektet kustzonsplanering och landsbygdsutveckling i norra Bohuslän
Verksamhet 2007–2009. (2010)

Lysekil, Munkedal, Sotenäs, Strömstad, Tanum.

<https://www.tillvaxtbohuslan.se/kustzonsplanering/wp-content/uploads/sites/10/2014/04/verksamhet-2007-2009.pdf>

(Hämtad 2021.11.15)

Rapport från projektet kustzonsplanering och landsbygdsutveckling i norra Bohuslän
Helår/delår. (2010)

Lysekil, Munkedal, Sotenäs, Strömstad, Tanum.

<https://www.tillvaxtbohuslan.se/kustzonsplanering/wp-content/uploads/sites/10/2014/04/boendehelar-delar.pdf>

(Hämtad 2021.11.15)

BILAGOR

Bilaga 1. Informationsblad

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

Information till X om att delta i examensarbetet:

"Omvandlingsprocesser av kustnära kulturmiljöer och kulturvården som reaktion på kustortens samhällsförändringar i Bohuslän".

1. Information om projektet och hur deltagarna valts ut

Jag är Masterstudent vid Institutionen för Kulturvård, med inriktning mot bebyggelseantikvarisk verksamhet, Göteborgs universitet. Jag vill fråga dig om du vill medverka i en intervju inom mitt examensarbete: "*Omvandlingsprocesser av kustnära kulturmiljöer och kulturvården som reaktion på kustortens samhällsförändringar i Bohuslän*". Genom detta projekt vill jag undersöka kulturvården som reaktion på samhällsförändringar i Bohusläns kustområden.

Målsättning med examensarbetet är att undersöka några valda samhällsförändringar i kustområden i Bohuslän. Min studie har identifierat tre huvudsakliga strukturer som generellt karakteriserar samhällsförändring i kustområden i Bohuslän. De huvudsakliga strukturerna är näringsfånget, bostadsägandet och samhällsplaneringen. Examensarbetets mål är därför att undersöka kulturvården som reaktion på de tre huvudsakliga samhällsförändringarna i Bohusläns kustområden.

Syftet med studien är således att undersöka hur antikvarien tolkat sin roll i dessa huvudsakliga samhällsförändringar. Syftet är också att undersöka om antikvariens roll ändrats de senaste 40 åren och om det påverkat hur antikvariska myndigheter hanterar kulturarvsärenden.

Anledningen till att jag frågar just dig om du vill delta är att du arbetar som antikvarie eller motsvarande på X. Dessa uppgifter har jag fått tillgång till genom X hemsida, eller tidigare kontakt vid kandidatexamensarbete.

2. Vad det innebär att delta i studien

Om du tackar ja till att medverka kommer det att innebära att delta i en intervju och besvara en enkät. Tid som går åt uppskattas till omkring 1–2 timmar med intervjun inräknat. Datum när intervju kommer att utföras är i april månad. Jag kontaktar dig via mejl och planerar in datum och tid så det stämmer bra in i din planering.

Bilaga 1. Informationsblad, forts.

3. Information om studiens resultat

Du kommer att kunna ta del av studiens resultat genom att kontakta mig. Kontaktuppgifter anges längre ner i dokumentet. Resultatet av mitt examensarbete tillgängliggörs via elektronisk publicering för Göteborgs Universitets forsknings-, utbildnings- och biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

4. Det är frivilligt att delta

Det är helt frivilligt att delta i projektet. Du kan när som helst välja att inte vara med och du behöver inte säga varför. Om du inte vill vara med ska du meddela detta till mig, se kontaktuppgifter nedan.

5. Behandling av personuppgifter

Om du väljer att delta kommer projektet att använda viss information om dig genom namn och profession, vilket refereras som "Informant" i studien. Denna information kommer att samlas in genom intervju- och enkätsvar. Informationen eller en del av informationen kommer att kunna kopplas till dig genom att ditt namn och profession är angivet under muntliga källor i Referenser. Det går också bra att vara anonym.

6. Kontaktinformation

För frågor eller ett exemplar av undersökningens resultat, kontakta mig:

Maria Sikström
Mobil nr. 073-3098948
guslarmafs@student.gu.se

Vänliga hälsningar
Maria Sikström

Bilaga 2. Samtyckesblankett

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

**Samtycke till att delta i examensarbetet:
Omvandlingsprocesser av kustnära kulturmiljöer och kulturvården
som reaktion på kustortens samhällsförändringar i Bohuslän.**

Jag har läst och förstått den information om studien som anges i informationsbladet kring mastersstudents examensarbete. Jag har fått möjlighet att ställa frågor och jag har fått dem besvarade. Jag får behålla den skriftliga informationen.

Jag samtycker till att delta i studien som beskrivs i dokumentet:
"Omvandlingsprocesser av kustnära kulturmiljöer och kulturvården som reaktion på
kustortens samhällsförändringar i Bohuslän".

Jag samtycker till att mina personuppgifter behandlas på det sätt som beskrivs i
dokumentet: "Omvandlingsprocesser av kustnära kulturmiljöer och kulturvården som
reaktion på kustortens samhällsförändringar i Bohuslän".

Plats och datum

Underskrift och namnförtydligande

.....

Bilaga 3. Intervjuplan

Intervjuplan

Beskrivning

Intervjuplanen är uppdelad i tre delar: inledning, frågeformulär och intervjuformulär. Inledningen är till för att få lite bakgrundsinformation om dig som blir intervjuad. Frågorna i frågeformuläret är möjliga att svara på och returnera när som helst. Intervjuformuläret innehåller de frågor som kommer ställas under intervjun. Se därför intervjuformuläret som en förberedelse till intervjun.

Inledning

Vad har du för grundutbildning inom kulturmiljöområdet? (Kandidatutbildning eller motsvarande)

Hur länge har du arbetat professionellt med kulturmiljöfrågor?
(Ange antal år)

Vilka är dina arbetsuppgifter?

Bilaga 3. Intervjuplan, forts.

Frågeformulär

Precisera gärna vilket typ av, hur ofta och varför under fältet "kommentar".

1. Vilken typ av kulturvårdande uppdrag är vanligast i Mollösund och på Sydkoster?

- Bygglov
- Inventering av kulturmiljöer
- Byggnadsvårdsfrågor
- Rådgivning
- Annat:

Kommentar:

2. Hur mycket vet den lokala befolkningen i Mollösund/Sydkoster vad en antikvarie gör?

- Mycket
- Tillräckligt
- Delvis
- Inte alls

Kommentar:

3. Tycker du att det är skillnad på hur insatta åretruntboende och delårsboende är i Mollösund/Sydkoster, när det kommer till hur väl de känner till vad en antikvarie gör?

- Mycket
- Tillräckligt
- Delvis
- Inte alls

Kommentar:

Bilaga 3. Intervjuplan, forts.

**4. Hur beaktas antikvariska synpunkter och deltagande i olika uppdrag?
(Mollösund/Sydkoster)**

- Mycket
- Tillräckligt
- Delvis
- Inte alls

Kommentar:

5. Hur vanligt är det att personer med lokal kunskap beaktas i kulturvårdande uppdrag? (Mollösund/Sydkoster)

- Mycket
- Tillräckligt
- Delvis
- Inte alls

Kommentar:

6. På vilket sätt har antikvarien förhållit sig till samhällsförändringar i sina yttringar?

- Mycket
- Tillräckligt
- Delvis
- Inte alls

Kommentar:

Bilaga 3. Intervjuplan, forts.

Intervjuformulär

1. På vilket sätt kan bygglov ligga till grund för stora samhällsförändringar?
2. Det skulle vara intressant att veta om det finns några specifika bygglov som ”sticker ut” från Mollösund/Sydkoster under 1980–1990-talet och 2000–2010-talet:
3. Tycker du att förutsättningarna för arbetet med kulturvård har förändrats över tid?
4. Hur har det påverkat ert sätt att arbeta?
5. Vilka samhälleliga utmaningar står Mollösund/Sydkoster inför?
6. Hur tycker du att det tar sig uttryck i planeringen av Mollösund/Sydkoster?
7. Överensstämmer planbesluten med tanke på Mollösunds/Sydkosters utmaningar?
8. På vilket sätt används kulturvårdande kunskap på Mollösund/Sydkoster?
9. Hur tycker du att lokal kunskap tillsammans med antikvariskt deltagande hanteras?
10. På vilket sätt har du arbetat med hamnområdet i Mollösund (Mollösund 5:351 m.fl.) respektive Sydkoster, Ekenäs Pensionat (Kile 1:96)

Utrymme för egna kommentarer:

Bilaga 4. Sammanfattande tidslinje av samhällsförändringar i kustsamhällen i Bohuslän

1800-talets slut

1. Sista sillperioden på 1800-talets slut lockade arbetare och köpmän ut till kusten.
2. Stenhuggeriindustrin tog fart eftersom graniten hade blivit eftersökt byggnadsmaterial, men också till vägbeläggningsmedel och gravmonument. Således var det ett talrikt antal företagare och arbetare som kom från skilda håll ut till kusten.
3. Sommargäster och turister kom i stort antal både från inlandet och städerna då rekreation och sol och salta bad blev modernt.
4. Länsstyrelsen förordnade att stadsstadgorna, år 1874, för rikets städer också skulle tillämpas i kustsamhällena. (Hasslöf,1977, ss. 55–56).

1900-talet

5. Ingenjörsmässigt byggda hamnar av tilltagande storlek med kajer, vågbrytare och skyddande pirar blev en följd av att båtarna växte i storlek, ökade i antal och värde genom motorinsättning. Konservindustri, handelssjöfart, sommargäster och sportseglare hade behov av skydd och efterfrågade större hamnutrymmen.
6. Bilarnas tillkomst och vägbyggnadsteknikens nyskapande ledde till ny infrastruktur som påverkat kustsamhällets lokala vägnät och bebyggelse. Landsvägarna utvidgades och färjor och broar byggdes.
7. Efter införandet av 1874 års byggnadsstadga för rikets städer fortsatte stadsplanelagen från 1907 att gälla även kustsamhällen. (Hasslöf,1977, ss. 55–56).
8. Sålunda följt av:
 - 1931 års stadsplanelag och byggnadsstadga.
 - 1947 års stadsplanelag och byggnadsstadga.
 - 1959 års byggnadsstadga.
 - 1987 års plan- och bygglag.
9. Avfolkning av lokal befolkning.
10. Inflyttning av ny befolkning från andra trakter med andra yrken och socialt skikt. (Egen studie)

2000-talet

11. 2010 års plan- och bygglag.
12. Fortsatt avfolkning av lokal befolkning parallellt med åldrande lokal befolkning. (Egen studie)
13. Fortfarande behov av åretruntsamhälle och bostäder till rimlig kostnad. (Egen studie)
14. Markant ökat marknadspris på fastigheter leder till privatisering. (Egen studie)
15. Turismutveckling i kustsamhällen. Det byggs för hotell- och restaurang verksamheter. (Egen studie)
16. Klimatförändringarnas påverkan av kustsamhällen i form av skyfall, förhöjd havsnivå och mildare vintrar. (Egen studie)
17. Energifrågans påverkan av kustsamhällens karaktärsdrag. Solceller på tak, det rivs för att bygga nytt energisnålare hus. (Egen studie)